

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

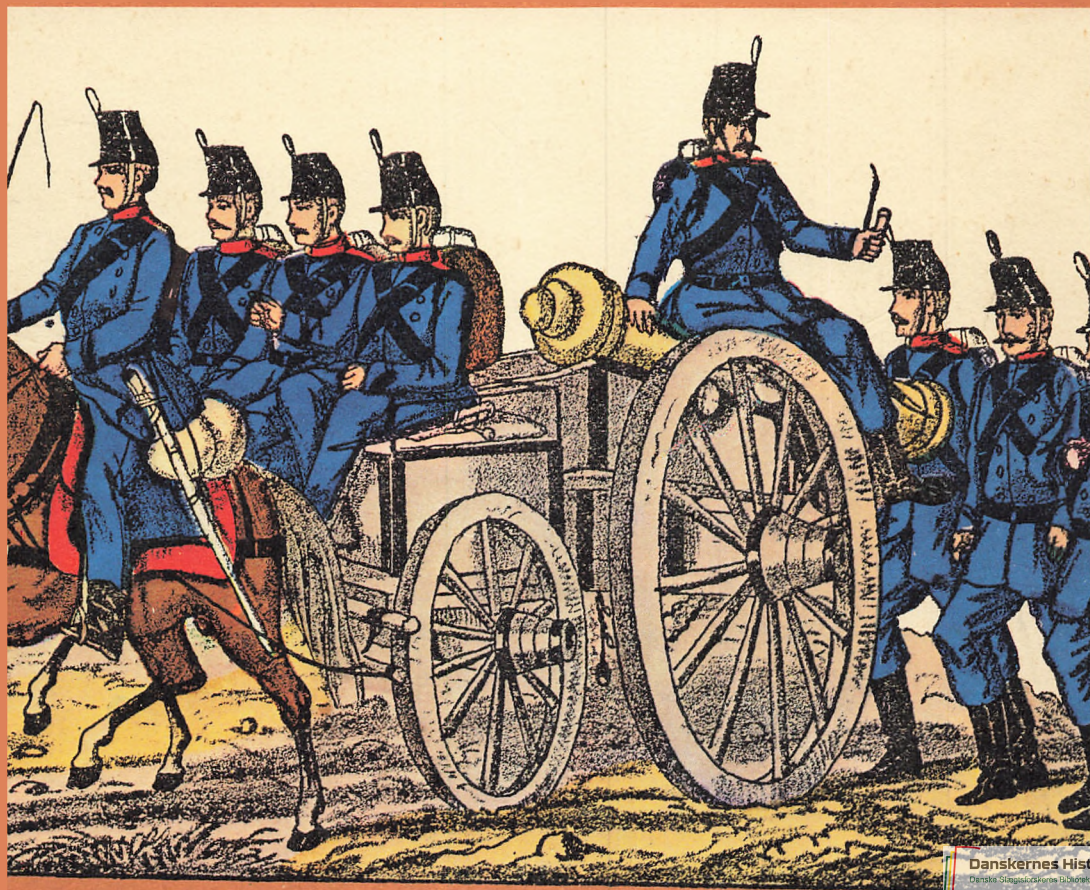
Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

1864

og

MORSINGBOERNE

1864
og
MORSINGBOERNE

1864 og MORSINGBOERNE

Holch Andersen

Forlaget »Jul på Mors« . Nykøbing Mors 1976

KILDEMATERIALE

Morsø Avis 1863, 1864 og 1865 (Morsø lokalhistorisk Arkiv).

En del af soldaternes beretninger har været offentliggjort i Morsø Folkeblad. Til kontrol af soldaternes oplysninger er brugt »Krigen 1864« af Svend Bjørke, Henning F. Kjær og J. W. Gordon Novrige.

Urmager Østergaards dagbog (Morslands historiske Museum).

»Fireskillingssubskription, indsamling til de indkaldtes familier« (Morslands historiske Museum).

»En dragons beretning om sit ophold på Mors 1864« af N. Olesen Husted (Historisk årbog for Mors 1919).

De fleste tegninger er fra Illustreret Tidende 1864 (Morsø Folkebibliotek).

Omslagstegningen, »Dansk artilleri på march«, er fra et gammelt tysk klippearbejde (Morslands historiske Museum).

Vignetterne er tegnet af Tingstrup Jensen.

ISBN 87 87566 03 6

*Fuld af kummer og nød og med sorg i sit skød
randt for Danmark det gamle år hen.
Imod tyskernes vold var ringe vort skjold,
ej blandt magterne fandt vi en ven.*

*Lad os vise vor tid, hvad en sammenholdt iid
under frihedens magter formår.
Er vor villie stærk, da sikkert vort værk
bringe held i det kommende år.*

Dette er første og sidste vers af et langt digt, som prokurator Galundan, der var ansat på Dueholm gods, skrev til Morsø Avis' nytårsnummer 1865.

Et digt, der fortæller om året 1864 – om smerten – om skammen, som det danske folk følte over nederlaget til Tyskland, en skamfølelse, der var så stærk, at man ofte ikke ville kendes ved de hjemvendte soldater.

Da soldaterne i 1851 vendte hjem fra den sejrige krig mod Slesvig-Holsten, blev de modtaget som helte, der havde frelst Danmarks ære og ret. Men de soldater, der vendte hjem fra nederlaget i 1864, som havde kæmpet imod to store nationer, der rådede over de mest moderne våben, havde en hærstyrke af krigsvante soldater, der var flere gange større end den danske, de blev modtaget som kujoner, der ikke havde gjort deres pligt, selv om alle vidste, de havde udholdt kulde og sult ved Dannevirke og mere end en måned modstået et bombardement på op mod 12.000 granater i døgnet i den lille Dybbølstilling.

Da freden endelig kom, og soldaterne kunne vende hjem, stod de i en by i det østlige Danmark, uden tøj, uden penge, uden venner. De måtte tigge noget tøj eller gå i deres tynde skjorter og trøjer, forrevne bukser, kasket uden skygge. Nogle blot i natskjorter og underbukser. Som fugleskræmsler og med dybe sår i sjælen af krigens oplevelser, drog disse soldater hjem. Intet venligt ord lød på deres vej, ingen råbte hurra, ingen flag bød dem velkommen hjem.

Hensigten med denne bog er at fortælle om krigen 1864, som den menige soldat fra Mors oplevede den. Om med hvilken begejstring han drog i krig stolende på de, som han troede, stærke stillinger, Dannevirke og Dybbøl. Om soldaten, der skuffet vendte hjem, ingen ville kendes ved ham – krigen var jo tabt. Bogen fortæller om, hvorledes den almindelige læser af Morsø Avis oplevede krigen, hvorledes den jævne borger og bonde mærkede den i sin hverdag.

*Rendsborg set fra
Holstensk grund.
Det var her ved
Ejderen, at
forkæmperne for
»Ejderpolitikken«
ønskede, at grænsen
mellem dansk og tysk
skulle gå.*

Hvorledes samtiden bedømte året 1864 fremgår af Morsø Avis 3. januar 1865. Redaktør Henrich Christensen skrev:

»Et ulykkeligt år for vort kære fædreland, et sorgbetyngt og trængselsfyldt år for enhver dansk mand er nu til ende.

Året 1864 begyndte med tunge anelser og bekymringsfulde forventninger, og det overtraf i sorg og ulykker selv de mest foruroligende varsler.

Ved årets begyndelse stod den danske hær, efter at de i Holsten liggende afdelinger langsomt havde trukket sig tilbage for de indrykkende sachsiske og hannoveranske forbundstropper, i det sydlige Slesvig. Brohovedet ved Frederiksstad var af vore den 29. december sprængt i luften og rømmet, hvorimod vi holdt Rendsborg kronværk besat. Hovedarmeen samlede sig fra Eckernförde, langs Dannevirkestillingen til Frederiksstad. Til øverstkommanderende general var udnævnt general de Meza, der overtog kommandoen nytårsdag.

I København havde den såkaldte »engelsk-russiske pression«, som bestod i, at den russiske statsråd Ewers og den engelske lord Woodhouse, som den 20. december var kommet til hovedstaden, søgte at formå regeringen til uden betingelser at omstyrte

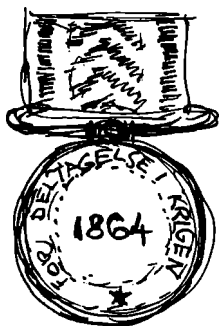
novemberforfatningen, fremkaldt en ministerkrise, idet ministeriet Hall juleaften havde indgivet sin dimission. Nytårsaften var ministeriet Monrad blevet dannet, og kongen begav sig nytårsdag til hæren, hvor han i de følgende dage holdt revue ved Dannevirke, besøgte Frederiksstad og først den 8. vendte tilbage til København. De to udsendinge var afrejst dagen i forvejen uden at have formået regeringen til at indgå på deres forslag, hvorimod Danmark forgæves havde opfordret Rusland og England, og senere Sverige-Norge og Frankrig, til at overtage mæglingen i striden mod Tyskland.

Den 10. januar indbragte Østrig og Preussen et forslag i forbundsforsamlingen i Frankfurt om, at Slesvig skulle tages i pant, indtil forfatningen var ophævet, og da forbundet forkastede dette forslag, erklærede de to magter selv at ville tage sagen i deres hånd. De udstedte den 14. januar et ultimatum til Danmark, som to dage senere blev besvaret med et afslag, og efter at de forskellige forslag fra dansk side, til en midlertidig overenskomst og forhindring af fjendtlighedernes udbrud, var erklærede utilfredsstillende, overskred preussisk-østrigske tropper, under general Wrangel, den 1. februar Eideren, og krigen, den ulykkeligste, Danmark i århundreder har ført, begyndte.

Vi skal ikke give nogen omstændelig beretning om krigens gang, men kun nævne de få, næsten alle sørgelige, mærkedage i den.

Efter i de første dage af februar at have modstået preussernes og siden østrigernes første angreb, besluttede general de Meza, overensstemmende med et dagen forud afholdt krigsråd, at rømme Dannevirkestillingen den 5. februar. Mod østrigerne udkæmpede den danske armees bagtrop, 1ste og 11te regiment, en hæderlig kamp ved Sankelmark. Hæren drog dels til Dybbøl og Als, dels op i Nørrejylland. Preusserne satte sig den 17. februar i besiddelse af Broagerland og trængte frem i det Sundevedske til belejring af Dybbølstillingen. Det østrigske korps gik mod nord, og den 18. februar overskred de Nørrejyllands grænse.

Efter at være beskudt i over en måned fra Broager og fronten, og efter at have afslået en storm den 28. marts, faldt Dybbøl den 18. april. Det nordlige korps var den 8. marts over Gudsø trængt frem til Fredericia og leverede samme dag træfningen ved Vejle, som tvang general Hegermann-Lindencrone til efterhånden at trække sig nordpå gennem hele Jylland til Mors. Fredericia bombarderedes nogle dage fra den 20. marts, men fjenden trak sig derefter tilbage i nogen afstand fra fæstningen, indtil denne rømmedes uden kamp den 28. april ifølge ordre fra krigsministeriet. Så længe Dybbøl endnu holdt, trængte fjenden dog ikke højt op i Jylland, men stod omtrent på højde med Horsens. Efter Dybbøls fald besatte de Jylland syd for Limfjorden, rykkede 5. maj ind i Holstebro, Ålborg og Nibe.

Marinen havde en hæderlig fægtning i Helgolandsbugten, hvor Nordsø-eskadren under orlogskaptajn Suenson 9. maj slog en østrigsk eskadre, men efter landkrigens gang havde det ingen indflydelse på sagernes stilling, og tre dage efter, 12. maj, begyndte en våbenhvile. Danmarks tilbud om en konference med fast basis for forhandlingerne allerede fra begyndelsen af året, hvilket England i forskellige skikkelser havde gjort til sit, havde nemlig i april måned ført til en konference i London uden nogen fredsbasis. Dennes første arbejde var en overenskomst om en våbenhvile på en måned, hvilket senere forlængedes til den 25. juni. Fredsforhandlingerne på konferencen førte ikke til noget resultat. I de første møder krævede tyskerne en personalunion med fuldstændig autonomi for hertugdømmerne, og da dette bestemt afvistes, forhandlede om en deling af Slesvig, hvor Danmark som ultimatum opstillede Dannevirkegrænsen, medens de allierede holdt på Åbenrå-Tønder. Et af England stillet forslag om en voldgift imellem disse to linier blev forkastet fra dansk side og kun yderst betingelsesvis bifaldet fra tysk side, og da man ej heller kunne komme overens om en forlængelse af våbenhvilen, begyndte krigen igen den 26. juni.

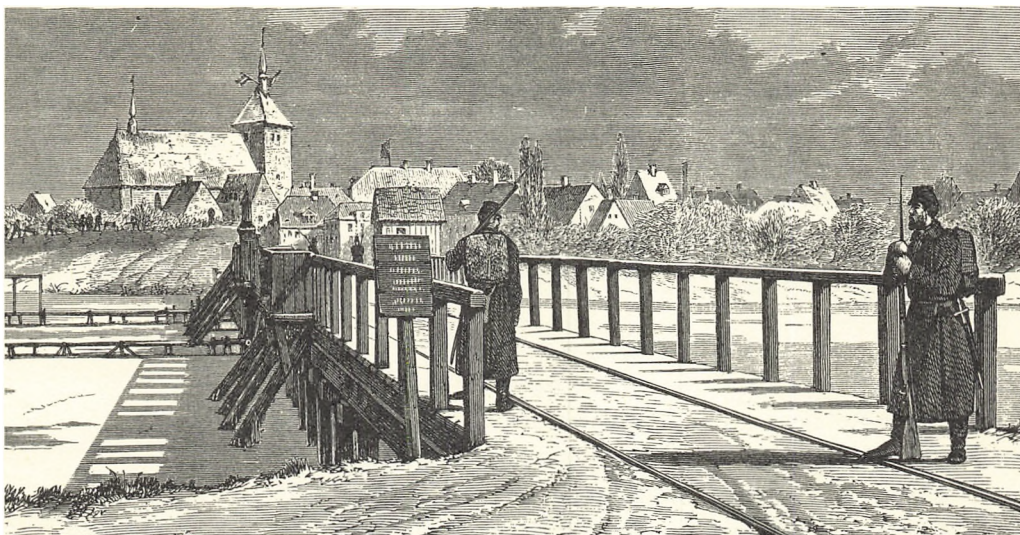
Allerede den 29. juni indledte preusserne et overrumplingsangreb på Als, som lykkedes. Herved blev øen på få timer erobret. Nogle dage efter havde oberstløjtnant Beck en ulykke-

lig rekognoscering ved Lundby og Søndertranders i Nørrejylland, hvorefter preusserne gik over Limfjorden og besatte Vendsyssel, og da dertil kom efterretninger om, at en østrigsk eskadre truede med at løbe ind i Kattegat, hvorved selv København følte sig truet, ligesom det snart blev åbenbart, at der ikke fra Englands side var nogen hjælp i krigen at vente, så slog i få dage stemningen i København om til et heftigt forlangende om fred.

På kongens opfordring indgav ministeriet Monrad sin dimission den 8. juli, og den 11. trådte ministeriet Bluhme til. Ministeriet Bluhme bad straks Preussen og Østrig om en våbenhvile, som indrømmedes fra 20. juli, og i løbet af 12 dage vedtoges i Wien en fredspræliminar, og en våbenstilstand på opsigelse blev undertegnet 1. august.

Krigen var dermed endt mellem hærene og førtes fra tysk side endnu kun mod Jyllands beboere som pression på vor regering. Den 30. oktober afsluttedes freden, hvorved Slesvig, Holsten og Lauenborg afstodes til sejrherrene. Efter at rigsrådet den 11. november havde givet sit samtykke til freden, rømmede de allierede hære Jylland«.

*Efter at Holsten var
rømmet af det danske
militær 31. december
1863, var Ejderen
skillelinje mellem de
danske og de tyske
soldater.*

*På Illustreret Tidendes
tegning ses danske
vagtposter ved den
nordlige side af
jernbanebroen til
Rendsborg, hvis ind-
byggere fejrer, at de
danske tropper har
forladt byen, ved at
flagre med det tyske
flag fra Mariekirken.*

Når man efter mere end et århundredes forløb læser denne artikel, må mange sammenhænge bag det dramatiske begivenhedsforløb forekomme dunkle. Det følgende er et forsøg på at forklare baggrunden for Danmarks situation i 1864.

Det grundlæggende problem var, at nationalismen i første halvdel af det 19. århundrede overalt i Europa blev en meget stærk politisk kraft. I de tysktalende stater, mange små og to store, Preussen og Østrig, arbejdede nationalisterne for at samle alle tyskere i en fælles nation.

Disse bestræbelser måtte nødvendigvis skabe problemer for det danske monarki. Det bestod nemlig foruden kongeriget Danmark af det tysktalende hertugdømme Holsten og hertugdømmet Slesvig, hvor over halvdelen af befolkningen var tysktalende. De tre lande var knyttet sammen af et fælles overhoved, nemlig den danske konge.

Hertugdømmernes tysksindede nationalister krævede et uafhængigt Slesvig-Holsten, knyttet til de tyske samlingsbestræbelser. Men også i Danmark og blandt de dansksindede slesvigere gjorde nationalismen sig gældende. De danske nationalister – eller nationalliberale, som de kaldte sig, med social rod i akademikerklassen og det næringsdrivende borgerskab – øn-

skede at smelte Danmark og Slesvig sammen til én nation: »Danmark til Ejderen«, og udskille det tyske Holsten af riget.

Denne nationale konfrontation blev betydeligt skærpet i 1840'erne og førte til de tyske nationalisters oprør i hertugdømmerne i 1848. På grund af de europæiske stormagters holdning lykkedes det i krigen 1848-51 hverken at realisere drømmen om et frit Slesvig-Holsten eller drømmen om et Danmark til Ejderen. Man søgte at videreføre monarkiet som en tredelt helhed.

Men den nationalistiske spænding var ikke blevet mindre. Det lykkedes i november 1863 for de danske nationalliberale, der havde regeringsmagten, at gennemføre en ny forfatning, der indlemmede Slesvig i Danmark. Dette brud på helstatsprincippet blev – som nævnt i Morsø Avis' oversigt – mødt med voldsom protest fra de tyske stater, der havde et fælles talerør i den tyske forbundsdag i Frankfurt. Preussens kansler, Otto von Bismarck, erklærede 28. december 1863, at Preussen og Østrig i forening ville besætte Slesvig, hvis novemberforfatningen ikke blev ophævet.

I Danmark var den nationalliberale regering blevet afløst af det mere moderate Monrad-ministerium, men det lykkedes ikke for denne at få novemberforfatningen ophævet, før den tyske frist udløb i januar måned, og krigen var en realitet.

Der var ingen sympati for den danske Ejder-politik hos de øvrige europæiske magter. Heller ikke Sverige, som de nationalliberale havde sat deres lid til, kom os til undsætning. Men på engelsk initiativ blev der indkaldt til en konference med deltagelse af stormagterne og de stridende parter, hvor man skulle forhandle sig frem til en løsning. Man forsøgte uden held at nå til enighed om en deling af Slesvig, men på grund af det danske forsvars ineffektivitet kunne Preussen gennemtrumfe det tyske krav om Slesvig-Holstens løsrivelse fra Danmark.

Set i et videre perspektiv må man betragte det preussisk-østrigske felttog mod Danmark som første etape i den strategi, Bismarck havde lagt for en samling af Tyskland (uden Østrig) under preussisk førerskab. Få år senere, 1871, var det nye Stortyskland en realitet.

Kortet, der er tegnet af Arne Gårn Bak til Danmarks Historie og gengivet med tilladelse fra Politikens Forlag, viser de forskellige grænsedragninger, der var på tale i forbindelse med den dansk-tyske krig 1864. Helstatsløsningens grænse gik ned til Hamborg. Ejderpolitikens grænse fulgte floden Ejderen. Den kraftige, punkterede linie viser grænsen ved Kongeåen, der blev resultatet af krigen. Den spinkle, punkterede linie nord om Tønder og syd om Flensborg angiver resultatet af valget til den nordtyske rigsdag 12. februar 1857. Nord for linien var der dansk flertal, syd for tysk.

I september 1863 samledes på Traps hotel i Nykøbing Mors en del yngre og ældre mænd for at danne en riffelskytteforening med det formål at vedligeholde og opøve skydefærdigheden hos dem, der havde været soldat eller i tilfælde af krig ville blive det. Lignende foreninger var blevet dannet overalt i landet.

»Dette udslag af det danske folks stemning under de nuværende, uheldssvangre tider,« skrev Morsø Avis, »kan ikke andet end vække tillidsfuld fortrøstning med hensyn til det, som fremtiden vil bringe. Med værdig ro modtages efterretningerne om, at det store Tyskland atter vil drage på rov mod det lille Danmark, og uagtet de bortdragende krigere lader mangen tom plads tilbage i hjemmet, så mærker man ikke noget til den bestyrtelse, som i 1848 greb den store mængde efter en lang række fredens år«.

Hvor tillidsfuld det indkaldte mandskab var er vanskeligt at svare på. Derimod kendes de besværligheder, soldaterne havde med at komme til deres kompagnier.

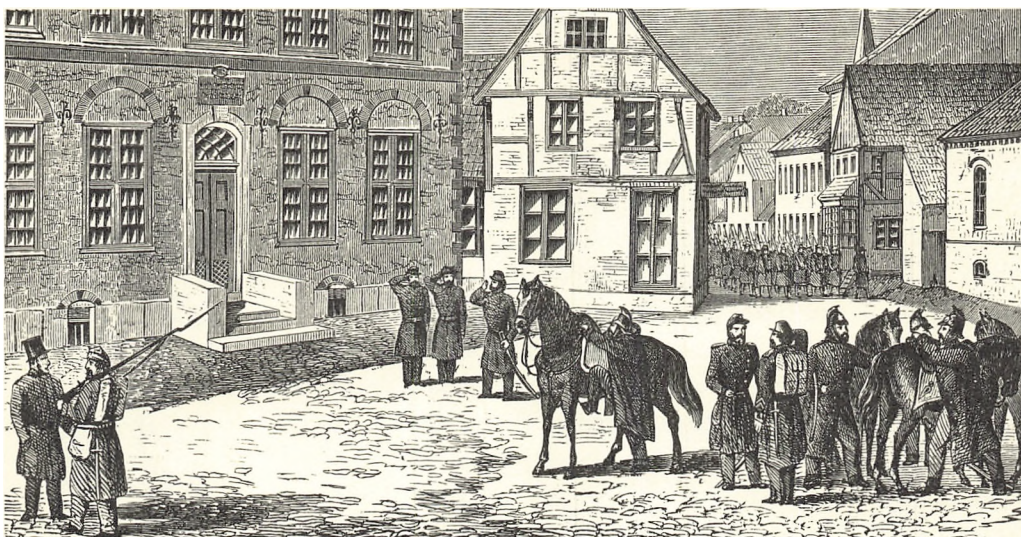
Oktober 1863 blev der afholdt session på rådhuset i Nykøbing Mors, hvortil indkaldtes:

»De 22-årige værnepligtige af lægdsrullen – de 23- og 24-årige værnepligtige, som hidtil er forbigået på grund af undermål eller legemsfejl. Også det mandskab, der på tidligere sessioner var erklæret »for tiden utjenstdygtig« skulle møde og påny bedømmes«.

Nu kunne alle bruges, dem, der havde legemsfejl, var undermålere – rig eller fattig. Dog havde den, der havde penge, en mulighed for at købe sig fri for militærtjenesten.

Under bekendtgørelsen om sessionen havde kæmner Schourup en annonce: »De værnepligtige, der ved den forestående session står for udskrivning og som på en betryggende måde ønsker sig frigjort fra tjenesten i linien, kan erholde sådant berigtiget ved at henvende sig til mig, der på mit kontor afslutter det fornødne«.

Schourup kunne som stillingsmand tilbyde en underofficer, 38 år gammel, som var villig til at lade sig stille som infanterist. – En udtjent gardist, 30 år gammel, men stærk og frisk. –

Fra Hestetorvet i Slesvig. Her havde Angelbønderne deres salgsboder, men midt i januar 1864, hvor Illustreret Tidende bragte denne tegning, var torvet præget af de danske dragoner og infanteriet.

En lærd mand, som havde fripas. – En konstabel ved laboratoriet, 3 år i forstærkningen, har gennemgået artilleriskolen, og som ønsker at bytte med en forstærkningsmand ved batterierne. – En udtjent infanterist.

Ordningen med stillingsmænd var meget gammel, og mange soldater havde det som deres levevej at påtage sig en andens værnepligt for en god betaling. Fordelen for hæren var, at den derved fik en uddannet soldat, idet særlig underofficerer, der var færdige med tjenesten, var villige til at lade sig stille.

Det beløb, de indkaldte soldater fik udbetalt i rejsepenge, var så lille, at det knap kunne dække befordringen med postvogn eller jernbane, til fortæring undervejs var der ingen penge. Derfor var det meget almindeligt, at beboerne i de forskellige sogne på Mors var fælles om at bekoste soldaternes rejse fra Nykøbing til Viborg. Her gengives som eksempel en annonce: »Undertegnede, der i dag forlader vort hjem for at deltage i fædrelandets forsvar, føler os særligt opfordrede til at bevidne gårdmand Jens Søndergaard i Flade vor erkendtlige og dybt-følte tak, fordi han har bevist den godhed imod os at befordre os frit her fra Mors til Viborg. Denne velvillie vil vi ingen-

sinde glemme, og med erindringen herom forene vi de bedste ønsker for ham og hans familie.

Niels Larsen Bach. P. C. Clausen«.

En del af det indkaldte mandskab havde problemer med at få deres forretninger eller embeder passet, medens de var ved hæren. Bager Thomsen havde ikke andre muligheder end at lukke sit bageri. Slagter Nygaard var mere heldig stillet, idet hans kone, Marie, påtog sig selv at slagte. I Vejerslev blev skolelærer og kirkesanger Larsen indkaldt til hæren, og sogneforstanderskabet søgte en duelig mand til under hans fravær at passe de to embeder. De største økonomiske problemer havde de indkaldte soldater fra arbejderklassen. Kone og børn stod uden familieforsørgerens indtægt og var henvist til selv at skaffe penge til føden og huslejen ved at påtage sig alt forefaldende arbejde. Kvinderne vask og rengøring, børnene budtjeneste eller fabriksarbejde. Kunne familien ikke få noget arbejde, måtte den tigge sig til føden eller henvende sig til kommunens fattigkasse. Men denne kasse bestræbte alle småår-folk sig for at blive fri af på grund af de strenge regler, der var for at modtage hjælp deraf. Tabet af de få borgerrettigheder, arbejderne havde, og risikoen for, at kommunen sendte modtageren på en arbejdsanstalt. For at generhverve sine rettigheder, skulle den modtagne støtte tilbagebetales, hvad der for de fleste arbejdere var umuligt.

For at hjælpe disse vanskeligt stillede familier, blev der i de fleste byer dannet private komiteer, der stod for indsamling og uddeling af penge og naturalier. I Nykøbing blev en sådan komite oprettet 9. december 1863. Gennem Morsø Avis udsendtes en indbydelse til dannelse af en fireskillingssubskription:

»På grund af den store indkaldelse til hæren, der sandsynligvis vil blive fulgt af en lignende til flåden, har så mangen en familie måttet se sin forsørger drage bort, måske for længere tid.

Som følge deraf har vi følt, at det er vor pligt at søge at mildne den trang, der vil blive iblandt de efterladte, og derved tillige gøre de bekymringer mindre, som de indkaldte har for de kære, som de bliver kaldt bort fra.

Vi tillader os derfor herved at indbyde mænd og kvinder af alle samfundsklasser til at yde et ugentligt bidrag i dette øjemed.

Bidraget har vi tænkt os som portioner på 4 skilling hver, således at man kan tegne sig for en eller flere portioner.

Vi håber, at vore medborgere og medborgerinder vil med velvilje hjælpe os til at virke med held i denne sag.

N. Baadsgaard — N. M. Bang — Lorents Ettrup — N. Faartoft —
A. H. Jepmon — Julius Kaastrup — Just Chr. Møller — J. Wøller
— V. Nyholm — Chr. Poulsen — A. H. Schade — J. Sørensen«.

Byen blev inddelt i 6 distrikter, og indenfor hver af disse havde to af komiteens medlemmer til opgave at indsamle bidragene og indstille de familier, der trængte til hjælp. Tilsyneladende hjalp den første opfordring ikke tilstrækkeligt, for midt i januar kom der en ny:

»Vi kommer atter til vore medborgere, kommer med en opfordring til mænd og kvinder i vor kommune om at hjælpe os endnu mere, hvortil der er en stor og virkelig trang.

Efter sidste indkaldelse er nu omtrent 30 familier uden forsørger, og af disse vil de fleste behøve understøttelse, men de midler, vi har, strækker ikke langt, og vi finder det smukkere, at denne understøttelse skaffes tilveje ved gaver, givne af kærlighed og taknemlighed mod dem, som drager bort fra deres kære for at kæmpe for deres fædreland, end at påbyrdes kommunen.

Derfor opfordre vi alle, der føle med os og som ser, at hjælp er nødvendig, at give os ugentlige bidrag som tidligere, men tillige opfordre vi velstående medborgere til at tilstille os bidrag en gang for alle, enten i penge, brændsel eller andet lignende, som købmand A. H. Schade vil tage imod, og vi anvende efter skøn«.

Komiteen henvendte sig til kommunalbestyrelsen for at få denne til at yde et bidrag, der skulle bruges til huslejahjælp for de indkaldtes familier, men kommunalbestyrelsen svarede, at den ikke havde mulighed for at hjælpe og henviste til, at der var kommet en ny lov om forsørgelse af det indkaldte mand-

skabs familier, udstedt 17. december 1863, der bestemte, at hvis de i militærtjeneste indkaldte soldaters hustruer havde hjælp behov, skulle opholdskommunen af fattigkassen udbetale det beløb, som fattigbestyrelsen mente, der var behov for, uden at det medførte de følger, som ellers kom af en fra fattigvæsenet modtaget hjælp.

Da det var kommunerne selv, der skulle betale understøttelsen af det beløb, der på dets budget var sat af til fattigvæsenet, var den hjælp, der blev udbetalt, meget lille, og folks angst for fattigvæsenet gjorde, at man helst ikke søgte hjælp derfra. Trods den nye lov var behovet for den private godgørenhed derfor stadig stor.

Det var meget almindeligt, at de, der modtog hjælp offentligt, takkede derfor. Mon ikke det var for at gøre andre opmærksom på, at den hjælp, man modtog, ikke var fra fattigvæsenet? Denne takkeannonce er typisk, også fordi kvinderne underskrev sig i mandens navn:

»Undertegnede, hvis mænd befinder sig ved hæren, føle os opfordrede til at bevidne de ærede givere her i byen vor dybt-følte tak for den ugentlige understøttelse, som lige fra vore forsørgeres indkaldelse til fædrelandets forsvar og indtil denne dag er blevet os tildelt. Vi bringer særlig den ærede komite for fireskillingssupskriptionen vor tak for de opofrelser, også den har vist for at lindre vort savn. I lørdags modtog vi således ikke blot den sædvanlige gave, men overraskedes tillige ved underretningen om, at komiteen har betalt vor husleje til 1. maj.

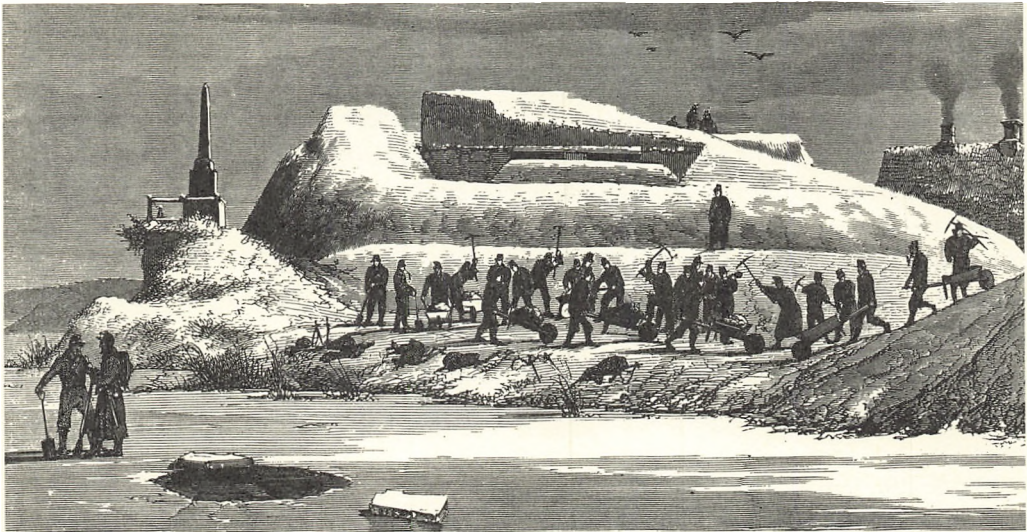
Også slagter Stamer beder vi offentligt modtage vor tak for den gave, han ligeledes i lørdags tildelte enhver af os. Må Gud, som har åbnet vore velgøreres hjerte og hånd i disse trængselens dage, gengælde enhver især alt det gode, der er blevet vist imod os.

Ole Svendsens kone — Chr. Hellegaards kone —

Søren Laursens kone — Peder Laursens kone —

Niels Rasmussens kone — S. P. Jensens kone — Jens Bachs kone«.

Om den virksomhed, som fireskillingsskomiteen havde under krigen, fortælles der i en beretning, der blev offentliggjort maj 1865, da komiteen ophørte med hjælpen til indkaldtes familier:

Selv om det i de første dage af januar frøs meget hårdt, blev der arbejdet ihærdigt på skanserne i Dannevirkestillingen.

På tegningen ses soldaterne arbejde med den frozne jord i skanserne ved Bustrop.

Til venstre ses mindesmærket for de faldne danske soldater i krigen 1848-50.

»Den 18. december 1863 begyndtes indsamlingen af ugentlige bidrag, som varede i 36 uger med den 14. august 1864. Den største ugentlige indtægt var 30 Rd. 1 Mk. 4 Sk. eller 725 fireskillinger. Den mindste 20 Rd. 2 Mk. 8 Sk. eller 490 fireskillinger.

De bidragydendes antal har vekslet fra henimod 500 til 400.

De ugentlige bidrag har givet en indtægt af omtrent 900 Rd. I gaver en gang for alle er indkommet 163 Rd. 3 Mk. 6 Sk. Af den samlede indtægt, 1070 Rd. 4 Mk. 7 Sk. er anvendt 40 Rd. til tørv, 119 Rd. til huslejhjælp, 67 Rd. 4 Mk. 12 Sk. til børns anbringelse i pleje, klædningsstykker og anden ekstra-hjælp. 19 Rd. 5 Mk. 4 Sk. til apotekervarer. Resten er givet i ugentlige understøttelser og uddelt enkelte gange i den sidste vinter. Foruden pengegaverne har komiteen modtaget ikke ubetydelige gaver af rug, kød, tørv og kul, der er uddelt med den ugentlige understøttelse.

Under forsørgelse har der været 38 koner og 50 børn.

Den rigelige understøttelse og velvillige imødekommenhed, som komiteen modtog, satte os i stand til at sørge således for de indkaldtes efterladte, at byen ikke har behøvet at tilskyde noget. De faldnes efterladte har modtaget hjælp til uddelings slutning«.

Om hjælpen i landsognene fortæller en lang række takkeannoncer, hvoraf her gengives enkelte:

»Da vore mænd blev bortkaldte til fædrelandets forsvar, og vi med savn og længsel stod sørgende tilbage, lod sognepræsten i forening med sogneforstanderskabet udgå en opfordring til sognets beboere om frivillige bidrag til de bortdragendes efterladte. Denne opfordring fandt villige hjerter, idet der indsamledes en ikke ubetydelig sum, der blev delt mellem os og os tilsendt som en kærkommen julegave. For denne lige så uventede som betydelige og kærkomne gave undlader vi ikke såvel på egne vegne som på vore bortrejste mænds vegne at bringe de ædle givere og særdeles pastor Boethe vor hjerteligste og dybt-følte tak.

Hvidbjerg, januar 1864.

Dorthe M. Christensen – Joh. Sørensen«.

»For den godhed, der er mig bevist under mine trange kår, siden min mand rejste til hæren, aflægger jeg en ringe, men hjertelig tak til Lødderup og Fredsøs beboere, som på mange måder og ved flere lejligheder så kærligt har erindret mig.

Else Marie Søndergaard«.

Morsø Avis skriver i februar: »Som et bevis på den deltagelse, hvormed vore brave Jenser følges i deres hæderlige kamp for fædrelandet, er det en glæde at kunne meddele, at der i Sejerslev pastorat ved frivillige sammenskud er indsamlet den betydelige sum af 70 Rd. Foruden en stor del uldne sager og naturalier, der dels skal anvendes til frivillig forsørgelse af de udkommanderede soldaters efterladte, dels vil blive sendt til de indkaldte fra Sejerslev til nytte og fornøjelse.

Hver måned, så længe krigen varer, vil en lignende indsamling blive foretaget«.

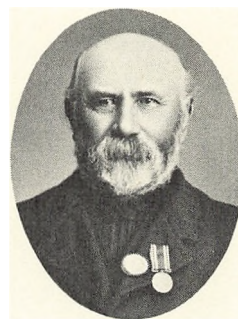
Renlighed er en god ting — men at blive vasket ved den indpakkede gårdpumpe i 10 graders frost er ikke en nydelse for alle.

Det er muligt på grundlag af breve og beretninger af soldater fra Mors, der blev offentliggjort under selve krigsperioden i Morsø Avis og senere i Morsø Folkeblad, at danne sig et indtryk af tilværelsen for den menige soldat i Slesvig og ved Dannevirke.

Jens Garder, Nykøbing beretter: »Jeg lærte krigsvæsenet i Ålborg 1862, men skød mig fri. Vi fik lov at skyde 60 skud hver, og de 36, der havde højeste pointantal, blev fri. Friskytter kaldtes vi. Jeg var ellers udtaget til underkorporal, men grundet på fars sygdom slap jeg fri. Jeg havde ellers lyst til at blive i trøjen. Det var et rask liv, der passede mig. Da jeg havde været hjemme et år, var det, at urolighederne i Slesvig-Holsten begyndte. Jeg fik min indkaldelsesordre den 28. oktober 1863 og skulle være i Slesvig 1. november. Det var ikke så nemt, jeg måtte køre med fragtkuske til Århus, derfra sejlede jeg til Flensborg.

Den 15. november, da kong Frederik den 7. døde, lå jeg med 11. regiment i Slesvig. Samme nat blev regimentet blæst ud mellem 2 og 3. Vi stillede på Storetorv, hvor vi modtog efterretningen om kongens død. Da var det, ligesom det hele begyndte

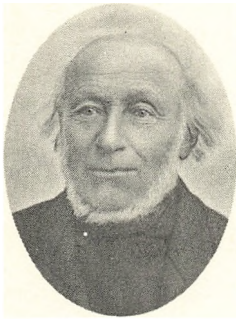
at blive alvorligt. Vi fik lov at pakke vort civile tøj sammen, men en time efter måtte vi stille igen, og så kørte vi med banen til Neumünster i Holsten. Dagen efter marcherede vi til Kiel for at støtte 8. regiment, der døjede med studenteruroligheder der i byen. Her lå vi til 10. december, hvorefter vi marcherede omkring i Holsten, helt til Altona kom vi. Juledag var vi i Glückstadt, og derfra marcherede vi til Slesvig. På denne tur måtte vi stadig værne os mod oprørerne, der forfulgte os med stenkast. Af og til måtte bageste deling vende om og jage dem bort. Marchturen hertil varede 4 dage, og det var en ret hård tur, skønt vi kun marcherede 4 mil om dagen. Efter overenskomst mellem danskerne og tyskerne blev vi i de forskellige byer afløst af de såkaldte »sorte husarer« (Hanoverne). På denne måde marcherede vi fra by til by. Bl. a. var vi også i Itzehoe, her måtte vi i kulden stå fra kl. 8 morgen til 12 middag. Vi blev styrket med øl, der blev varmet på rådhuset. Vi kom til Slesvig igen, og her blev vi til krigens udbrud 1. februar.

Jens Garder

Den 3. februar havde vi den første træfning ved Thyras gamle vold. Vi trak os ind under fæstningen, som tyskerne med stort mandefald stormede 3-4 gange. Dog havde vi først taget imod dem på en høj, da de overraskede os under rekognosceringen. Bag fæstningen dækkede vi os så, og her lå 11.-30. – 1. regiment og skød på tyskerne. Det var den første træfning. Det var lidt underligt, vi var jo ikke vant til dette. Hænderne rystede, og vi var nervøse, men da så vore kammerater begyndte at falde omkring os, tog vi fat med hidsighed for at hævne dem. Da mørket faldt på, trak tyskerne sig tilbage«.

Jens Peter Nielsen, Outrup, førte dagbog, mens han var indkaldt som infanterist: »Den 10. december 1863 meldte jeg mig i København på fodgardens eksercerplads, hvor jeg blev indsat i 17. regiment, 8. kompagni. Jeg blev indlagt på belægningsstue nr. 4 på Sølvgadens kaserne. 2. juledag tog vi til Korsør med tog. 3. juledag om morgenen kl. 4 kom vi med dampskib og nåede Flensborg kl. 4^{1/2}. Der blev vi indkvarteret og holdt jul med 4 timers eksercits om dagen.

Jens Peter Nielsen

Nytårsdag om morgenen kl. 6 rejste vi fra Flensborg til Tonsby på Anglen, 2¹/₂ mil nordøst for Slesvig, hvortil vi meget udmattede ankom om aftenen kl. 8. Jeg tillige med 30 mand blev indkvarteret hos en storbonde ved navn Jessen. Her havde vi vor første bataille. Vi skulle have vor forplejning der. En dag fik vi noget tyndt øl og pølse, som blodet løb af. Nå, enhver skar sig et stykke, men skønt vi ikke var kræsne, så blev vi dog enige om, at dette var uspiseligt. Vi lagde det hele i en terrin og bragte det til kaptajnen, som kom til stede. Vi tog opstilling i den ene side af stuen, kaptajnen befalede, at der skulle gå bud efter husbonden. Han kom til stede og fik læst teksten. Vi fik noget skinke i stedet. Da kaptajnen var gået, kom husbonden, en stor, svær mand, ind til os fulgt af tre lange sønner. Han bandede stygt og sagde: »Nu skal i ha' tæsk allesammen«.

Så siger Thisted: »Du Ulrik, tag du den gamle, så tager vi de andre«. Ulrik greb den gamle pænt om livet og bar ham bort. Vi andre blev jo snart færdige med sønnerne.

Om eftermiddagen skiftede vi kvarter, og nævnte husbond fik nogle sjællændere, men det gik ikke bedre.

Vi var i denne landsby til 26. januar. Forplejningen var dårlig, og vi lå i det bare strå. Vi havde megen eksercits i denne tid, skønt det var hård vinter med frost og sne.

Den 26. rejste vi til Wes, 1 mil øst for Flensborg i nærheden af Glyksborg slot, hvor vi kom om eftermiddagen og blev indkvarteret. Der var vi i 4 dage. Jeg var nede på slottet og så alle de smukke sale og gemakker og den seng, hvor Frederik den 7. døde.

Den 31. januar rejste vi til Konholt i Satterup, hvor vi fik den indkaldte forstærkning, og kompagniet udgjorde den gang 220 mand.

2. februar kl. 4 om eftermiddagen var vi alle samlede og fik underretning om, at vi skulle mod fjenden for første gang. Det var en drøj nat, mørk og kold at marchere i. I Wedelsborg havde vi et kvarters hvil. Vi ladede vore geværer og drog efter Mysunde for at hjælpe vore kammerater, men de havde drevet fjenden tilbage. Mange vogne kom forbi med sårede og døde.

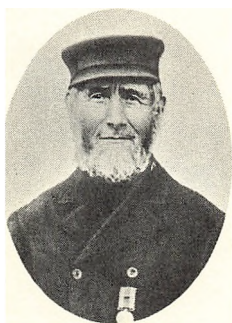
Den 3. stod vi i reserve hele dagen på en mark i nærheden af Mysunde. Det var øsende regnvejr og meget koldt. Vi havde hverken spise- eller drikkevarer og kunne heller ikke få noget. Om eftermiddagen blev vi indkvarteret i Mondewis. Vi var alle meget drivvåde, men vi måtte ligge i en lade på lidt halm, så det var et koldt kvarter«.

En råkold efterårsdag 1863 forlod Jens Kr. Thomasen sin kone og to børn i Sindbjerg for at møde ved 20. regiment, der havde garnison i Altona. Han fortæller om, hvorledes han tilbragte julenat, og da han kom til Dannevirke: »Juleaftensdag havde regimentet marcheret ca. 5 mil. Ved aftenstid, medens mørket i den hellige kvæld sænkede sig over land og by, nåede vi en gammel bondegård, hvor vi skulle overnatte i laden. Vi trætte soldater kom ind i laden, hvor vi ventede at finde noget halm, men der var intet. Vi måtte sætte os på den hårde jord. Udenfor var det knagende frost, og vinden peb ind under ladeporten og ad alle sprækker i laden. Det var en ynkelig julenat. Der var ikke tale om, at vi kunne sove, og vi havde ikke andet at spise end de få tørre brødkorper, der var i brødposen. Næste morgen marcherede vi videre mod nord. Vi fik først noget at spise ved middagstid. Efter flere dages anstrengende march nåede vi til Dannevirke, hvor vi skulle besætte et mellemrum mellem to skanser på Sliens nordside. Brystværnet, der skulle dække os, var kun markeret ved nogle træpinde, der var stukket i jorden. Vi stirrede fortabt på vor »stilling«. Kaptajnen sagde fortrøstningsfuldt: »Når engang brystværnet bliver opkastet, kan vi få en god dækning. Der er bare den hage ved det, at frosten forhindrer alt jordarbejde«.

Jens Kr. Thomasens beretning om befæstningen af Dannevirke stemmer ikke overens med det, befolkningen læste i aviserne om stillingen.

Morsø Avis gengiver 19. januar en artikel, som en journalist ved københavnerbladet Fædrelandet havde skrevet:

»En tur langs Dannevirkeskanserne lønner sig, man føler sig vidunderligt opløftet ved at mindes, at dette sted har været

*Jens Chr. Thomasen
1836-1930*

vore forfædres værn i årtusinder og ved at se, at det aldrig har været så stærkt som netop nu. Man lytter til historien, der melder om de to store kvinder, Thyra Danebod og Margrethe Spræghest, og om de to store mænd, Gøtrik og Valdemar den Store, der har stået fadder til dette danske bolværk.

Man ser fremad over en endeløs slette, lige så endeløs som Danmarks strid med Tyskland, og man skuer til Pølerkrat, hvor den første selsvig-holstener, kong Abel, begravedes med en pæl igennem livet, og hvorfra han endnu den dag i dag, eller rettere den nat i nat, kommer ridende på en kulsort hingst, fulgt af tre glammende hunde.

Et savner man her. Hvis man havde det, ville Dannevirke være uindtagelig for enhver hær. Det er kong Frederik den Syvende. Hvis han flyttes fra sin rolige hvælvning i Roskilde domkirke og herover til disse skanser, om hvilke hans ånd drømte i hans sidste øjeblik, og jordes her i Margrethevolden, da ville der ikke være tale om, at tyskerne nogensinde ville kunne overvinde os. Det var en menig soldat fra Flensborg-egnen, der forleden udtalte denne tanke for mig på den jævne måde, der er menigmand egen. Og hans kammerater sluttede sig til hans udtalelser med en begejstring, som man må have set for at tro den mulig hos den rolige race, der kaldes sønderjyder.

Det er smukt en morgenstund at stå på Dannevirkevold og se dem komme fra alle kanter, de rødmossede Jenser, for at indtage de dem anviste pladser under en eventuel kamp. Hver brigade har fået de skanser og mellemrum mellem dem anvist, som de skal forsvare. De øver sig nu i at besætte dem for derved at lære terrænet at kende og dets rette benyttelse. Og det bliver en varm dyst, hvis vore gode venner der sydfra virkelig gør alvor af at ville besætte Slesvig.

Se fremad, og du ser den endeløse slette, hvor ethvert gårde er raseret, enhver grøft tilkastet. På denne slette skal fjenden plante sine kanoner, over denne slette skal hans stormkolonner rykke frem.

Se dig omkring, og du ser skanse ved skanse, høje, seje ler-skanser, der ikke ramler ned som murstensvolde, men næsten

kunne siges at blive fastere ved hver jernregn, der sendes ind i den.

Se hvor truende det svære skyts rækker sit sorte hoved op over kronen af værket. Det ser ligesom løven på Flensborg kirkegård ud mod syd og spørger ligesom den: »Hvad behager?«

Og se dig om på disse firskårne, hårdebrede karle, der altid er lige glade, der ikke praler, ikke let begejstres, men alle som én vide, at denne stilling skal forsvares – ikke til det yderste – men blot skal forsvares. Når bondekarlen ved det, og når han tillige har sin madpose godt fyldt og et solidt brystværn foran sig, så er han aldeles uvidende om, at der er noget, der hedder retraite. »Han er lige så klog som et menneske« og kan godt indse, at går han først tilbage fra Dannevirke, så får han langt flere børst. Han vælger derfor det mindste onde.

Se blot det brede smil, som han sætter op, når du fortæller ham, at tyskerne i denne tid skændes om, hvorvidt de skulle besætte Slesvig eller ikke. Skændes om det, som om det var noget, hvortil der blot udfordres en forbundsbeslutning, som om de ikke tillige måtte spørge Jens, om han ville være så artig at gå sin vej. »Ja, vi skal nok tales lidt ved om den ting«, siger han på sit dræve danske mål. Han lyner og tordner ikke, han bliver ikke en storpralende skåltaler, han siger ikke, som en tysker ville sige: »Legioner af tyske, blomstrende ynglinge vil her finde heltedøden langt fra Germaniens moderbryst, førend disse til himlen lænkede skanser bliver knuste og ødelagte«.

Nej, han siger ganske tørt: »Der er nogen, der vil vende vandstøvler i vejret her, men der skal nogen til det fæle!«

Så tillidsfuldt beskrev aviserne Dannevirke, og lige så tillidsfuld var den danske befolkning, for man havde jo gang på gang læst og hørt om den stærkt befæstede stilling, der strakte sig fra Østersøen til Vesterhavet. Aviserne gengav oplysningen om en højtstående dansk stabsofficer, der havde studeret krigen i 1848, og hvis redegørelse sluttede med: »Den gang kunne den 65.000 mand store fjendtlige arme uden modstand rykke op nord for Flensborg og sende 35.000 mand ind i Nørrejylland. Nu vil tyskerne kun kunne udrette lidet med 100.000 mand.

Og de vil finde stærk modstand ved Dannevirke, og skulle det næsten utænkelige ske, at Dannevirke måtte rømmes, så er tilbageslaget til Als sikret, og Dybbøllstillingen kan ikke belejres med mindre end 40.000 mand. Derforuden skal fjenden bruge store troppesstyrker til belejringen af Fredericia, som nu er langt stærkere end i 1848«.

Soldaternes breve hjem til deres pårørende havde en anden tone. Heri fortælles om den dårlige forplejning og om den til vinterbrug utilstrækkelige uniformering. Brevene fortalte også om de manglende barakker. Regeringen havde i december 1863 bevilget 80.000 Rd. til bygning af barakker i selve stillingen til 4.000 mand. Det var meningen, at resten af armeen skulle ligge i kvarter i de byer og landsbyer, som berørte Dannevirkestillingen. Men frosten, der begyndte sidst i december, medførte,

at man ved Dannevirkes rømning kun havde nået at rejse tømmeret til nogle af bygningerne. De manglende barakker medførte, at soldaterne ikke havde mulighed for at komme i læ, når de var i stillingen, og da deres uniformer ikke var tilstrækkeligt varme, var det naturligt, at deres bøn hjem var: »Send os noget uldent tøj«.

8. januar 1864 bragte Morsø Avis denne opfordring:

»Ligesom det alt er sket trindt om i landet, at foreninger har dannet sig for at indsamle underekviperingsgenstande til vore krigeres forsyning i det forestående vinterfelttog, således er vi også sammentrædt i samme øjemed.

Idet vi derfor opfordre vore medborgerinder, såvel i byen som på landet, til at understøtte os i vort forehavende ved at yde bidrag enten i forarbejdede genstande, såsom uldne trøjer, strømper, sokker, muffedisser, eller også i penge, uld og garn, hvilken sidste genstand af os vil blive forarbejdet. Vi tør være forvissede om, at enhver dansk kvinde med glæde vil bidrage sit til at gøre den strenge årstid så lidt følelig som muligt for vore tapre fædrelandsforsvarere.

Enhver af os undertegnede modtager, hvad der måtte blive foreningen tilstillet, og det skal være os magtpåliggende hurtigst muligt at få samtlige indkomne genstande afsendt efter bestemmelse.

Josephine Nordberg — Caroline Trap — Doris Møller —
Dorthea Dyhr — Emilie Dyhr — Nathalia Larsen —
Theodora Knudsen — Emilie Wøller«.

Tøjindsamlingen mødte tilsyneladende en del modstand, som det fremgår af en artikel i Morsø Avis 16. januar:

»Omsider har der da også i vor by vist sig livstegn i en indbydelse til publikum om, således som det allerede er sket over hele Danmark, at bidrage med uldent tøj til vor armés soldater, og dette hæderlige hverv er overtaget af nogle af byens damer. En travlhed og virksomhed vil, tør man håbe, nu også udfolde sig på en værdig måde ved snart at imødekomme denne indbydelse, thi efter breve, der jævnlig hjemkommer fra sol-

daterne ved Dannevirke, begynder trangen til strømper og uldbeklædning nu i vinterens fremtræden truende at bebude sin komme.

At de gaver, som indkommer, må blive værd at udsende er meget at ønske, thi mange vil vist mindes, da der under forrige krig foregik en ligedan indsamling, indkom en betydelig del mådelige genstande, så at eksemplerne ikke var få på, at endog velstående personer ikke undså sig ved at indskrænke deres gave til kun et eneste par strømper, der var så små, tynde, løse og uholdbare, at de næsten var ubrugelige, medens det dog er indlysende, at kun fast strikkede strømper af svært garn, således de i almindelighed bruges af arbejdsfolk, er det, som kan nytte den i vinterkulde og slud marcherende soldat.

Men hvad det ved denne lejlighed ikke er overflødigt at på-anke er de fortællinger og ond sladder, som allevegne er udsprede om, at de indsendte gaver ikke kommer soldaterne tilgode, men går tabt ved underslæb og uorden. Dette er imidlertid en plump løgnagtighed, thi hvad der indkommer bliver visselig samvittighedsfuldt fordelt blandt tropperne, og der kan ikke påpeges noget eksempel på det modsatte.

Men få er de, som betænke og indser anledningen til slige løgnagtige referater. Man må nemlig mindes, at opfordringen under forrige krig udkom temmelig sildigt, og at den i det mindste mange steder ikke fandt den understøttelse, som man med grund havde ventet, så der ikke indkom mere end til næppe halvdelen af armeen, og følgen deraf var da, at mange soldater intet fik og hele kompagnier, som i det hele kun blev tildelt omtrent en snes par strømper.

At nu de hjemvendte soldater, som intet fik, ikke forsømmer at udsprede det med fulde tilsætning om, at gaverne næsten ikke kom armeen til gode, og at det meste forsvandt på gale veje, det er en passiar, som vi har hørt og dagligen hører nok af«.

3 uger efter, at damekomiteen havde udsendt sin opfordring, blev der fra Nykøbing sendt: 12 stykker uldtrøjer, 2 mavebælter, 4 tørklæder, 36 par muffedisser, 19 par strømper, 14 par

skafter, 65 par sokker og 4 tæpper. De to af tæpperne var indkøbt for 3 Rd., som var skænket af skomagersvendene i Nykøbing.

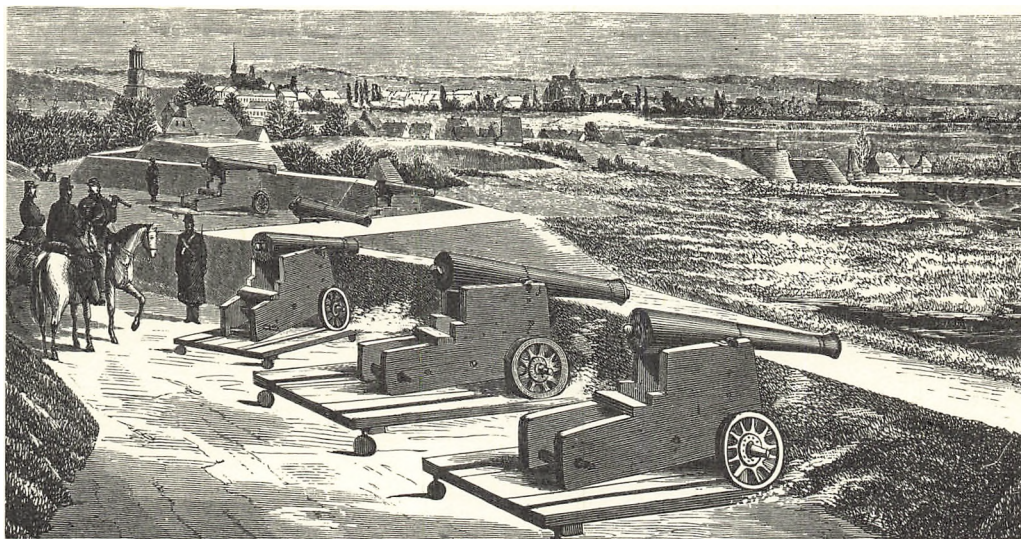
Det indsamlede tøj blev sendt til Flensborg. Herfra blev det fordelt til de kompagnier, der var dårligst udrustet. Denne fordelingsmåde var ikke tilfredsstillende for alle. En soldat fra Dannevirke sluttede sit brev hjem til forældrene med: »Som jeg hører, har I meget travlt med at strikke strømper og undertøj til os. Det er visseligt meget smukt, men hvorledes kommer det til dem, som trænger hårdest dertil? At sende det til afdelingerne finder jeg ikke rådeligt.

Jeg vil derfor foreslå enhver, som Gud giver evne og vilje til at hjælpe de stakler, som intet har, at lade hver kommune sørge for sine trængende. Rigtignok er der kommet ikke så lidt til armeen. Men fra min fødeegn har jeg ikke hørt, at der er sendt noget, og det er derfor almindelig tale mellem mine kammerater, at navnlig de egne, hvori tyskerne ikke var under sidste krig, kunne have særdeles godt af at blive gæstet af dem.

Imidlertid er det for hårdt at kæmme alle over en kam, thi jeg er forvisset om, at der findes mange fædrelandsvenner iblandt eder, skønt jeg også ved, at der findes dem, der kun bryder sig om at samle penge og så få god ro til at sove.

Jeg gentager derfor: »Lad hver kommune sørge for sine«. Således gør man i andre egne, og jeg er vis på, at morsingboerne ikke vil stå tilbage i så henseende for det øvrige Danmark, skønt det for øjeblikket er således, at man ikke kan være bekendt at sige, man er fra Mors.

Det nytter lidt at sige til soldaten, som jeg hørte, da jeg rejste, at med Guds hjælp står vi os nok. Den slags oplevelse har intet at betyde, når sult eller kulde plager en. Men når soldaten erfarer, at de derhjemme tager del i feltlivets besværligheder ved at lindre hans mangler, da styrkes hans mod og lyst til at stå fare og død imøde for fædrelandets ret«.

*Slesvig by
set fra skanserne.*

*Om denne bys
tyske sindelag skrev
Illustreret Tidende:
»Da Frederik den 7.
i 1848 besøgte byen,
demonstrerede byens
borgere ved at alle
vinduer var tillukket
med nedrullede
gardiner. Da Christian
den 9. i januar 1864
besøgte byen, var dens
borgere fri for at
gentage demonstra-
tionen, idet alle
vinduer af frosten var
gjort uigennemsigtige.*

Ved Dannevirkes rømning uden kamp 5. februar, fik det danske folk et chok, som det tog mange år at overvinde. Det var tilliden til de ledende kræfter i samfundet, der blev knækket. Den danske befolkning følte, at den var blevet vildledt.. Den havde troet på beretningerne om den stærke stilling, om den stærke soldat.

Havde der ikke for få dage siden stået i aviserne: »Og se dig om på disse firskårne, hærdebrede karle, der altid er lige glade, der ikke praler, ikke let begejstres, men alle som én vide, at denne stilling skal forsvares – ikke til det yderste – men blot skal forsvares. Når bondekarlen ved det, og når han tillige har sin madpose fyldt og et solidt brystværn foran sig, så er han aldeles uvidende om, at der er noget, der hedder retraite!«

Men det viste sig, at bondekarlen ikke havde sin madpose fyldt, han havde ikke et solidt brystværn foran sig, og han fik ikke lov til at vise, at han kunne slås. Hvem havde svigtet? – Det var dette spørgsmål, der blev stillet, når folk mødtes. Var det generalerne? – Var det politikerne? – Var det soldaterne?

Lærer A. Thorsen, Fredsø, skrev et mindedig over Mads Andreas Svenningsen fra Fårup, der faldt ved træfningen i Mysunde. Et digt, der giver udtryk for den usikkerhed, der rådede mellem folk.

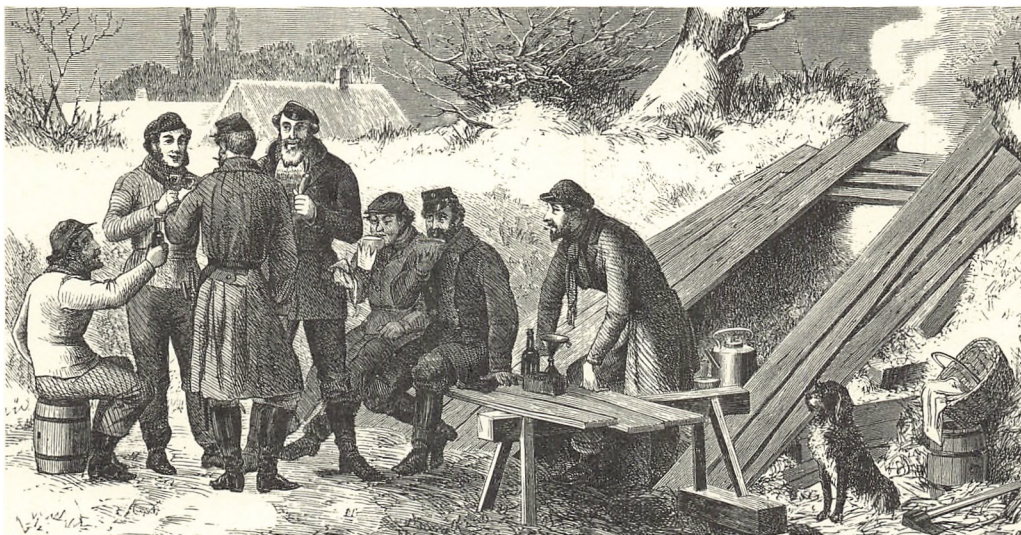
*Underligt drøner det nu mod syd!
Vort led er nok rent gået af lave.
Hegnet, vi troede var havens pryd,
er blot et ubrugeligt »skrave«.*

*Ja, underligt ser det i landet ud!
Skal vi, eller skal vi ej kæmpe?
Jovist! Vi har jo fået fejdebud!
Ja, men fares der skal med læmpe!*

*Ja, du fik lov, og i varmeste dyst
var en kriger du vist af de ægte.
Troen i hjertet og modet i bryst
havde du, det man vist ej vil nægte.*

*O, fædreland, vær du glad ved små
helte, som i hundredvis falde.
Sandelig! Tusindfold igen op de stå,
og hævn, hævn råber de alle.*

Jens Peter Nielsen, Outrup, fortæller i sin dagbog om tilbagetoget fra Dannevirke: »Den 5. om eftermiddagen kunne vi mærke en stærk uro hos officererne, men hvad det betød, anede vi ikke. Vi fik ordre til at stille kl. 3, vore geværer blev eftersete og forsynet med tørt krudt og fænghætter. Kl. 5 slog generalmarchen, og hele brigaden stillede op. Vi troede, at nu skulle vi angribe fjenden. Men sikken en skuffelse vi fik. Vi retirerede ad Flensborg til. Ordren lød, at hver mand skulle følge sin formand, uden klirren af våben, uden tale, uden tændt pibe. Hermed forlod vi Thyras gamle vold, hvad der smertede os dybt, men herved var intet at gøre.

Danske soldater nyder en fredelig stund med nogle lokale skansearbejdere. Tegningen giver et godt indtryk af, hvorledes soldater altid forstår at få det bedste ud af feltlivet.

Det var en drøj nat. Vejen var glat, og fjenden forfulgte os. Vi håbede på at få noget at spise i Flensborg, men vi blev opstillet lidt nord for byen på en mark. Der stod og lå vi til den 6. om eftermiddagen. Det sneede og var hård frost, og vi havde intet at spise eller drikke. Midt på eftermiddagen fik vi hver tre beskøjter og en halv pægl brændevin. Derefter fulgte ordren om at marchere en mil tilbage til Bulskov kro ved Oversø for at komme 1. og 11. regiment til undsætning. Da vi var på venstre fløj, hvor tyskernes angreb ikke var så hårdt, fik vi kun løsnet nogle få skud, inden kampen blev afbrudt ved mørkets frembrud. Vi trak os tilbage, og kl. 3 næste morgen marcherede vi igennem Flensborg ad Dybbøl til. Trætte og forsultede. Kommandøren ved vort kompagni sagde: »Det er dog forfærdeligt, er der da ikke en mand, der har et stykke rugbrød?» Men det var der ikke. Vi havde kun fået 4 pund brød i de sidste 6 døgn foruden de tre beskøjter, vi fik ved Flensborg.

Det var en drøj tur. Vejene var spejlglatte, den nyfaldne sne fristede os til at sætte os deri. Var det ikke varmt, var det dog dejligt blødt. For mange kammerater blev hvilet i sneen årsag til deres død eller tilfangetagelse. Vi hørte hele tiden det kendte trompetsignal: Kom – kom. De af os, som kunne, stav-

rede frem mod Dybbøl, som vi nåede ved 6-tiden om aftenen. Af mit kompagni på 200 mand var vi kun 30, der nåede frem. Nogle i tøfler, andre på strømpefødder. En del af vore kammerater kom frem i løbet af de næste dage. Vi, der kom frem, måtte denne nat gå skansevagt, selv om det var 5 døgn siden, vi havde fået et ordentligt hvil og af mad kun de 4 pund brød.

Næste morgen blev vi endelig afløst og indkvarteret i gårdene bag ved stillingen. Hærens forplejningskorps var endnu ikke kommet i funktion, og gårdenes beboere var flygtede, så vi måtte selv sørge for vores mad. Der blev fundet nogle kartofler i gårdens kælder. De kom op i den store gruekedel, og i løbet af kort tid var der en god ild under. Samtidig fik vi besked om, at der i Sønderborg havn lå et skib med flæsk og brændevin. Sammen med 6 kammerater gik jeg ned til skibet. Dernede lå flæsk på den ene side og brændevinstønder på den anden side af kajen. Her kunne vi bare dyppe flaskerne i tønderne og stikke bajonetten i et stykke flæsk og så afsted til vores kvarter. Da vi kom op på vejen, kunne vi se et mægtigt blus ved gården. Kammeraterne havde fanget en vildløben kalv og skudt den. Den blev stegt med hud og hår og bagefter skrabt. Det er ikke for meget sagt, at vi åd og drak, til vi faldt om, men vi nød det«.

Om tilbageetoget beretter Jens Garder, Nykøbing: »Vi forlod stillingen ved 10-tiden om aftenen og drog nordpå. Vi kunne ikke forstå, hvorfor vi skulle overlade stillingen til tyskerne, og der var megen tale om forræderi fra hærledelsens side. Andre mente, at det var efter ordre fra England og Frankrig, men ingen vidste noget. Der var ikke andet at gøre end at drage nordpå, som ordren lød. I nattens mulm og mørke marcherede vi afsted. Da det begyndte at lysne næste morgen, det var ved 8-tiden, indhentede tyskerne os ved Sankelmark. Det var den hårdeste omgang, jeg var med til under hele krigen. Vi havde ikke hvilet i 5 dage og var som følge deraf dødeligt udmattede. Vi havde ikke fået noget ordentligt at spise udover det, vi fandt i de proviantvogne, der var styrtet sammen eller kørt i

*I det ustadige vejr
med skiftende frost
og tø, blev Dannevirke-
stillingen ofte
forvandlet til mudder-
pøle. I hvilepauserne
var det dejligt at
kunne sætte sig op på
et gærde og nyde det
medbragte brød og
en god pibe tobak.
Illustreret Tidendes
tegner kaldte
sit billede:
»Slikke morgensolskin
ved Lille-Dannevirke«.*

grøften. I denne tilstand måtte vi tage imod tyskerne. Vi lå i en skov og skød, men til sidst måtte vi på med bajonetterne. Vor regimentschef, major Rist, blev såret, og kommandoen blev overtaget af Max Møller. For mig at se var alt i forvirring. 1. regiment måtte vige. Det lignede en flugt. Vi blev kommanderet frem til angreb med bajonetterne, og det lykkedes at standse tyskerne. Slaget varede hele dagen og blev først afbrudt, da mørket faldt på. Så trak begge parter sig tilbage.

Vi trak os tilbage til Flensborg, hvor vi blev godt modtaget, fik lidt mad og et lille hvil, inden vi marcherede til Sønderborg. Slaget ved Sankemark kostede mange af mine kammerater livet. Således var der i mit kompagni kun 96 tilbage af 200 mand, resten var døde, sårede eller taget til fange«.

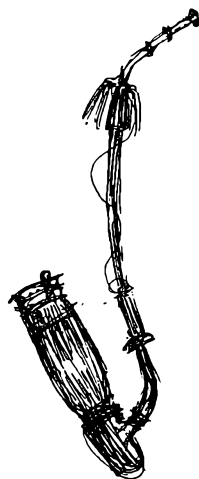
En soldat fortalte i et brev hjem til sine forældre i Karby om de første dage i Dybbølstillingen: »Da vi efter den anstrengende march kom til Sønderborg på Als, var alt opspist, og mange kunne ikke engang få tag over hovedet. Vi kom dertil 6. februar kl. 10 aften. Jeg kom til at ligge inden for døren hos en gammel kone; jeg lå med hovedet på dørtrinet og benene inde under bordet. Næste dag marcherede vi til Hørup og blev

indkvarteret hos en mand, der hed Hans Knøs. Her var alt også opspist. Manden kørte til møllen med korn og fik det malet, så vi bagte brød om natten, medens vi lå i noget ærte-halm og sov, indtil vi stivnede af kulde. Så måtte vi ud af la-den og løbe en tur for at få varme i kroppen, inden vi krøb i halmen igen. Ih, hvor var vi trætte. Vi havde jo næsten ikke fået hvile eller søvn siden 2. februar.

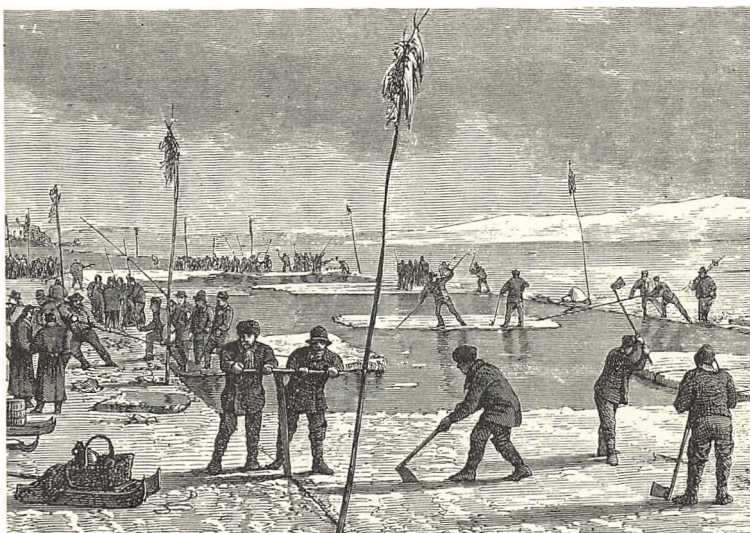
Om morgenen spiste vi det brød, som var bagt i løbet af natten og fik lidt i brødposen, så marcherede vi ud til Dybbøl by, hvor vi var på post i 3 døgn. Byen var forladt af beboerne, de havde taget deres kreaturer og bohave med. Der var dog lidt læ i bygningerne, når man ikke var på post, men det be-gyndte at knibe med at få noget at leve af. Vi havde ikke fået udleveret brød, siden vi forlod Dannevirke.

Det opklaredes senere, at brødkuskene havde læsset en stor dyngte brød af bag Sønderborg og derefter var kørt ind i lan-det for at bjærge sig selv og hestene uden at give besked til nogen.

Det første vi udrettede i Dybbøl by var at gøre ild på. Der var kartofler nok i kulerne omkring husene, men ikke noget at koge dem i. I det hus, hvor jeg opholdt mig, fandt vi i ovnen nogle grødgryder, og disse kom straks over ilden med kartofler i. Ilden knitrede lystigt, men bums, der sprang gryden, og kar-toflerne lå i ilden. Atter en ny gryde på, men den gik samme vej som den første, og således gik det, så længe der var nogen. Da er der en, der råber: »Stop, her er jernværk«. Han havde ude i sneen fundet en jerngryde, men der var hul, hvor den ene tå havde siddet. Men nøden gør opfindsom. Vi fandt på at sætte en korkprop i hullet og omkring den ler både ud- og ind-vendig. Da det gryede mod dag, opdagede vi en høne på hane-bjælken. En sjællænder ramte den med en træklods, så den drattede ned. Han vidste, hvordan den skulle behandles. Den blev omviklet med ler og lagt i ilden. Da han regnede med, at den var stegt, brød han leret af, og alle fjer fulgte med leret, så var det kun at tage indvoldene ud – en herlig spise«.

Året 1863 endte med
 så stærk frost,
 at Slien lagde til, og
 for at forhindre
 fjenden i at omgå
 Dannevirkestillingens
 venstre fløj, var det
 nødvendigt at holde
 en rende på 15 m
 bredde og 12-13 km
 længde åben.
 Isningen blev foretaget
 af lejet arbejdskraft,
 mest fiskere fra Angel
 og Sundeved,
 og soldater. Resten af
 strækningen ud til
 kysten blev holdt
 åben af hjuldamperen
 »Ossian«. Efter at isen
 var savet igennem i
 passende flager, blev
 disse »vandet«, dvs.
 skudt ind under den
 faste is, ellers ville
 isen i den stærke frost
 (ned til 20 grader)
 fryse fast i løbet af
 få timer.

Morsø Avis bragte 18. februar en omtale af Dybbølstillingen:
 »Denne stilling er lige så berømt i nutidens krigshistorie som
 Dannevirke. Det er den almindelige mening, at denne stilling
 er langt stærkere end Dannevirkestillingen, thi i lige linie fra
 strand til strand indtager den kun en bredde af højst en halv
 mil, og midtpunkt af denne stilling beherskes af Dybbølbjerg,
 229 fod høj, og fregatterne kan gå ganske nær kysten og med
 deres langtrækkende skyts dække flankerne, som tillige kan
 understøttes fra batterier på Als.

Omtrent en mil foran Dybbøl indsnævrer terrainet sig til
 ligeledes en mils afstand mellem hav og hav, som også her har
 en dybde, så fregatterne kan gå helt ind til kysten. En land-
 tange på en halv mil forbinder landet imellem Dybbøl og Ny-
 bøl med det rige Broagerland.

Lad nu også stillingen ved Dybbøl blive overvældet, hvilket
 vi ikke tror bliver tilfældet, så vinder fjenden kun lidt, thi
 mellem dette sted og Alssund kan han ikke holde sig, og under
 beskyttelse af batterierne på Als og skibene ved kysten vil vore
 tapre krigere have et sikkert, blot en fjerdingvej langt, tilbage-
 tog til Sønderborg.

At soldaterne i denne stilling vil blive lettede for den besværlige forposttjeneste er indlysende, men på den anden side vil det indskrænkede terrain give mangel på nattekvarter.

Er der endogså mulighed for, at Dybbølstillingen kan overvældes efter megen blodtab på fjendens side, er alle kyndige enige om, at øen Als ikke kan tages af selv den stærkeste landhær, så længe havet er i vor magt.

Øens bolværk, nemlig Alssund, der har en længde af $2\frac{1}{2}$ dansk mil, og med så høje breder på øens sider, at disse behersker det overfor liggende land. Dette sund, som fra naturens side er så velegnet til forsvar, fordi det sjældent fryser til – i vinter har det hele tiden været åbent – og fordi man i Højruphavn på sydsiden har en udmærket dyb og sikker forbindelse i krigstider til det øvrige Danmark. Sundet kan deles i det nordlige og det sydlige, som begge er lige lange og lige lette at forsvare; dybden er mindst 6 favne i hele sundet. Den eneste skade, fjenden kan gøre os på Als, er at skyde Sønderborg i brand. Og dertil kan han naturligvis være villig nok«.

*Første skud og første døde -
Ak, hvor mange skulle bløde!
Første skud, men ej det sidste -
Ak, hvor mange skal vi miste!
Men så mange de må være,
falde de for Danmarks ære.
De, som kæmpe, de, som falde -
Hendes sønner er de alle.*

På det danske folk havde rømningen af Dannevirke en lam-
mende virkning. Ingen havde ventet, at stillingen ville blive
forladt uden kamp. Digteren Chr. Richardt udløste stemningen
i folket, da han skrev sit digt: »Dannevirke forladt« i køben-
havnerbladet »Fædrelandet«:

*Ej på en nat Danmark fældes,
men på en nat Danmark ældes
ved et sådant jammerbud.*

I alle landets byer foregik der optøjer, folk stimlede sammen
og erklærede højlydt, at der var begået forræderi af regerin-
gen og af generalerne. Også i Nykøbing var der optøjer, mest
af unge mennesker. 12. februar bragte Morsø Avis denne be-
kendtgørelse:

»Foranlediget af nogle i den senere tid stedfundne uordener
og optøjer på gaden advares herved på det alvorligste enhver
mod at begå slige optøjer.

Ligesom jeg efter omstændighederne finder mig foranlediget
til at indskærpe værtshusholderne at lukke deres beværtninger
om aftenen kl. 10 præcis og ikke tillade læredrenge at søge

disse. Jeg forventer sikkert, at byens borgere efter bedste evne vil understøtte politiet i dets bestræbelser til en god ordens opretholdelse, navnlig ved eftertrykkeligt at pålægge deres lærlinge og tyende at afholde sig fra enhver som helst uorden og i fornødent fald gøre brug af den dem lovlig tilkommen myndighed. Specielt bedes det pålagt lærlingene, at de ikke lader sig finde på gaden efter kl. 10 aften, idet de efter dette klokkeslet vil blive anholdt, hvis de ikke på stedet kan legitimere sig at gå i deres foresattes ærinde.

I overtrædelsestilfælde vil de gældende straffebestemmelser med strenghed blive bragt i anvendelse på de skyldige.

Nykøbing politikammer, Seydewitz«.

Det var ungdommen, der løb på gaden og lavede optøjer. Den ældre del af byens borgere brugte en anden måde at vise deres harme på. En stor forsamling mødtes på Traps hotel for at vedtage en adresse til den danske rigsdag:

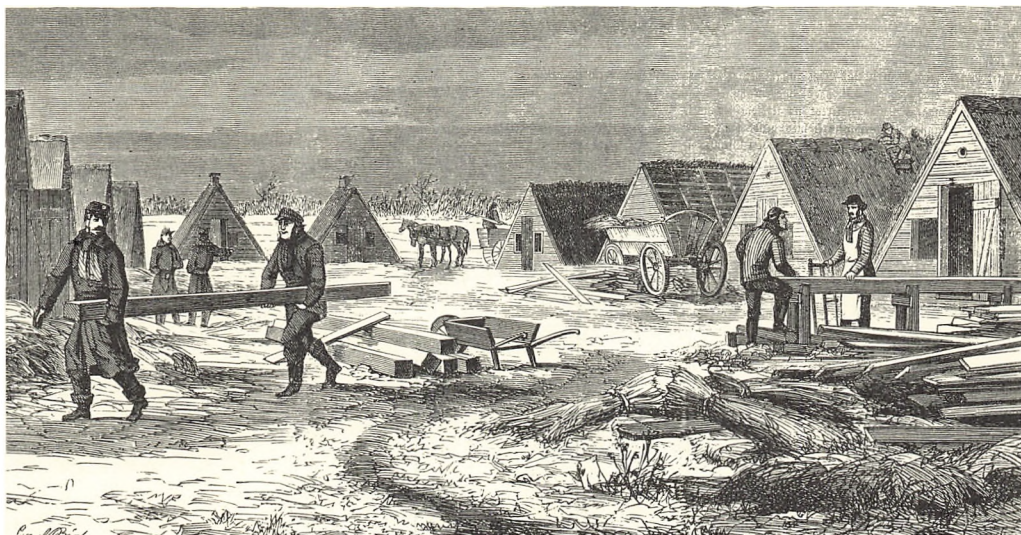
»I disse for vort fædreland så skæbnsvangre dage føle undertegnede beboere på Mors en dyb trang til at henvende sig til den danske rigsdag.

Dannevirkestillingen er opgivet uden kamp, åbent ligger landet for fjenden, således lød det tunge budskab, der kom som et lyn fra en klar himmel og bragte sorg og harme i alle danske hjerter.

Dybt og inderligt har dette slag truffet hovedstadens befolkning, og ikke mindre dybt og inderligt har vi her i landets fjerne egne modtaget denne for vor nationale ære så ydmygende begivenhed.

Men det har ikke været dansk sæd og skik at blive modløs, når tunge tider bryder ind over vort fædreland, tværtimod, jo større faren har været, desto større kraft og mod, sejhed og udholdenhed har det danske folk altid udvist i henfarne dage, og det vil heller ikke nu fornægte disse egenskaber.

Derfor hæve vi atter vort blik og ser faren dristigt i øjnene, derfor går vi atter fremtiden i møde med mod og tillid, men derfor må vi også udtale vor beklagelse over, at hint budskab har fremkaldt skridt, som deltagerne efter en roligere overvejelse vil fortryde.

*Barakker under
bygning ved Store-
Dannevirke.*

*Opførelse af barakker
i Dannevirkestillingen
blev først påbegyndt
i december 1863.*

*Ved krigens udbrud
var kun hytterne til
skansernes artilleri-
besætning og to
bivuakstalde, hver til
4-500 heste, ved Lille-*

*Dannevirke og den
ene regimentslejr ved
Store-Dannevirke
færdige. Som følge af
de få barakker måtte
de fleste afdelinger
under vagt og bered-
skab opholde sig under
åben himmel døgnet
rundt, i kulde, sne
og slud.*

Det er kun ved indbyrdes enighed og ved tillid til regerin-
gen, at vi tør håbe at gå sejrrigt ud af denne kamp. Vi har kun
én fjende, ham, der med vold er brudt ind over vort fædre-
lands grænse, og vi må kun have ét at kæmpe for: vor selvstæn-
dighed og frihed. Bevarelsen af fællesgrundloven af 18. no-
vember, der nærmest er kampens formål, som ikke må opgives,
men hvorom vi må værne til det yderste.

De ofre, som en sådan kamp vil udfordre – og vi er os fuldt
bevidst, at de vil blive mange og tunge – skal vi med frejdig-
hed bære.

Med glæde har vi set rigsdagens – for øjeblikket vor eneste
repræsentative forsamling – kraftige og djærve optræden under
de sidste dages begivenheder. Vi bringer den vor inderligste tak
derfor, idet vi indstændigt opfordre den til med alle dens til
rådighed stående midler, med årvågenhed, fasthed og kraft
fremdeles at værne om vort elskede fædrelands frihed, ære og
selvstændighed«.

Trods skuffelsen var dog alle enige om, at hjælpen til den
menige soldat skulle fortsættes. Damekomiteen sendte midt i
februar et stort parti uldne beklædningsgenstande til forde-

lingscentralen i Sønderborg. Det var dog den direkte pengehjælp, som hvert sogn ydede sine egne soldater, der havde størst betydning. Herved fik soldaterne mulighed for at købe tobak og brændevin. Især var tobakken uundværlig. Der blev røget pibe under marchen, på vagten, og i fritiden var tobak og brændevin deres eneste fornøjelse.

Overalt på Mors blev der sognevis foretaget indsamlinger. De unge i Frøslev indsamlede i februar måned 30 Rd., der blev sendt til brødre og venner ved Dybbøl. Beboerne i V. og Ø. Assels samlede i januar og februar 128 Rd., som blev uddelt med 4 Rd. til hver soldat fra sognet. Vejerslev og Blidstrup pastorat indsamlede 255 Rd. Soldaterne herfra fik hver 6 Rd.

En lang række annoncer i Morsø Avis viser, hvor glade soldaterne var for pengene. Her gengives en typisk takkeannonce:

»Med glæde har jeg modtaget de fra Outrup sogn mig tilsendte 6 Rd., hvorfor jeg ikke herved undlader at bringe enhver, der har ydet sin skærv, min inderligste tak. Det er mig især i denne tid en stor fornøjelse at se, at både husbonde og tyende så kærligt mindes os, der er bortkaldt til fædrelandets forsvar.

Vel er feltlivet i denne årstid mindre behageligt, men når det gælder at hævde gamle Danmarks ære, da vær forvisset om, at vi aldrig svigter kongen og fædrelandet.

Den ærede komite, som har forestået indsamlingen, beder jeg modtage min hjerteligste tak for ulejligheden, i håbet om igen at måtte samles med eder til fredens gerning.

P. E. Jensen, 20. regiment, 3. kompagni«.

Foruden skuffelsen over, at Dannevirke blev rømmet uden kamp, oplevede store dele af det danske folk, at en anden rosenrød drøm brast. Drømmen om, at de nordiske brødre ville komme til hjælp.

Selve svenskekongen, Karl den 15., havde udtalt, at han og 22.000 mand ville ile til hjælp, hvis Danmark blev angrebet af Tyskland. Men det var et kongeløfte, som den svenske regering, da der var behov derfor, ikke ville indfri. Der kom ingen hjælp. Men tanken, at hjælpen måtte komme, levede dog blandt

*Natten mellem
2. og 3. februar bag
Dannevirke.*

mange. En af dem var Poulsen Dahl, der senere blev forstander på Galtrup højskole. Som det ses af hans indlæg i Morsø Avis den 20. februar mente han, at hvis det danske folk selv gjorde en indsats, ville hjælpen komme:

»I denne alvorens og prøvelsens tid må det spørgsmål nødvendigt opstå hos enhver dansk mand: »Hvad skal vi gøre?«

For mit personlige vedkommende er svaret blevet: »Du skal tilbyde din tjeneste som frivillig soldat!«

Og jeg vil inderligt ønske og håbe, at ret mange vil få den samme opfordring og så følge den.

Det forekommer mig, at hvis en sådan beslutning kunne tages over hele landet, da måtte det få uberegnelig virkning, ikke blot ved den forøgelse, hæren derved ville få, men endnu mere i moralsk henseende. Vi selv og vort folk i det hele ville kunne se krigen og dens endelige resultat i møde med langt større fortrøstning. Regeringen vil ansføres til større energi, hæren vil opmuntres, og hvad jeg særlig lægger vægt på – vore frænder i Sverige og Norge vil kraftigt ansføres til i gerning at lægge den medfølelse for vor kamp, der allerede så kraftigt har udtalt sig, for dagen ved at komme os til hjælp.

Krigen ville da ret blive, hvad den efter sin natur bør være, ikke en almindelig soldaterkrig for at løse en eller anden diplomatisk hårdknude, nej, en folkekamp på liv og død for at forsvare vore dyrebareste interesser – vor frihed og selvstændighed – vor tilværelse som folk.

Det er ikke hensigten med disse linier at opfordre nogen til at tage del i kampen, dertil har jeg hverken ret eller kald, og en opfordring må for hver enkelts vedkommende komme indefra. Men da jeg håber, at flere her på øen har følt den samme opfordring som jeg, og jeg anser det for ønskeligt, at disse samles og tales ved om sagen, så er jeg herved så fri at indbyde til et møde i denne anledning lørdag den 27. februar kl. 12 på Gæstgivergården i Nykøbing«.

Mødet, der kun havde få deltagere, medførte at fire fra landet og to fra byen meldte sig som frivillige soldater.

Tekst til illustrationerne på siderne 43, 45 og 47:

Illustreret Tidende bragte disse tegninger samt en beretning fra en officer, hvis regiment stod som reserve i Dannevirkestillingen i to døgn i træk uden læ og uden mad: »Regimentet stillede på en mark bag ved Lille-Dannevirke lidt før midnat mellem 2. og 3. februar. Det øsregnede, og den frosne jord tøede op og blev forvandlet til mudder af de 1600 soldater, der stod opmarcherede i tætte rækker for at holde varmen i den skarpe søndenvind. Da morgenen brød frem, fik soldaterne lov til at træde af og bevæge sig rundt på marken. Ordren lød på, at regimentet ikke måtte forlade marken, før faren for et angreb var drevet over. Soldaterne fik dagen til at gå med at trave rundt på den mudderyldte mark for at holde varmen i den silende regn. Der blev også samlet en del brænde, som skulle bruges til bål, hvis endnu en nat skulle tilbringes på marken. Dagen gik trælsomt hen i ørkesløs driveri, og da mørket faldt på, uden at der var indløbet ordre til, at regimentet måtte forlade marken, var de fleste soldater ved at tabe tålmodigheden, men der var ikke andre muligheder for at tilbringe natten end at stå ved de brændende bål eller sidde som forpjuskede høns på lægterne af de halvfærdige barakker. De mest heldige fik plads på gulvene. Regimentet havde ikke fået mad, siden det forlod sit kvarter i Skovby ved aftenstid den 2. februar. Den længselsfuldt ventede morgenstund bragte ingen forandring. Ingen ordre — ingen mad. Først sidst på eftermiddagen den 4. februar kom ordren om, at regimentet skulle marchere til Flensborg«.

*Natten mellem
3. og 4. februar bag
Dannevirke.*

Efter Dannevirkes rømning var det overkommandoens plan, at 3. og 4. division skulle trække sig nordpå fra Flensborg til den nørrejyske grænse, men 3. division blev dirigeret over Sønderborg og derfra ad søvejen til Fredericia. 4. division var alene om at trække sig nordpå. Efter ankomsten til Fredericia fik en stor del af 3. division ordre til at slutte sig til 4. division, der under general Hegermann-Lindenchrone trak sig tilbage til Vejle.

Jens Garder, Nykøbing, der var i 11. regiment, tilhørte den del, der blev overført til 4. division, beretter: »Efter den anstrengende march fra Dannevirke fik vi lov til at hvile 5 dage på Als, inden vi i Sønderborg kom ombord i nogle små skibe, der sejlede os til Fredericia. Det blæste og sneede stærkt, så vi fik en meget ubehagelig sejltur. Foruden kulden havde vi søsysten at slås med. Vi stod tætpakket på det åbne dæk, og de stakler, der blev angrebet af søsysten, havde ingen mulighed for at komme hen til rælingen, når de skulle ofre. Der var mange, der kastede op både på sig selv og på kammeraterne. Føj, hvor mange af os lugtede. Det værste var, at der gik mange dage, inden vi fik mulighed for at få tøjet vasket.

Efter nogle dages ophold i Fredericia marcherede vi til Vejle, hvor vi blev tilsluttet 4. division. Vi besatte nogle stillinger syd-

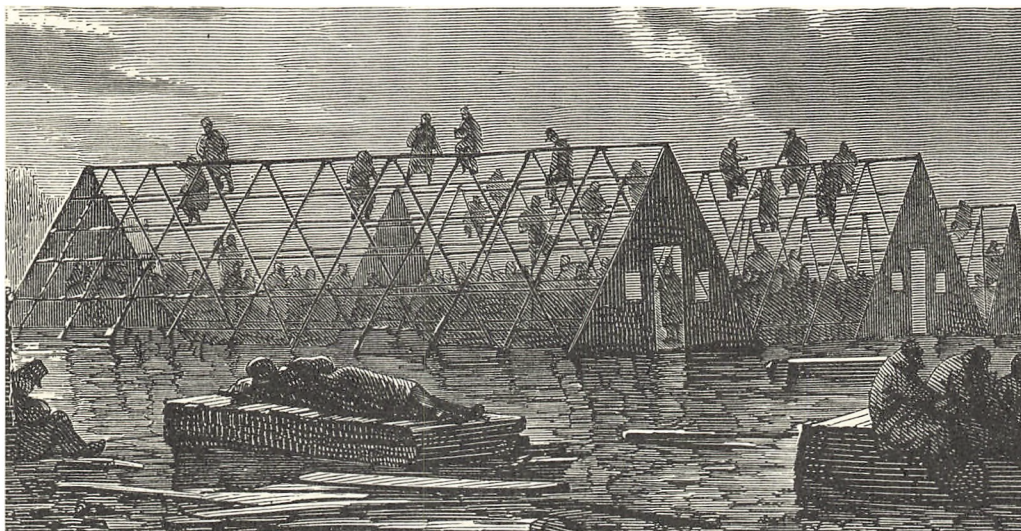
øst for byen. Her havde vi det fredeligt indtil midt på eftermiddagen den 8. marts, hvor vi blev angrebet af østrigerne. Det første angreb slog vi tilbage, men fjenden kom igen, denne gang understøttet af et par kanoner, så vi blev tvunget til at trække os gennem byen til nogle stillinger ved Horsensvejen. Ved mørkets frembrud standsede kampen, og vi fik ordre til langsomt at trække os tilbage til Horsens, som vi nåede den 9. om aftenen.

Under et kort ophold i byen, hvor vi fik tilladelse til selv at sørge for noget spiseligt, var jeg så heldig at møde en bekendt fra Mors, Hans Peer Nors fra V. Assels. Han var kommis hos sin broder, der havde en købmandsforretning der i byen. Jeg kom med Hans Peter hjem i en dejlig varm stue, fik noget mad og en kop varm, stærk kaffe. Det er umuligt at beskrive den velvære, jeg følte. Det var første gang, siden jeg tog hjemmefra for ca. 5 måneder siden, at jeg opholdt mig i en stue. Ved 10-tiden blev der blæst til afmarch, og jeg måtte atter ud på den kolde landevej, hvor jeg dog kunne varme mig ved hjælp af min feltflaske, som min flinke vært havde fyldt med brændevin – jeg havde også fået tobak til min pibe.

Vi marcherede over Århus til Langå, hvor vi for første og eneste gang under krigen kom til at køre med jernbane. Vi var alle enige om, at det var den bedste måde at transportere soldater på.

Efter ankomsten til Skive marcherede vi gennem Salling til Pinen. Efter nogle besværligheder blev vi færget over til Mors. Jeg var hjemme igen, men lykken er kun kort for en soldat. Vor chef, Max Møller, var en mand, der ville vinde hæder, og det kunne han ikke finde på Mors. Vi fik ordre til at marchere til Aggersund. Her lå vi i 5 dage og byggede skanser ud mod fjorden. Da dette var besørget, kom der en damper med et par slæbebåde og sejlede os til Ålborg. Derfra marcherede vi til Frederikshavn, hvor vi blev indskibet i en norsk jerndamper – den første jerndamper jeg har set – som førte os tilbage til Fredericia, hvor vi blev indkvarteret i Danmarkskirken.

Fra Fredericia blev vi færget til Strib, marcherede til Svendborg og sejlede så til Als. Her lå vi et par uger mellem Sønderborg og Augustenborg, hvorefter vi atter kom til Fyn. Snart

*Natteleje på
lægtene af de
halvfærdige barakker
ved Dannevirke.*

efter måtte vi atter til Als. Vi nåede dog ikke at komme med i Dybbølstillingen, inden den blev taget af tyskerne den 18. april. Vi kom atter til Fyn, hvor vi lå uvirksomme i Middelfart, indtil vi blev hjemsendt 13. august«.

Formålet med at lade 4. division marchere nordpå op i Jylland efter at hovedstyrken af den danske hær havde trukket sig tilbage til de to flankestillinger, Dybbøl og Fredericia, var at få fjenden til at afse så stor en styrke som mulig til sin sikring mod nord og derved så meget som muligt mindske hans tryk mod de to flankestillinger. At Hegermann-Lindencrone løste denne opgave så dårligt, er der mange forskellige forklaringer på. Lad os se, hvad samtiden mente. Morsø Avis bragte sidst i marts, medens generalen var på Mors, en artikel, som Randers Avis havde skrevet om Hegermann:

»Det vil være tåbeligt til samme tid, som næsten hele hovedstadens presse i de stærkeste udtryk, såvel i egne udtalelser som gennem korrespondenter herovre fra, udtaler sig hånende og fordømmende om general Hegermanns førelse af det nørreyske armekorps – om vi vil lade, som om vi slet intet har bemærket, som om ingen her har rystet på hovedet af en så apar-

tet måde at føre krig på. Det har længe været et stående spørgsmål iblandt os. Hvor langt nordpå er general Hegermann nu med sin division? I Viborg? I Skive? På Mors? Er det sandt, at Skive befæstes? Vil generalen over på den anden side af Limfjorden og op i Vendsyssel? Har han nogen plan? Hvem kan så begribe den?

Ja, har man så af og til fået til svar, den karl ved nok, hvad han gør, han er en forsigtig mand og har sikkert en eller anden snild plan for!

Det har vi nu ærlig talt aldrig kunnet få os til at tro på. En så original måde at føre krig på har tyskerne, hvem det ikke har været muligt at opspore generalens korps, uden at den straks løb sin vej, heller aldrig oplevet. Det er harmligt, at vor brave jyske korps skal være skive for tyske vittigheder til samme tid, som deres kammerater ved Fredericia og Dybbøl kæmper som mænd.

Vi er ikke i stand til at fatte, at korpsets nærværelse har gavnet Jylland det ringeste, eller at fjenden har indtaget sin stilling, hvor han er, af respekt for general Hegermann«.

Den 13. marts påbegyndtes overførslen af 4. division til Mors, som varede i 5 dage. Det viste sig, at overfartsforholdene ved Sallingsund var vanskelige. Broerne, hvorfra mandskabet, hestene og trænet skulle indskibes til Mors, var ikke færdige. Skibene, der fra forskellige steder i Limfjorden skulle samles i sundet for at overføre korpset, var på grund af en stærk storm ikke nået frem. Af færgemidler fandtes til at begynde med kun de to gamle færgebåde. Alt, hvad der fandtes af fartøjer i mange miles omkreds blev kommanderet til overfartsstedet, sejlskibe og fiskerbåde fra Nykøbing og Mors, sejlskibe fra Thisted, Fiskerbåde fra Jegindø og Fur. Alt blev brugt. Det kneb til at begynde med at skaffe det fornødne mandskab til at betjene bådene, der sejlede uafbrudt mellem Pinen og Plagen. En del fiskere fra Vestkysten blev hentet til hjælp.

N. Olesen Husted har i Historisk Årbog for Mors 1919 gengivet en dagbog, som korporal ved Randers-dragonerne, Peter Andersen, har skrevet om overfarten og hans oplevelser, me-

dens han var indkvarteret på Mors: »Den 13. marts kl. 1 nåede vi Skive, hvor vi hurtigt og godt blev indkvarteret. Men næppe var vi natten derefter falden i søvn, før alarmsignalet lød gennem gaderne, og dermed var roen for denne gang forbi. Hurtigst muligt kom alle i tøjet påny, og der gik ikke et kvarter, før eskadronen holdt marchfærdig på alarmpladsen. Klokken var da 5.

Det havde hele dagen været jævnt frostvejr, og om eftermiddagen gråvejr. På den tid, udrykningen fandt sted, begyndte det at sne, så det, før vi kom ud af byen, var et tæt snevejr med begyndende blæst.

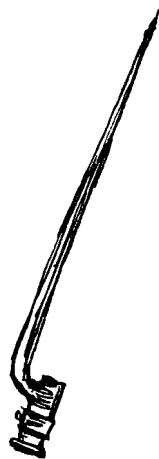
Hen på morgenstunden slog vejret om til tø med blandet sne og regn og tiltagende blæst. Disse vejrforhold havde til følge, at da vi kl. 11 nåede Sallingsund, var vi gennemblødte. Da vi kom til færgestedet, var der allerede ankommet en del kavalieri, som holdt dels på vejen og dels på pladsen foran færgestedet. På denne plads opmarcherede eskadronerne, efterhånden som de ankom, og der blev straks blæst til afsidning og fodring.

Der blev imidlertid ikke noget af overfærgningen på grund af den stærke blæst. For at afvente en mulig bedring i vejret blev vi holdende til henimod kl. 1, men da vejret vedblev at være lige slemt, toges der bestemmelse om, at tropperne skulle søge kvarter i de nærmeste byer for så atter med kort varsel at kunne møde igen, hvis vejret blev bedre.

Efter at have fortalt om indkvarteringen i Vile by fortæller P. Andersen videre om tildragelserne den 14. marts: »Hen på eftermiddagen lagde stormen sig noget, og det var derfor at vente, at ordren til at møde ved færgestedet ikke ville lade vente længe på sig. Det slog også til. Allerede kl. 4^{1/2} lød signalet til opbrud. Da vi henimod kl. 6 kom til sundstedet, var der ankommet flere eskadroner, som holdt på samme plads, som vi forlod i nat. Overførslen var i fuld gang. Med de få og mangelfulde færgeredskaber var det at forudse, at dette arbejde ville tage lang tid. Uheldigvis havde stormen sidste nat bevirket, at et mindre dampskib og to af hærens jerntransportbåde, som var bestemt til i forbindelse med de stedlige færger

at skulle overføre divisionen, under sejladsen hertil var strandede et sted i Limfjorden og således afskærne fra at komme til stede i rette tid. Der var derfor kun 6 almindelige færgebåde, som kunne overføre 4-6 heste ad gangen, til stede. Efter på samme måde som i går at have taget opstilling, blev der siddet af hestene, og disse fodredes, hvorefter ventetiden begyndte.

Tiden gik nogenlunde til hen imod kl. 9; da begyndte det at blæse op og lidt efter at regne. Regnen tiltog efterhånden i en sådan grad, at overfærgningen måtte standse kl. 11. Endnu et par timer blev vi holdende for at afvente en mulig forbedring af vejrforholdene. Vi opnåede derved at blive akkurat lige så gennemblødte som natten før. Da der henad kl. 1 endnu ikke var udsigt til bedring af vejret, blev der givet ordre til, at vi atter i nat skulle søge de samme kvarterer, som vi havde forladt om eftermiddagen«.

Tirsdag den 15. marts:

»Denne dag begyndte ligesom i går med klart vejr og storm, som dog i løbet af dagen stilnede så meget, at overfærgningen atter kunne begynde om eftermiddagen. Kl. 5 kom der ordre til eskadronen om at komme tilstede ved overfartsstedet snarest. Udrykningen blev straks iværksat, og en time efter holdt vi for tredje gang på samme plads for at vente på at komme over. Ved mørkets frembrud blæste det op igen, og færgningen blev standset. Der var således udsigt til, at vi atter måtte ride tilbage til vores gamle kvarter. Vi blev imidlertid holdende, og efter et par timers forløb klarede vejret sig så meget, at færgningen kunne komme i gang igen. Omtrent ved midnat kom turen til vor eskadron, og det tog ca. 2 timer at føre os over det 2500 alen brede sund.

Indladningen i bådene gik for sig på den måde, at vi red 20-30 alen ud i det flade vand til en lille holm eller stensætning, til hvis udvendige med tømmer beklædte sider bådene kunne lægge til, således at hestene, efter at rytterne var siddet af, uden bro eller landingsbrædt kunne føres lige ud i bådene, hvis midterste parti var indrettet med en flad og stærk bund, medens dragonerne stod i enderne af bådene og holdt hestene

4. divisions
indkvarteringssteder
på Mors og i Salling.
(Generalstabsværket
»Den dansk-tyske
krig 1864«).

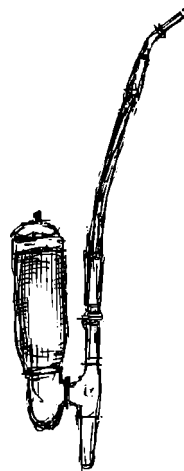

i tøjlerne. Mange af hestene var meget urolige og ængstelige for vandet, navnlig de, der kom til at stå yderst. De trykkede mod midten, så der opstod uro. Mange gange i en sådan grad, at det var et rent held, at ikke en eller flere faldt udenbords. Fra en af de andre underafdelinger skete det, at en hest sprang overbord og druknede.

Onsdag den 16. marts:

Klokken ca. 2 nat var eskadronen overført til Mors, klar til at søge deres kvarter. Vi troppede op i en landsby en god mils vej fra færgestedet, hvor eskadronen skulle indkvarteres. Styrken, der skulle have kvarter i præstegården, bestod af mig, 1 trompeter og 10 dragoner. Da vi kom dertil var der mørkt overalt, og hestetrampen på stenbroen lod ikke til at være tilstrækkelig støj til at vække beboerne. I alt fald kom der ingen før efter alvorlig banken på flere vinduer. Omsider kom hans velærværdighed i egen person i en temmelig negligeret påklædning, åbnede et vindue og spurgte, hvem vi var, og hvad vi ville.

Jeg sad af hesten, trådte hen til vinduet og afleverede indkvarteringsbilletten og bad om plads til den styrke, som billetten omfattede. Den gode hr. pastor lod ikke til at opfatte sagen alvorligt, thi han svarede ligefrem, at det ikke var en tid at komme til folk på. Vi kunne vente, til det blev dag, så skulle han se, om der kunne blive plads, hvorefter han gjorde mine til at lukke vinduet. Jeg satte min sabel i klemme, så han ikke kunne lukke og prøvede på så venligt, som det var mig muligt, at gøre den gode pastor forståelig, at det var absolut nødvendigt, at vi kom i hus med vore heste og os selv. Kunne det ikke ske på anden måde, måtte vi hjælpe os selv og tage pladsen, hvor den kunne findes. Det hjalp. Med løfte om at komme, så snart han fik sig iført noget tøj, slog vi os til ro. Han blev længe borte, og gennem det åbentstående vindue hørte vi fra et værelse ved siden af en kraftig kvinderøst, som på en højt energisk måde søgte at gøre hans velærværdighed alvorlige forestillinger med hensyn til hans velvilje imod os udenfor holdende krigsmænd.

Det var antagelig hendes nåde pastorindens kraftige og tilsyneladende veludviklede taleorgan, der i nattens stilhed lød ud til os og hurtigt gav os en forståelse af, at her var skørte-regimentet det dominerende. Hr. velærværdigheden havde ikke noget at skulle have sagt. Kun et par gange fik han lejlighed til at fremføre et par beroligende bemærkninger om, at de blev vel nødt til at finde sig i det uundgåelige, og at de jo godt vidste, at der ville komme nogle soldater. Men disse selvfølgeligheder lod ikke til at have nogen virkning på den bitre, oprørte frues sindsstemning.

Omsider kom præsten alligevel ud og vækkede gårdens mandlige tyende, ved hvis hjælp det hurtigt og forholdsvis godt lykkedes at få hestene i hus og tåleligt anbragt. Det nærmede sig morgenstunden, og vi tilbød at anbringe os, hvor vi bedst kunne og vente til i morgen med at tale om indkvarteringen.

Da det af det passerede var mig klart, at den fremtidige forhandling om indkvarteringsforholdene måtte føres med pastorinden, gjorde jeg hende min opvarthning straks for at indlede forhandling om mandskabets anbringelse. I fuldstændig udrustning præsenterede jeg mig for hende, og i en så beskeden form, som det var mig muligt, forebragte jeg mit anliggende. Men så langt fra at lade sig imponere af mit krigeriske udseende eller svare i samme tone, som jeg spurgte, vendte hele hendes vrede sig imod mig og gav sig udslag i en række udgydelser af en mere eller mindre nærgående art, som om jeg var den eneste skyldige i al den forstyrrelse, der ved indkvarteringen var påført hendes hus.

Efter en stund stiltiende at have hørt til, benyttede jeg et øjebliks pause til påny at bringe sagen, hvorom det drejede sig, i erindring, nærmere præciseret i spørgsmålet om, hvor mandskabet skulle sove og have plads. Hertil svarede hun kort og godt, at det brød hun sig ikke om, de kunne vel ligge ved hestene. Jeg tillod mig en bemærkning om det lidet heldige i en sådan anvisning og fremsatte ønsket om at få tilvejebragt en lidt mere menneskelig soveplads, om muligt i form af senge eller i det mindste lidt sengetøj. Herover gerådede fruen i et

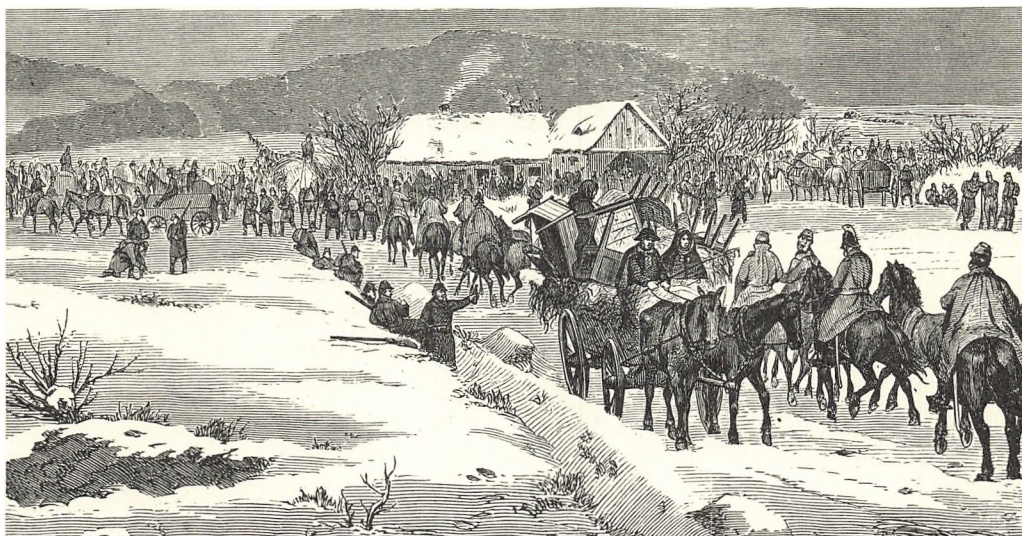
sandt raseri og spurgte, om jeg var ved mine fulde fem. Om der var nogen rimelighed i et sådant forlangende. Det kunne og ville hun ikke bruge sit sengetøj til o. s. v.

Jeg tillod mig endnu en gang, i en lidt mere bestemt form, at foreholde hende ønskeligheden af en forståelse i denne henseende og tilbød, at jeg, om fornødent ved et par dragoners hjælp, så gerne skulle påtage mig udførelsen af alt nødvendigt soveplads vedkommende, når fru en blot ville overlade mig nøglerne til linnedskab og sengetøj.

Dette tilbud lod til at virke beroligende på fruens hidsighed og give plads for en mere naturlig udveksling af meninger om sagen i det hele taget, og forhandlingerne endte med, at den endelige afgørelse opsattes til det blev dag, og at vi, som følge heraf, i de få timer, der endnu var tilbage af natten, skulle anbringe os, som vi bedst kunne. – Den samme aftale, som jeg allerede havde truffet med pastoren.

Da det blev dag, og forhandlingerne på ny optoges, gik det langt bedre, end jeg havde ventet, med at skaffe soveplads til de menige. Men da der derefter blev tale om plads til trompeteren og mig, opstod der nye vanskeligheder. Den gode frue ville nødigt erkende, at vi under de forhåndenværende omstændigheder havde krav på særskilt plads. Efter nogen parlamentaren kom vi omsider også over dette. I et lille kammer ved siden af bryggerhuset og med adgang fra dette, i hvilket der netop var plads til en seng, blev vi anvist soveplads. Lidt halm og nogle sengeklæder blev i en fart skaffet til veje, og dermed mente fru en, at den sag var i orden. Uheldigvis var der ikke til nogen af sengene udleveret lagner, og på min anmodning derom lod fru en forstå, at hun mente, vi godt kunne undvære dem, da vi vel ikke var så godt vante. Jeg tillod mig atter at være af en anden mening med hensyn til at få lagner i sengene, for så vidt det lå nogenlunde indenfor mulighedernes grænser. Efter en del udflugter bestemte hun sig til også i denne henseende at give køb.

Efter således at være kommet over en del indkvarteringsvanskeligheder stod endnu tilbage, foruden at komme overens om bospisningsforholdene, at finde en plads, hvor trompeteren

*Tilbagetoget
fra Dannevirke!*

*Den danske armès
træn er nået til Isted
kro. Samtidige kilder
oplyser, at det var
vanskeligt at få de
civile kuske forbi
kroen, og at det skabte
mange problemer i den
stærkt trafikerede
vejgaffel, som
fandtes på stedet.*

og jeg kunne opholde os om dagen. Thi i sovekamret var der ikke så megen plads, at vi begge kunne være der på samme tid, når da ikke den ene skulle ligge i sengen. For de meniges vedkommende var dette spørgsmål allerede afgjort derhen, at de havde fået folkestuen anvist til opholdssted. Fruen var i vores tilfælde ikke rådvild, idet hun resolut bestemte, at vi kunne benytte præstens studereværelse. Det lod forøvrigt ikke til, at dette sted blev anset som særdeles fredhelligt, thi det lignede mere et almindeligt pulterkammer og tjente til opbevaringssted for de mest forskellige genstande.

I den gode præstemands allerhelligste befandt vi os efter omstændighederne godt. Der var endog en kakkellovn, rigtig nok som oftest uden ild. Præsten var endog så forekommende at stille sin, ganske vist temmelig beskedne, bogsamling til behagelig disposition.

Endnu stod tilbage at træffe overenskomst om spisevæsenet. Da vi skal have naturalforplejning udleveret in natura, vil der altså blive tale om at erholde den tillavet eller også få overladt de fornødne kokekar. Dette spørgsmål, hvis løsning ikke kunne udsættes, måtte altså gøres til genstand for en særlig forhandling. Jeg måtte derfor søge audiens hos fruendnu en gang,

og der udspandt sig under denne en ret livlig udveksling af meninger, som dog forløb nogenlunde roligt og endte med, at vi enedes om mod aflevering af naturalforplejningen at erholde kosten mod efterbetaling af, hvad den ikke kunne dække.

Torsdag den 17. marts:

Den gode præstefrue havde lige godt spillet os et puds med hensyn til lagenspørgsmålet. Trompeteren og jeg gik i seng i går aftes med den glade tanke at skulle sove afklædt i en, som vi troede, efter omstændighederne ret god seng, men om forladelse. Det var kun tildels virkelighed med lagnerne. Disse var nemlig så fuldstændig i laser, at der ikke var andet, der var nogenlunde helt, end hvad der oven for overdynen var foldet tilbage over denne. Søvnige og trætte som vi var, sov vi alligevel godt. Nogle vanskeligheder med at redde os ud af laserne, da vi om morgenen skulle op, medførte nogle mindre velvillige udtalelser om fru pastorinden og beslutning om med det første at søge dette forhold forbedret, så meget mere, som vi havde fået at vide, at det ingenlunde var af mangel, at hun havde givet os disse pjalter. Efter en ny audiens og deraf følgende noget knudrede meningsudveksling om lagenspørgsmålet, blev også dette løst på en tålelig måde, i det mindste for os; men pigerne måtte undgælde derfor, thi de fik lagnerne, som toges fra vore senge.

Søndag den 20. marts:

Forposterne er udstillet og spejder med opmærksomhed efter fjenden. Rytterafdelingen rider ud mod de egne, hvor fjenden står, de øvrige soldater ligger i deres kvarterer og hviler. De forskellige skrivestuer arbejder. Vognparken holder parat og venter bestandig med forspændte heste. Pludselig lyder trompeternes velkendte kalden. Et kvarter efter holdt regimenterne på deres alarmpladser, kaldt frem fra stuer, stalde, lofter og senge eller andre steder, hvor de har søgt tilflugt mod vinterens kulde. Papirerne i skrivestuerne pakkes sammen og læsses på vognene. Alt er nu færdig til afmarch. Man ved ikke, hvorfor der er blevet blæst alarm. Der er faldet skud i kæden, går

1. regiment, der sammen med 11. regiment dannede bagtroppen ved tilbagemarsk fra Dannevirke, havde en hård træfning med fjenden ved Oversø syd for Flensborg. Illustreret Tidendes tegning viser, med hvilken vildskab kampen førtes.

Læg mærke til soldaterne længst til venstre og højre i billedet, de er ved at lade deres gamle forladegeværer. Det tog så lang tid, at disse to soldater virker som tilskuere.

rygtet. En eller anden forpost har set spøgelser. Der er bragt hemmelige efterretninger om, at fjenden er gået op i flanken på os. Kort sagt, det kan have mange grunde. Vognene kører bort ad de dem i forvejen anviste retræteveje, kun vognparken og tropperne bliver tilbage og enkelte, som skulle med trænet, men som enten af tvivl eller af nysgerrighed bliver tilbage.

Så kommer ordren til tropperne. Man går enten i stilling for at slås, eller der marcheres bort for at forlade egnen og drage hen til en ny. Kort efter bliver alarmen afblæst. Alt falder på plads igen.

Sådan tumult hører nu engang til krigens gerning, og vi er nu så vant dertil, at det ikke generer os videre. Vi har ofte anstrengende, forcerede marcher, men aldrig høres klage. Soldaten bærer det med lyst og frejdighed. Enhver ved, at kun udholdenhed kan frelse den danske armé.

Søndag den 3. april:

Torsdag, fredag og lørdag har vi af og til haft sammenstød med præstefruen over mangelfuld kost og snart over det grænseløse svineri, vi var udsat for. I går aftes kom der ordre til, at eskadronen skulle skifte kantonnement, og i denne anled-

ning stille på alarmpladsen kl. 7 morgen. Overensstemmende med denne ordre afmarcherede vi ad samme vej, som vi i sin tid var kommet, til færgestedet ved Sallingsund. Det hed sig, at fjenden var gået langt tilbage, og at vi om muligt, samtidig med et udfald fra Fredericia, skulle forsøge et angreb på ham. Hvor meget eller hvor lidt heraf, der er sandt, ved vi naturligvis ikke, men så meget er vist, at vi er på vej mod syd. At tage afsked med Mors var ikke vanskeligt for os i præstegården. Der var ingen, der sagde præstefruen farvel.

Det er i dag et smukt forårsvejr, så det var en fornøjelse at ride, så meget mere som vi ved kvarterskiftet har alt at vinde og intet at tabe.

Altså kom vi til sundet henved kl. 9. Hvor meget var forandret siden sidst. I stedet for de tidligere småbåde og dårlige færgebroer var nu bygget anlægsbroer til begge sider, og til overfærgningen var to af marinens transportbåde og et dampskib kommet til stede. Overførslen af hele eskadronen tog knap en time.

Disse transportbåde er indrettede således, at hestene kan trækkes ind og bindes ligesom i en stald, og der er omtrent plads til en halv eskadron i hver båd. Efter at vi var kommet over, fodredes en halv times tid, forinden marchen igennem Salling til Skive«.

Peter Andersen må have været meget uheldig med sit kvarter. Ved at læse den lange række takkeannoncer (ialt 96), som Morsø Avis bragte fra soldater, der forlod deres kvarter på Mors, får man det indtryk, at der har været et godt forhold mellem soldater og kvarterværter. Også fra dragoner, der var på Mors på samme tid som Peter Andersen, er der hjertelige hilsener til kvarterværterne:

»Undertegne 6 menige af 5te dragonregiment 5te eskadron, som har været indkvarteret på Dalgård, takker herved hjertelig proprietær Sørensen og frue for den i enhver henseende udmærkede og rigelige forplejning og venlig omgængelse, vi har nydt i deres hus, for hvilken han aldeles ingen betaling ville modtage. Ligeledes takker vi, fordi vi med stor beredvillighed erholdt rigelig og god fourage til vore heste.

*11. regiment afværger
et rytterangreb ved
Sankelmark 6. februar.*

Vi vil bestandig med taknemlighed erindre den godhed, som er vist os, og ønsker hr. Sørensen og hele hans hus al held og lykke.

Frøslev, 1. april 1864.

Mads Andersen, Hvirring pr. Horsens. Søren Knudsen, Lihme pr. Skive. Niels Thomsen, Eidrup pr. Løgstør. Niels Chr. Thomsen, Hjortdal pr. Thisted. Anders Chr. Andersen, Thorsted pr. Ringkøbing. Niels Chr. Jørgensen, Flade pr. Frederikshavn«.

»Dragoner af 3die dragonregiments 3die eskadron, der har været indkvarteret hos Niels Lynggaard i Ø. Hvidbjerg, aflægger herved ham og hans hustru vor bedste tak for den godhed, som begge har udvist imod os.

P. H. Christensen. Therkildsen. Thomsen«.

»Vi kan ikke undlade at yde Tøvings beboere vor tak for den hjertelige kærlighed og omhu, de har udvist imod os. Guds velsignelse over eder både store og små.

Vi glemmer ikke Tøving. – Samtlige underofficerer og menige fra 6te dragonregiments 7. eskadron«.

Det fremgår tydeligt, at soldaterne var tilfredse med deres ophold i Tøving. At beboerne også var glade ved besøget viser følgende annonce:

»Tilkommer vi Tøvingbeboere en tak af vore gæster, da skylder vi dem en større. De har stridt for os, og de har ikke fordret mere af os, end når vi beder om det daglige brød. Herren være med eder og hjælpe eder at stride striden, men fremfor alt, at vi må vinde den sejr, som er den bedste. Gud befalet!

Tøving, 4. april 1864«.

Hos gårdejer Chr. Christensen, Østermølle i Lødderup, havde man den 16. marts fået indkvartering af nogle dragoner og trænkuske. Næste formiddag var dragonerne beskæftigede med at efterse deres udrustning. Det skete ude på gårdspladsen og havde samlet en del interesserede tilskuere, også trænkuskene, der ikke var våbenkyndige, var til stede. En af disse tog en rytterpistol, som han mente ikke var ladet, for at vise tilskuerne, hvorledes en tapper krigsmand ville opføre sig overfor de slemme tyskere. Tilskuerne jublede over spøgen. Men pludselig gik pistolen af, og gårdejerens datter, Ingeborg Christine, sank til jorden, ramt i brystet. Hun blev bragt ind i huset og lægen tilkaldt, men hendes liv stod ikke til at redde. Hun døde to dage efter. I kirkebogen står der: »Hun døde med bøn til Gud for ham, der var skyld i hendes død«.

Trænkusken blev stillet for en krigsret i stabskvarteret på Frydsbrønd. Dommen lød på simpel fængsel på vand og brød i 4-5 dage.

Transport af sårede!

Illustreret Tidende
 skriver fra Als:
 I København påtænkes
 det at oprette en
 forening af damer, der
 vil påtage sig syge-
 vogtertjenesten på
 lazareetterne. Vore
 mandlige »sundheds-
 tropper« er nok
 dårligt uddannede, og
 plejen af de sårede er
 ikke så god, som det
 kunne ønskes. — Men
 at lade damer komme
 til at pleje de sårede
 er alle læger enige om
 er utænkeligt, idet det
 må anses for umuligt,
 at damer kan udholde
 synet af de mange
 sårede soldater.
 Og forholdene ved
 mange sår er således,
 at det vil støde
 sømmeligheden og
 den kvindelige
 blufærdighed».

Ved ankomsten til Mors var mange af 4. divisions soldater syge som følge af strabadserne under de lange marchture i sne og regn og ofte en dårlig forplejning. Da der i Nykøbing ikke fandtes et sygehus, blev der oprettet lazaretter i gårdene hos boghandler Dyhr, Algade, købmand Stenberg, Kirketorvet, og på rådhuset. Nykøbings borgere var flinke til at besøge de syge soldater. De medbragte tobak, brændevin og aviser, som soldaterne var særlig glade for at læse, så de kunne følge med i, hvorledes det gik med krigen ved Dybbøl. Morsø Avis bragte et brev fra en nykøbingenser, der havde oplevet det første bombardement af Sønderborg den 15. marts og deltaget i kampene ved Dybbøl 2. påskedag: »Det er altså blevet alvor nu, efter at vi henved en måned har ligget og set over på Broagerland, håbet, ventet eller frygtet. Jeg ved ikke, hvilket udtryk, der er det bedst betegnende. I henved en måned har vi mærket meget lidt til krigen og hørt færre kanonskud fra Dybbøl-batterierne end man daglig kan tælle fra batterierne inde i København.

Nu ved vi, hvad disse rastløse, natlige arbejder ovre på Broagerbanken betød. Siden kl. 10 (15. marts) fyrede de fra Broager, uden rast og hvile, og i dette øjeblik er kl. 3. — Fem eller syv sekunder mellem hvert skud.

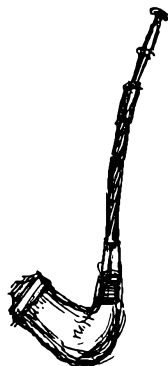
Granaterne springer over Dybbøl skanser – men en del springer over Sønderborg slot og omkring i gaderne. Borgerne står i deres døre og stirrer op i luften med blege og ængstelige åsyn. Små grupper samles hist og her, klynker og vrider hænder, nogle løber deres vej, flygter og forlader byen. Der er megen sorg og rædsel og forvirring, men der er også ro, kulde og fortrøstning tilstede. Mellem veråbene og klager lyder sangen om landsoldaten fra dem, der drager på vagt i skanserne. Måske mere alvorligt end ellers, men også langt mere inderligt.

Det har hele dagen i går blæst stærkt fra nordvest. Om natten tiltog stormen, og i morges blev det en orkan, der hylede gennem gaderne og piskede søen skumhvid ud af fjorden. Midt på formiddagen lagde vinden sig, og solen kom frem, samtidig begyndte kanonaden ovre fra Broager, først fra et af batterierne derpå fra 2., og nu er 4. i gang.

En mængde mennesker stimlede sammen nede ved havnen og ude på Huggen bag slottet. De så ilden og den lyseblå røg fra de tyske kanoner. »Det er svært, som de klemmer på«, sagde en soldat, »men herovre står man sikkert, for de er nok lovlig undskyldt fra at række så langt«. Han havde næppe sagt det, før der slog en granat ned i voldgraven foran ham og udbredte en vældig vandstråle omkring sig. Derefter kom der endnu en, der traf taget på slottet, så tagstenene fløj til alle sider. I det næste kvarter taltes fire granater, der alle sprang i eller omkring slottet.

Soldaten, som var så sikker på ikke at blive nået, stod endnu på pynten og røg af sin pibe. Der sprang igen en granat, et stykke traf ham i hovedet og kvæstede ham.

Tyskerne har hele dagen beskudt os med granater. Det første skud her i byen ramte høker Andersens gård. Granaten gik igennem taget og sprang på loftet. Spærene og lægterne knækkede som tændstikker, og rummet fyldtes med en tæt, kvælende røg, men iøvrigt tog huset ikke skade. Høkeren og hans familie, der opholdt sig i stuen nedenunder, tog ingen skade. Fra nu af blev det ved, skud efter skud. Medens en bager stod og leverede brød til en kunde, talte han 20 skrald. »Det var da en svær mængde i så kort en tid«, sagde han og fulgte med

ud med kunden. I samme øjeblik sprang en granat inde i butikken. Han selv slap. »Det var den enogtyvende, og den var værre end alle de andre«, råbte han ligbleg og rystende.

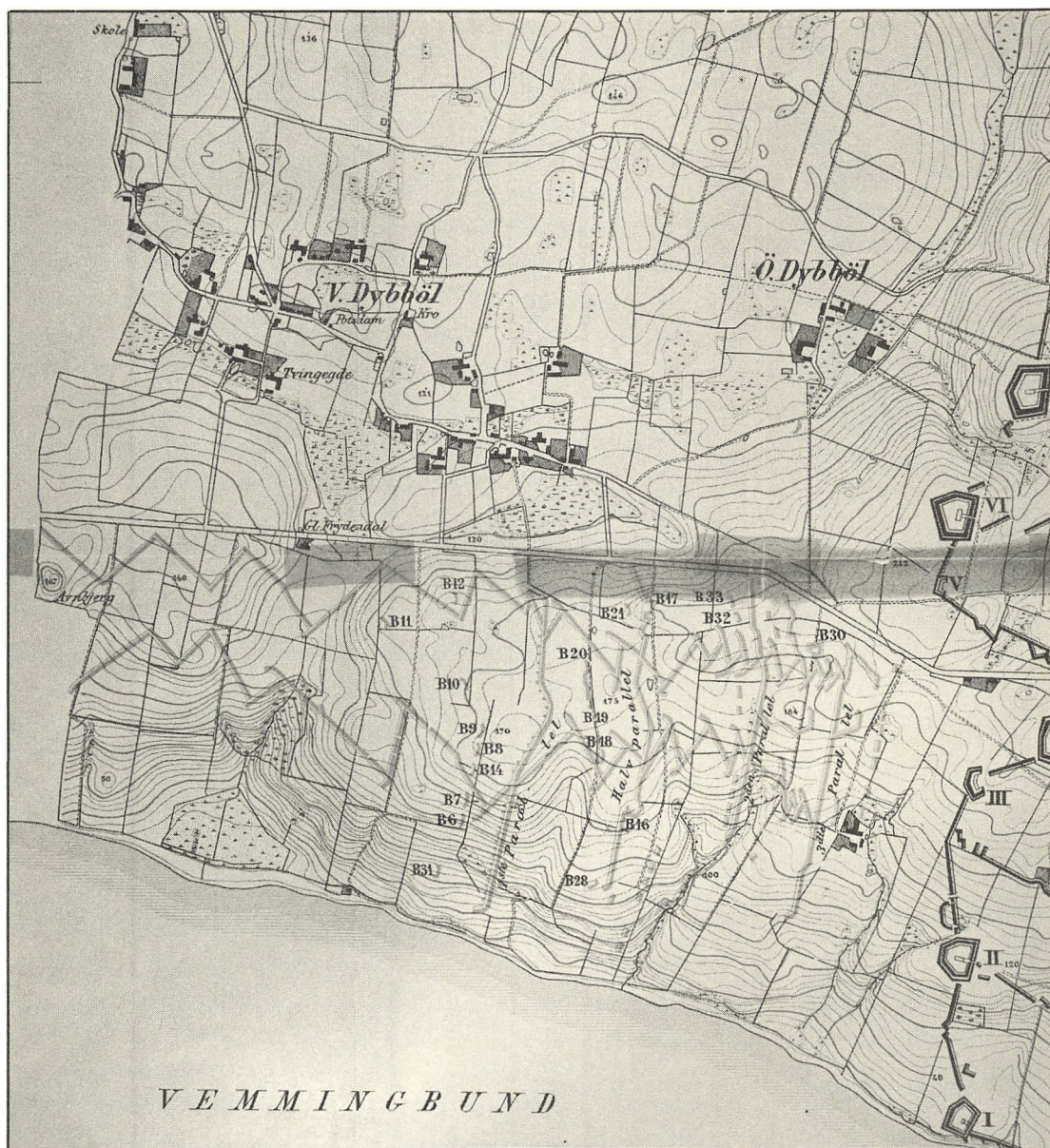
Forvirringen og skrækken mellem indvånerne blev større og større. I de små gader nærmest stranden flyttede de ud, drenge med sengedyner over hovedet, arbejdsmænd, der bar deres små børn indsvøbt i dækkener. Køerne var de uvilligste. De ville ikke forlade deres varme stalde. To drenge førte en gammel, pukkelrygget kone bort fra et hus. Hun havde pyntet sig i sine bedste klæder. Hun græd, ligesom drengene græd. De støttede hende i hver sin arm. Da hun kom udenfor huset, stod hun stille, vendte sig om og strakte begge arme i vejret. Hvad betød det? Lyste hun velsignelse over stedet eller bød hun farvel til den plet, der så længe havde indesluttet hendes håb, hendes lykke og skuffelser.

Ingen ved det. Hun græd blot, det så jeg. Tårerne trillede ned over hendes blege, rynkede kinder. Da de kom til hjørnet af gaden, slog en ny granat alle tagstenene af husene foran hende. Hun blev stående, vendte sig om og nikkede endnu en gang til sit hjem, så rev drengene hende med sig op ad gaden.

Vognene kørte bort med de flygtende. Endnu flere forlader byen til fods, bærende kister, kommoder og store kurve imellem sig eller kører dem bort på trillebør. Nylig kom en sådan bør forbi. En lille, tyndkindet pige sad på den midt i en stor bunke sengeudstyr. Faderen var fortvivlet, barnet lo og jublede. Hun syntes, det var nok så herligt allsammen. Bag efter børen gik hustruen, en ung kone med tre andre små børn, det største bar en bunke tøj, det andet en messingmorter. Det mindste bar en gammel, grå missekat under armen.

Enhver beboer stiller et fyldt vandkar udenfor sin dør. Nede ved de fire store vandkar i nærheden af posthuset har en flygtende familie efterladt en kurv fyldt med linned og et par rødbrune fiskerstøvler. Ovenpå ligger der en gammel »Balles Lærebog« og »Henrik Smidts Lægebog«.

En af granaterne sprang for lidt siden udenfor byen oppe ved møllen. Det vil sige over 7000 alen fra kanonen, som udskød den. Intet sted er sikkert«.

Kortet viser Dybbølstillingen og placeringen af mandskabsbarakkerne, der efter at tyskerne havde begyndt beskydningen af stillingen blev ubrugelige, så soldaterne måtte i de 6 døgn, hvor de havde vagt, opholde sig i skanserne eller på den åbne mark. Forneden til venstre på kortet ses de tyske angrebsgrave. 1ste parallel blev udført natten mellem 30. marts og 1. april. Halvparallellen natten mellem 7. og 8. april.

Kortet viser Dybbølstillingen og placeringen af mandskabsbarakkerne, der efter at tyskerne havde begyndt beskydningen af stillingen blev ubrugelige, så soldaterne måtte i de 6 døgn, hvor de havde vagt, opholde sig i skanserne eller på den åbne mark. Forneden til venstre på kortet ses de tyske angrebsgrave. 1ste parallel blev udført natten mellem 30. marts og 1. april. Halvparallellen natten mellem 7. og 8. april.

2den parallel blev gravet i natterne 9., 10. og 11. april. 3die parallel blev gravet natten mellem 14. og 15. april. Herfra blev hovedstormen på Dybbølstillingen foretaget 18. april. På kortet ses også de tyske batterier foran stillingen.

Kortet er fra Generalstabsværket »Den dansk-tyske Krig 1864«.

100 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 1500 Alen

2den parallel blev gravet i natterne 9., 10. og 11. april. 3die parallel blev gravet natten mellem 14. og 15. april. Herfra blev hovedstormen på Dybbølstillingen foretaget 18. april. På kortet ses også de tyske batterier foran stillingen.

Kortet er fra Generalstabsværket »Den dansk-tyske Krig 1864«.

100 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 1500 Alen

Om kampen ved Dybbøl 28. marts skriver den samme soldat:

»Preusserne angreb i går morges kl. 3 Dybbølstillingen over hele linien. Jeg var netop den dag på forpost. Vort kompagni udsatte vedetter lige i centrum foran stillingen, og den første halve del af det dannede reserven til den anden dels understøttelse. Jeg er i anden halvdeling og var således imellem dem, der for alvor sloges. Jeg tænkte: »Med Guds hjælp kommer jeg til Sønderborg i morgen aften igen«. – Og det var også kun ved Hans hjælp.

Vi fyrede kun to skud, før de var os på livet. Jeg jagede min bajonet ind i en tysker. Trak geværet til mig og fyrede det tredje skud. Derpå trak vi os i løb tilbage til skanserne. Jeg har aldrig løbet så stærkt før. Kuglerne peb os om ørene og mange faldt, men vi, der kunne, brugte benene. Hvorledes jeg nåede skansen uden at blive ramt, begriber jeg ikke.

Tyskerne indtog vore skyttegrave, men de fik ikke lov til at beholde dem ret længe.

Vi blev igen udkommanderet, og det var en fornøjelse at se, hvor villigt alle gik – man kan næsten sige den visse død i møde. Tavse men faste rykkede vi atter ud med geværet til angreb i højre hånd, blev modtaget med salver fra tyskerne, der lå i vore egne grave, men vi gik dog frem uden at vakle, og efter 10 minutters forløb var gravene vore. Mangen brav karl blev liggende på vejen derned.

Vi sloges med dem fra kl. 3 til kl. 8 om morgenen. Vort halvkompagni mistede 17 døde og endnu flere sårede, hvoraf den største part er hårdt såret.

Både på vejen til skanserne og fra disse igen faldt der folk på begge sider af mig. Det er et af verdens vidundere, at jeg ikke blev ramt. Af sårede vil jeg nævne frivillig, seminarieelev Niels Chr. Christensen Vestergaard fra Frøslev. Han blev skudt gennem hovedet. Endnu for to timer siden var han i live, men han kan tilsyneladende ikke overleve det. I eftermiddag trækker vi til Als for at hvile. Det har vi ærligt fortjent«.

Jens Peter Nielsen, Outrup, fortæller i sin dagbog om tilværelsen og kampene ved Dybbølstillingen:

»Den 10., 11. og 12. marts stod vi i reserve i Sønderborg. – Den 13. var vi på post i skanserne. – Den 14. var vi i Dybbøl by. – Den 15. på skansearbejde. – Den 16. på post i skanserne.

Den 17. var vi på post ved Nybøl. Midt på formiddagen blev vi angrebet af tyskerne. 18. regiment kom os til hjælp. De rykkede frem i spredt orden, løb nogle skridt og skød over hovedet på os, vendte siden til og kravlede frem, indtil de nåede os. Denne gang måtte fjenden trække sig tilbage. Vort regiment havde 40 døde og sårede, og en deling faldt i fangenskab. Men vi beholdt pladsen.

Den 19. blev vi afløst. Trætte som vi var, var det en streng tur at marchere til vort kvarter 3 mil ude på Als i en landsby, der hed Østerholm. Vi havde fred til den 27., hvor vi igen rykkede ud til vagt i Dybbølstillingen. Den 28. kl. 2^{1/2} nat stormede fjenden skanserne, men blev slået tilbage med store tab. Vore tab var ca. 120 døde og sårede. Vi blev trukket tilbage til Sønderborg for at hvile, men det blev en køn hvile, vi fik, for tyskerne begyndte igen at bombardere byen den 2. april. Næste morgen skulle vi på post i Dybbøl. Midt i den bombarderede og brændende by stillede vi op. En granat faldt ned i et kompagni af 16. regiment. Mange blev såret, så det var en ynkelig jammer og elendighed at høre på. Vi rykkede over broen ved Alssund og marcherede i granatregnen til skanserne.

Den 4. stod vi på post mellem skanserne 7 og 8. Det var en drøj dag, fjenden beskød os fra de nye batterier ved Dybbøl by og Landager. Vi måtte ligge helt krumbøjede i løbegravene.

Vi kan ikke forstå, hvorfor vore kanoner ikke forhindrede oprettelsen af disse batterier. Jeg tror, at årsagen er, at de gamle brumbasser ikke duer.

Den 6. blev vi afløst og kom en halv mil ind på Als til Volterup, hvor vi blev indkvarteret. Om natten kl. 3 måtte vi op. Fjenden stormede igen Dybbølstillingen. Vi kom dog ikke længere end til Sønderborg, før vi fik ordre til at vende om og drage i kvarter igen. Fjenden var igen blevet slået tilbage.

Den 8. var vi atter på post. Denne gang mellem skanserne 1 og 2. Om natten reparerede vi de nedskudte volde. Den tapre løjtnant Anker gik selv og hjalp til. Da det blev dag, begyndte han at bumle løs på tyskerne, hvad han hellere måtte have ladet være med, thi Broager begyndte nu med alle sine kanoner og sagde: »Vil du holde kæft!« Det halve kompagni, som jeg tilhørte, havde første vagt ude i løbegravene, det andet søgte ly inde i blokhuset. Det var den værste granatregn, jeg nogensinde har oplevet. Vi fik ca. 150 granater ind i skansen på mindre end tre timer, så havde skansen ikke været ødelagt før, blev den det nu. Blokhuset, hvor en del af mine kammerater opholdt sig, blev sprængt i luften, hvorved vi mistede 40 mand, deraf flere officerer, heriblandt var vor kompagnikommandør, premierløjtnant Brun. En kanon blev skudt tværs over, og en del af den lå udenfor skansen, der mere lignede en sammen-skredet grusgrav end en skanse. Her så vi grunden til, hvorfor vi ikke måtte skyde med vore kanoner, hvad vi tit har undret os over.

Den 10. blev vi afløst og kom i kvarter i Sønderborg. Det vil sige i resterne af den, for byen var næsten nedbrændt efter det voldsomme bombardement, den havde været ude for.

Den 17. april om morgenen stillede vi på appelplassen ved Sønderborg for at drage på vagt i Dybbølstillingen. Her trådte to mand fra hvert kompagni frem og meldte, at vi ikke gik på vagt, undtagen vi fik lov til at gøre udfald mod fjenden.

Dette blev meldt til regimentskommandøren, men han af-slog. Alle 16 kompagnier holdt imidlertid på, hvad der var meldt. Der gik da bud til brigadegeneralen. Han kom. Den første omgang, han red, fik han samme besked af mandskabet, der stod med felthuen i den ene hånd og geværet i den anden. Vi ville ikke stå derude og blive slagtet. Vi ville slås og gå på med bajonetterne. Det varede længe, før brigadegeneralen kom tilbage og lovede at opfylde vore ønsker.

Det blev imidlertid unødvendigt, thi tyskerne kom selv-buden. Den 18. april fra midnat til kl. 3 lod fjenden grana-terne spille over hele linien. Men fra 3 til 4 blev der atter stille.

Det lykkedes ikke under krigen at få soldaternes forplejning organiseret tilfredsstillende. På Illustreret Tidendes tegning ses nogle soldater, der har fået indrettet sig således, at de både kan få vasket deres tøj og lave mad. Tegneren bemærker, at disse soldater er særlig heldige, idet de har en skibskok i kompagniet.

Vore officerer gættede meningen hermed. De gik langs stillingen og opmuntrede os til at tage godt imod fjenden, thi nu kom han nok af sig selv.

Og ganske rigtigt. Kl. 4 stormede de første kolonner frem på venstre fløj. Jorden var ganske sort af fremstormende kolonner, som to gange blev slået tilbage med stort tab. Men jorden blev sortere og sortere af fremstormende tyskere. De trængte hårdt på, og skønt de faldt i massevis, var der tilsyneladende lige mange, hvad der dog ikke var underligt, når man husker på, at de kom fra to store nationer.

Tredie gang, de stormede, kom de igennem nede på venstre fløj. Jeg stod noget længere oppe i skyttegravene. Da de kom imod os tredie gang, blev der sagt: »Lad os blive stående, thi nu har vi dem både foran os og i flanken, så vi kommer aldrig levende tilbage«. Jeg fik sagt det ene ord: »Føj«, da en københavner siger: »Nej, de kan tro nej. Vi har løbet fra dem to gange efter højere ordre, lad os nu løbe den tredie gang efter egen ordre. De skal ikke få mig i levende live!«

Og der med gik det af sted over en pløjemark. Kuglerne faldt, ligesom når der begynder at komme en haglbyge. Da vi havde løbet nogle skridt, faldt københavneren og strakte sig

så lang han var. Siden så jeg ham ikke. Vi standsede op ved et gærde længere nede og fyrede løs på fjenden et stykke tid, men til sidst måtte vi give tabt. Dybbøl var aldeles besat af fjenden. Der var en tummel, så man slet intet kunne høre af signaler eller ordre, enhver måtte passe sig selv. Vi trak os tilbage til Als. Da den sidste mand var kommet over broerne til Als, blev flydebroen drejet om og den faste stukket i brand, og vi tog stillingen til højre for Sønderborg, hvorfra vi atter kunne beskyde fjenden over fjorden. Men kl. 10 var alting forbi. Vi havde lidt store tab. Af de 1400 mand, der var i vort regiment, da vi drog ud, var der kun 500 tilbage, resten var døde, sårede eller taget til fange. Vi blev samme aften overført til Fyn fra Høruphave«.

En af de mange, der blev såret, var gårdmand P. C. Jensen fra Kaarup. Han fik højre arm revet af og kom på lazarettet i Sønderborg. Nogle dage efter sendte han et brev hjem til sin hustru med følgende digt:

*Ak, hvor tugtens Riis sig svinger
Over Danmarks Sønner hen,
Døden daglig Budskab bringer,
Bly, Granater hagle ned.
Skønt mod mange vi er faa
Paa Dybbøl vi frejdig staa!
Jeg min post nu ej beklæde
Mere kan, jeg Forfald fik,
Min højre Arm, I maa ej græde,
For Danmarks Ret i Løbet gik.
Vil Gud jeg Livet frelse maa
Og atter blandt Eder staa!*

Dette håb gik ikke i opfyldelse. P. C. Jensen døde 29. april.

Minde!!

Anders Sr. Orsberg.

Dan var født i Tøbringe den 20 November 1840 af Forældrene Gaardmand og Sogneskolelærer Andersen Orsberg og Sidse Mikkelsen. Dan den tyende Ungerskrig var med til at vælte den gamle Danmarks Rige og Rets, og han gav det bedste han ejede, han ofrede sit Hjerteblod for vor gamle Moderland, som uretfærdig Fjendebånd vilde fænge os. Den 17de April 1864 blev han af en Granat truffen i Skridtsen No. 9 ved Dybbøl og døde Dagen efter, under meget haarde Stridssk. Der paa den dejlige Aften som Fjendens nu har tilknyttet sig, men som dog er vor egen Moderlandsjord, hviler nu hans Stov, Fred med det og Fred med hans And. -

1.
 Vor Moder var i Bære,
 Og Anders var fuldtro,
 Dan i de tyendes Strid
 Delt varne om vor B.

2.
 For Danmark han og blødt
 Den gamle Ungerskrig,
 For Danmarks Sag han vore
 For Brøder og vor Rets.

3.
 Dig gæved I søgte stille
 Som søgde ved hans Død.
 For Fred han det jo ville
 Til Hiltars Leg han bød.

4.
 Hævel og Lat den Hære
 Fred med dit Stov og And
 Forherre dig Hjemby
 Til Lysets Dimmeland.

5.
 Der er god at vore
 Herk der er Givlen fød,
 Og vi med de Hære
 Hvor Hvile i Guds Fred.

6.
 Der stilles hver en Vængel
 Der hændes ingen Sovn.
 Der og er intet Hængel
 Men Jesu søde Sovn.

Fred med dit Stov.

Morsø Avis gengav 23. april en artikel, som Berlingske Tidendes korrespondent havde skrevet om Dybbølstillingsens fald:

»Nu er det da sket, hvad der vil spørges med inderlig sorg overalt i Danmark. Vi har i formiddags forladt Dybbølskanterne, inddraget broerne, trukket vore kanoner tilbage til Als og vendt deres munding over mod Sundeved for at begynde en ny kamp her og værne om den sidste rest af Slesvig, som endnu bærer sit lands fane.

Kommer dette tilbagetog uventet for nogen, er skylden nærmest den, at han har anlagt en større målestok for vor modstandsevne, end billighed tillod. Kommer den for tidlig for andre er det, fordi de er ubekendt med næsten alle de sidste dages sørgelige begivenheder, hvorefter dette tilbagetog var en nødvendig følge, ubekendt med soldaternes udmattelse, med ulykker og tab, som måtte dølges, fordi det at meddele dem til hjemmet var det samme som at meddele dem til fjenden, der altid har forstået så meget dansk, som hans fordel krævede.

Men mon der virkelig skulle findes nogen, som efter at have gjort sig bekendt med alt, hvad der til i dag er blevet ydet og ofret af arméen, synes at det ikke slår til eller forlanger endnu mere?

Har ikke alle vore forpostregimenter marcheret over Frederik den Syvendes bro hver morgen i de sidste otte døgn med den bevidsthed, at deres rækker ville blive udtyndet, inden de vender tilbage, og uden at de fik lejlighed til at svare med et eneste skud, og dog indtog de deres poster og stillede sig til skive på de gennemskudte brystværn, i de åbne løbegrave, overalt hvorhen kommandoen kaldte dem.

Har man også været i stand til at danne sig et tydeligt begreb om, hvad det vil sige at lide og udholde, som soldater og befalingsmænd har måttet udholde. Siden i fredags otte dage er der faldet omtrent 500 skud i timen. Jeg vælger en opgivelse fra overkommandoen, fordi den jo må anses for en autoritet, skønt der i dette tilfælde gerne kunne have været nævnt et endnu større tal uden at træde sandheden for nær. (I fredags faldt der 11 skud i minuttet, i går nat 18 skud i minuttet). Altså 500 granskud i timen giver 12.000 i døgnet. Og i seks efter hverandre

*Feltposten
er ankommet!*

*Glæden ved at få brev
hjemme fra er så stor,
at man absolut må dele
brevens indhold med
sine kammerater, der
gennem samtaler under
de lange vagter er
blevet bekendt med
hinandens liv og
tanker — og frem for
alt længslen efter
hjemmet.*

følgende døgn har skiftevis ethvert regiment ligget sammenkrøbet i huller og grøfter af denne med hele læs sprængte jernstykker gennempiskede jord under en helvedeslarm af hylende og brummende projektiler, som sprang omkring dem, opsøgte og fandt dem under enhver dækning. De havde sat deres geværer fra sig, der var for øjeblikket ikke brug for dem. De lå ørkesløse og ventede på døden, nej, ikke på døden, en geværkugle dræber, men de nyopfundne granater sønderslider og parterer deres ofre, slænger de blodige kødstumper omkring i favnevid afstand og i brudstykker, som det undertiden ikke er muligt at genkende en legemsdel i.

Når bonden siden skal til at pløje disse marker, vil han støde på flere granatstumper end sten, hans plov vil blive sløv af alt det jern, som jorden gemmer.

Dagen gik, som den kom for disse soldater, natten bragte ingen hvile, ingen forløsning. Tyskerne tav kun så længe, deres kanoner blev afkølet, og begyndte forfra igen. Mørket forøgede rædslerne, man så under det kun tydeligere bombernes vej i den røde stribe, brandrøret dannede efter sig, så råbtes der dæk. Og man dukkede sig. Gik bomben over dem, så meget bedre. Slog den ned, hvor de lå, var det umuligt at undvige

den. De trufnes blod oversprøjtede dem, de hørte deres ynkelige klageskrig og hjalp dem bort.

Sådanne optrin gentoges hyppigt i seks gange fire og tyve timer. Anden afveksling fik den sidste uges forposttjeneste ikke.

Ambulancesoldater var altid til stede, ledede af de to modige førere, Hallas og Meyn. De havde under hele krigen forrettet deres sørgelige gerning med en udholdenhed, iver og selvfor-nægtelse, som må kunne gøre fordring på større opmærksomhed, end den tidligere har fundet. Til sidst kunne de ikke mere få vogne til at køre ud efter de sårede. Ægtkuskene så, at det var døden, som ventede dem der. Skanserne var sammen-sunkne, barakkerne gennemskudte, man kogte kaffe ved de knuste brædder, hist og her fandtes under fjælene liget af en soldat, der havde søgt ly og ligget upåagtet under tømmeret i flere dage. Ingen som helst plet i stillingen var sikker.

Kuskene turde ikke tage derud.

Hvad gjorde man så?

Man bød dem 24 skilling for hvert døgn, de tøvede derovre. For den pris gik de siden ud i skarevis. En skilling i timen, så højt vurderede man livet i de sidste dage.

Omsider kunne soldaterne heller ikke holde denne forpost-tjeneste ud. Foruden den vedvarende kanonild, var fjendens løbegrave til venstre rykket ind mod os på 200 alen. At vise hovedet op over brystværnet var døden. Det var ikke længere muligt at koge maden i stillingen. At gå efter den, der blev bragt fra dampkøkkenet, havde heller ingen lyst til. Maden skulle hentes over en åben mark, der uafbrudt blev overhaglet med granater. De foretrak at blive liggende, spise, hvad de havde hos sig og siden sulte.

Hele regimenter trådte omsider frem for deres kommandanter og forlangte i høflige og ærbødige udtryk at blive ført imod fjenden i stedet for at ligge til kanonføde i skyttegravene. De bad og tiggede derom, og da man fortalte dem, hvorfor det ikke lod sig gøre, gik de derover igen, tause, uden at man hørte dem synge som ellers, men de gik dog – »Hvor skal I hen«, spurgte en soldat, som mødte dem. »Til slagtehuset!« var svaret. – »Derfra kører vi i skoven til lazarettet«, føjede en anden til.

Når et kompagni i sit kvarter fik besøg af en marketendervogn, var det med at få hånden ned i bukselommen for at finde nogle skillinger til at købe brændevin for. På en af soldaterne har brændevinen bevirket, at han har fået lyst til at lege fin dame, og »hun« bliver naturligvis straks efterstræbt.

En forstærkningsmand af 17. regiment gik og så ned for sig, mørk og grundende, uden at deltage i sine sidemænds samtaler. Da han kom til broen, syntes han pludselig at vågne. Han strakte hånden i vejret og råbte højt og gennemtrængende: »Farvel alle mennesker!« – Så tav han og gik over med alle de andre. Der lå i disse ord, og i hans stemme, så megen bedrøvelse og håbløshed, men også en resignation og hengivelse, som jeg ikke er i stand til at beskrive.

Således blev vi da ved at holde stillingen, lå inde i skanserne eller omkring dem, uden at give noget livstegn fra os, kiggede blot engang imellem op over brystværnet for at spejde efter, om fjenden dog ikke snart ville komme til syne. Der kom ingen.

Hvordan var skanserne i den sidste tid? Det skal her for første gang beskrives. Skanse nr. 6, den største, den de fremmede i deres velvillige omtale har kaldt for Dybbølstillingens Malakoff, var ikke andet end en sammenskudt grusdyng med nedfaldne traverser, oprevne blændinger, som man daglig måtte grave kanonerne ud af. Kanonerne selv var forskudte, demonterede, næsten alle ubrugelige, palisaderne lå knuste omkring i gravene, broen, som førte ind til den, var så ødelagt,

at man en tid kun med stor varsomhed kunne overskride den. At drage den ind, som bestemmelsen var i tilfælde af angreb, lod sig ikke gøre, den ene af jernskinnerne var bøjet, den anden knust. Blokhuset indenfor med et tag af tolv tommers pommerske bjælker og derover jord og derover igen sandsække, havde i mange dage været sammenskudt. En af de sidste dage slog lige efter hinanden flere bomber ned i taget, hævdede det, knuste det og begravede soldaterne under dets ruiner.

Det murede og hvælvede krudttårn truede hvert øjeblik med at dele sin genboes skæbne, enhver springende bombe bragte det til at ryste og slå lange, gabende revner i betonmuren.

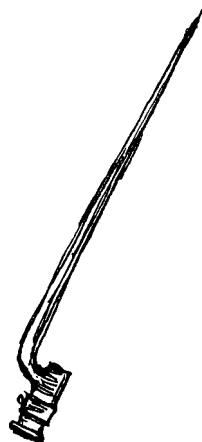
Det var ikke gået de andre skanser bedre. Nogle af dem havde et par brugelige kanoner, andre ingen, lutter gennempløjede jordhobe, der til sidst afgav en så slet dækning, at soldaterne foretrak opholdet udenfor på jorden, det var dog deres sædvanlige leje, efter at barakkerne ikke længere kunne give læ.

Hver gang vi om natten, når skydningen et øjeblik aftog, bragte en ny kanon i stilling, og fjenden opdagede det morgenen efter, overvældede han den således med sine granater og bomber, at den ofte var ubrugelig efter at have afgivet nogle få skud.

Så tav vore kanoner da aldeles, ikke fordi preusserne daglig skød artilleristerne bort og om natten officererne og arbejderne, som kom for at udbedre skaderne – der var bestandig en ny, der beredvilligt trådte i den faldnes sted, men fordi de skød kanonerne bort, så snart de kom til syne. Uagtet vor tavshed blev tyskerne alligevel ved at skyde.

Efterhånden som deres løbegrave nærmede sig os, så man af og til en fjendtlig stabsofficer vise sig på et fremspringende punkt, hvorfra han kunne overse skytsets virkning og dirigere det.

I reglen holdt de sig dog omhyggeligt skjult. Det var ikke muligt at opdage en fjendes nærhed eller hans værker, før i det øjeblik den hvide røg efter et skud steg op af jorden, undertiden i en halv mils afstand. Straks efter var alt igen forsvundet.

*Fra forposterne
ved Dybbøl!*

Denne tegning blev
den sidste, løjtnant
Oscar Carlson tegnede,
idet han kort efter blev
dræbt af en fjendtlig
kugle. Tegningen blev
fundet i hans taske.
Han havde også
skrevet en tekst:
»Nogle lystige fyre
har ved et gærde i
Dybbøl by opstillet to
figurer, forestillende
skolelæreren og hans
hustru forsvarende
deres hus. En officer,
der kommer forbi,
medens der skydes fra
fjenden, spørger
vagten: »Hvorfor
besvarer du ikke
ilden?» — »Nej»,
svarer soldaten og
peger på figurerne,
»det er dem, fjenden
skyder på — ikke mig«.

Og hvad er det så for soldater, der nu i 10 uger har tvunget Preussens og Østrigs allevegne sammenskrabede horder til at standse udenfor disse små, sammenskudte jordhøje?

For at kunne stille en nogenlunde styrke mod denne uhyre overmagt, medens vore forbundsfæller tøvede og løfter svigtede, måtte vi samle ikke blot nationens bedste og ædlest kræfter, men med dem også familiefædre, håndværkeren fra sit værksted, daglejeren, hvis børn og hustru blev brødløse, medens han drog bort, delt mellem landets nød og deres, som han forlod i hjemmet. Mange kom af sig selv, endnu længe før der blev kaldt på dem. De spurgte: »Hvor skal vi stå, hvor skal vi hjælpe,«

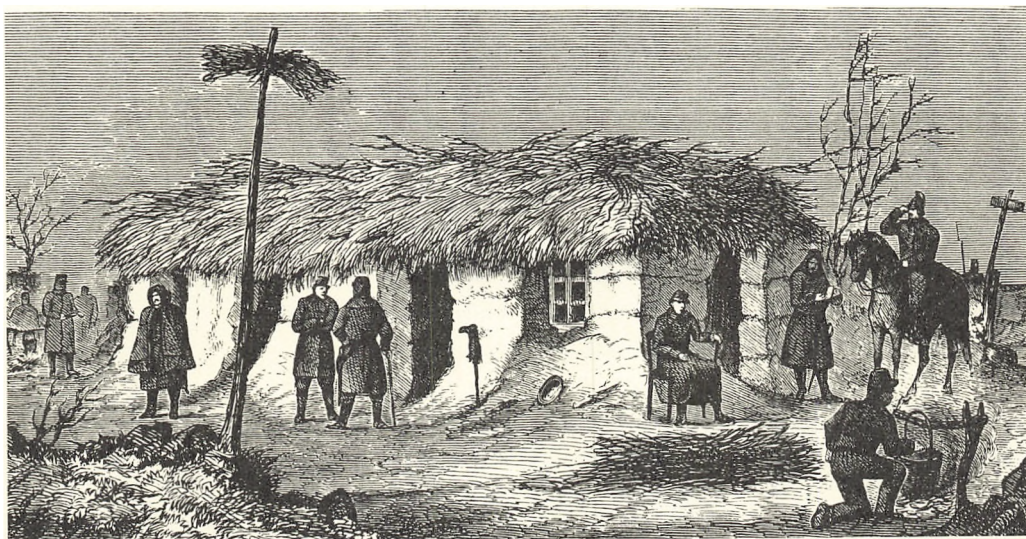
Det var en armé mere af landeværn end af linesoldater, ukrigsvante, ikke tilstrækkeligt indøvede, men allesammen havde de mod, dristighed, udholdenhed, hvis man ellers tør tro et enstemmigt vidnesbyrd fra hele det agtpågivende Europa«.

Den 24. februar indbød den engelske regering de stridende parter til en konference i London for at finde en løsning på krigen. Den danske regering forlangte et forhandlingsgrundlag for at gå med til nogen drøftelse. Et krav, der fra tysk side

ikke kunne opfyldes. England indbød atter til en konference den 12. april. På denne dag var der mødt repræsentanter fra England, Frankrig, Rusland, Sverige, Norge og Danmark, men de tyske forhandlere udeblev. De ventede på militære sejre ved Dybbøl. Tyskerne mødte op til konferencen den 25. april med den militære triumf fra Dybbøl i baglommen. Det første mål for forhandlingerne var at tilvejebringe en våbenhvile. Den 9. maj enedes man om: »Fra 12. maj skal der være våbenhvile til lands og til vands i en måned«. Det blev bestemt, at i denne periode skulle danskerne ophæve blokaden af de tyske havne, og tyskerne forpligtede sig til ikke at lægge hindringer i vejen for handelen, samfærdselen eller administrationens regelmæssige gang i de dele af Jylland, som var besat af de tyske tropper. Det blev også bestemt, at tyskerne ikke måtte opkræve krigscontributioner, men derimod forpligtede de sig til at betale alt, hvad der blev leveret de tyske tropper.

Forhandlingerne i London fortsatte i hele maj måned for at få afsluttet en fred, men det lykkedes ikke. Man enedes dog om at forlænge våbenhvilen til den 25. juni.

*Soldater lærer hurtigt
at klare sig, selv under
vanskelige forhold.
Her har de bygget en
snehytte ved Sundeved,
hvor forposterne
kunne komme i læ i
den strenge
februarkulde.*

I den første halvdel af april forlod den største del af 4. division Mors for at tage stilling mellem Silkeborg og Århus. Herfra trak Hegermann igen sin division tilbage nord for Limfjorden den 25. april.

Der vedblev dog at være en anselig tropestyrke på Mors, der en overgang var under ledelse af kaptajn Techt, som blev kraftigt angrebet for at misbruge sin stilling ved at udskrive for mange landmænd til med deres vogne at køre militær kørsel. Der blev igennem længere tid forlangt, at 60 vogne fra hele øen daglig skulle køre grus til Nykøbing.

Folketingsmand, proprietær J. C. Bonne, der var ejer af gården Gammellund på Sydmors, rettede gennem Morsø Avis en forespørgsel til kaptajn Techt, om han kunne bevise sin ret til at bruge så mange vogne, som bevisligt ikke blev brugt til militærkørsel. »Er det forsvarligt«, spurgte Bonne, »med hensyn til statens midler og dens borgere at rekvirere vogne, der må køre 6 mil og erstattes med 4 a 6 Rd. for at køre et læs grus til en værdi af 1 Mk. til kaptajnens private brug«.

Der kom ikke noget svar, men det blev oplyst, at militæret ikke mere havde brug for kørselen med grus.

Lørdag den 4. juni afholdt militæret auktion over 20 heste på Rådhusstorvet i Nykøbing. Hestene blev solgt for 30 til 80 Rd. pr. stk. Om mandagen var der samme sted hestemarked. Morsø Avis skrev, at handelen gik livligt, og at der var en del fremmede købere, deriblandt et par tyskere. Priserne på hestene var denne dag fra 180 til 230 Rd. pr. stk. Om det var hestene fra militærets auktion, der nu blev solgt for 180 til 230 Rd., meldes der intet om. Det oplyses heller ikke, om tyskerne købte nogle heste. Men det er ikke usandsynligt, at nogle af de danske militærheste blev til tyske militærheste.

Flertallet af Danmarks befolkning var utilfreds med den indgåede våbenhvile. Utilfredsheden havde to forskellige grunde. En part ville, at krigen skulle fortsætte og alt sættes ind på at opnå nogle militære sejre. En anden part ville have krigen afsluttet hurtigst muligt. Diskussionen mellem de to opfattelser gik livligt overalt i landet.

Og som det altid er tilfældet, når meninger brydes, får hver part nogle klicheer hæftet på sig. De, der ville have krigen afsluttet hurtigst muligt, blev kaldt de vægtige, fredsvenlige, højrevendte. De, der ville fortsætte krigen for at opnå noget militært, blev kaldt de røde, de krigsvenlige, venstresindede.

Også på Mors gik diskussionen for eller imod krigens fortsættelse. »De røde« indkaldte til et møde på gæstgivergården den 28. maj for at vedtage en adresse til kongen. Den blev efter vedtagelsen på mødet sendt rundt til alle sognene på øen for at så mange som muligt kunne få lejlighed til at skrive under, men tilslutningen var ikke stor. Det blev kun til 221 underskrifter. Adressen lød:

»Allernådigste konge!

Under den for vort fædreland så ugunstige våbenhvile føler vi, Deres majestæts tro understøtter på Mors, trang til at henvende os til kongen.

Det var under truende forvarsler, der snart gik over til en frygtelig virkelighed, at Deres Majestæt overtog regeringen, og det lille danske folk har siden været indviklet i en frygtelig

*Officers-barak
i Dybbølstillingen!*

*Denne officer har det
dejligt — er i en god
varme — har ild i sin
kære pibe — læser sin
avis — har modtaget
en flaskekurv med
mange dejlige vin-
flasker. Denne idyl
varede ikke længere,
end til fjenden
begyndte at bombar-
dere skanserne.
Derefter blev ophold i
barakkerne ofte
de rene dødsfælder.*

krig mod en overvældende overmagt, der truer såvel Deres majestæts rettigheder som vort elskede fædrelands frihed, ære og selvstændighed.

Mange er ofrene og store er byrderne, som denne krig allerede har fordret, men under de trængsler, som vi har gennemgået, har vi til ikke liden fortrøstning haft tydelige beviser for, at Deres Majestæt har fuld tillid til det danske folks fædrelandssind og ligesom Deres forevige forgænger sætter »Kongens styrke i Folkets kærlighed«.

Det har ikke været med glæde, at det danske folk har modtaget den nuværende våbenhvile, som, medens den lader fjenden beholde sin magt til usvækket at fortyske og udsuge Sønderjylland og øve et utåleligt tryk på den del af landet, han har besat, berøver os den eneste fordel, vi har lige overfor fjenden, nemlig blokaden, men vi erkender, at det kun har været omstændighederne, der har tvunget Deres Majestæt til at indgå på en sådan våbenhvile.

Den pinlige tilstand, hvori vore brødre derved er bragte, såvel syd som nord for Kongeåen, bønfalder vi nu Deres Majestæt om ikke at forlænge. Ligesom vi også beder Deres Majestæt ikke af hensyn til de byrder, som krigens fortsættelse måt-

te kræve, navnlig af os jyder, at indgå på en for fædrelandet ugunstig fred.

Vi er rede til at bære de forøgede byrder, som en kraftig fortsættelse af krigen måtte pålægge os, indtil en fred kan opnås, som sikrer Deres Majestæts rettigheder og bevarer vort lovlige odelsland, Sønderjylland, i dets ældgamle forbindelse med Danmark.

Vi fastholder det håb, at når konge og folk således står enige og fast i trængselens og farens dage, da vil han, der har begges skæbne i sin hånd en gang lade en lysere tid oprinde for vort elskede fædreland og berede Deres Majestæt og Deres trofaste danske folk fredens og frihedens velsignelser«.

Denne erklæring kunne »de vægtige« ikke acceptere. De vedtog også en adresse til kongen, som fik 624 underskrifter. Heriblandt var de fleste af øens største ejendomsbesiddere og industridrivende borgere:

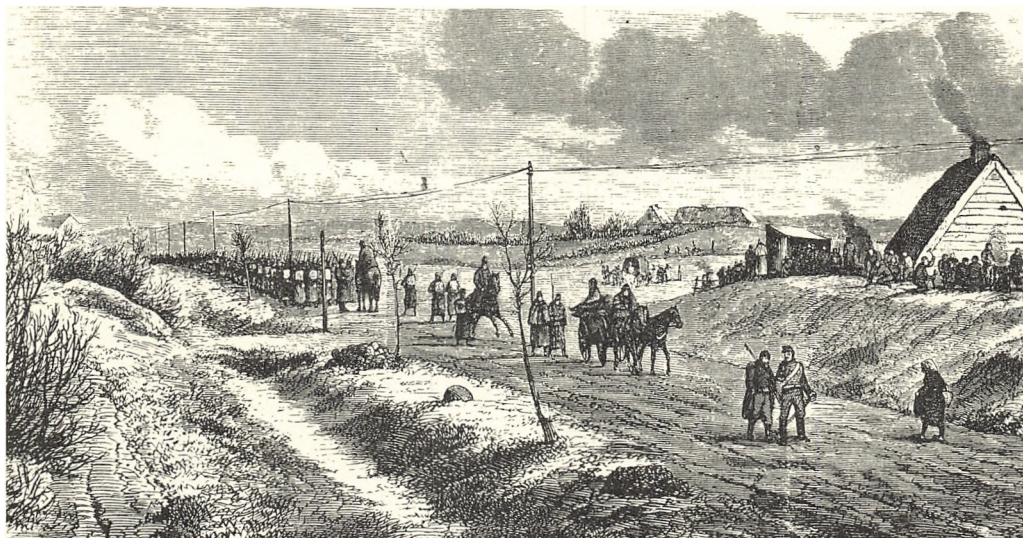
»Allernådigeste konge!

Til Deres Majestæt er her fra Mors indsendt en adresse vedrørende landets politiske stilling. I denne adresse har vi ikke kunnet være delagtige, fordi vi ikke kunne dele de deri udtalte anskuelser eller dens affattelse og indhold, sålidet som vi kunne erkende adressen, der kun tæller 221 underskrifter, for en stor del mindre vægtige underskrifter, for et udtryk af beboernes mening i almindelighed.

Allernådigste konge!

Vi stoler trygt på, at Deres Majestæt ikke vil lade hin eller andre lignende adresser udøve noget tryk eller indflydelse på Deres Majestæts beslutninger til landets vel, og nærer det tilidsfulde håb, at Deres Majestæt som en fri konge for et frit folk i forening med Deres Majestæts ophøjede rådgivere bedst vil vide at opnå en fred, hvorved Deres Majestæts rettigheder og vort fædrelands frihed, ære og selvstændighed, under hensyn til de givne forhold, såvidt muligt bevares.

Gud bevare Deres Majestæt«.

Et regiment på vej fra Als til Dybbøl skanser til 6 dages vagt og skansearbejde efter 6 dages hvil på Als.

Da våbenhvilen udløb 25. juni, begyndte 4. division sine forberedelser til at forlade Jylland, bl. a. blev der givet ordre til, at alle både skulle fjernes fra den sydlige del af Limfjorden. Ansvarer herfor fik pladskommandanterne i de forskellige byer langs fjorden. I Nykøbing var det kaptajn Techt. Mellem ham og Fur-fiskerne opstod der nogle misforståelser, som førte til »Søslaget på Fur«, idet 13 fiskerbåde blev ødelagt af danske soldater.

Fra militærets side blev der givet ordre til, at alle både på Fur inden en bestemt dato skulle sejles til Mors. Men der kom ingen både fra Fur, så kaptajn Techt sendte en deling soldater til Fur med dampskibet »Aalborg«. Soldaterne havde ordre til at ødelægge alle de både, som fandtes på Fur. Af øens ca. 80 både fandt soldaterne kun de 13, som med økser blev hugget til pindebrænde. Resten af bådene var sporløst forsvundet, og ingen på øen vidste, hvor de var.

Men ødelæggelsen af bådene fik ikke lov til at gå stille af, idet furboerne havde en mand, der var berømt for sin hvasse pen, lærer Poul Henriksen. Han havde været lærer i Flade på Mors fra 1833 til 1856. Herfra var han blevet afskediget på grund af sin hvasse pen og sin opførsel. Et eksempel på denne

mands stridbarhed er hans forhold til Flade-præsten, pastor Kjerulf. Præsten forlangte, at når Henriksen, i sin egenskab af degn og kirkesanger, havde et ærinde til ham, så måtte Henriksen ikke gå ind ad »Nådens dør« (hoveddøren til præstens stuer og studerekammer), men beskedent gå ind gennem bryggers og køkken og modtage ordrerne ved stuedøren. Dette fandt Henriksen nedværdigende og gik vedblivende ind ad hoveddøren. For at forhindre dette låste præsten hoveddøren. Da Henriksen mødte den låste dør, sparkede han den ind og fortsatte ind i præstens studerekammer.

Denne stridbare mand foer i blækhuset straks efter bådenes ødelæggelse og skrev et indlæg, der blev bragt i Morsø Avis 2. juli:

»Den paniske skræk, der synes at have grebet det jyske korps, har blandt andre synderlige bestemmelser fra krigsbestyrelsens side heroppe i disse dage ytret sig i en særegen retning, idet kommandoen i Nykøbing har fundet sig foranlediget til at ødelægge alle Limfjordens både, vel sagtens for at fjenden, der forresten er mange mil borte, ikke skal gøre landgang på Mors og forstyrre kommandanten.

Den samme forstyrrelse, der siges at have hersket i den ærede krigsbestyrelse hele tiden, har også her vist sig: Den 27. juni kom en ordre fra kaptajn Techt til Furs sognefoged, at han under fortabelse af »liv og gods« skulle skaffe alle øens både til Mors. – Noget, der ikke kunne ske på en dag. – Den 28. kom en ny ordre, der befalede, at øens både skulle bringes til øens nordside, og de stakkels fiskere troede da, at de kunne fortsætte fiskeriet på den kant. Men den 29. kom dampskibet ladet med soldater og matroser, bevæbnede med økser og entrebiller, for uden varsel at slå alle både itu, hvilket også blev udført så fuldstændigt, at 300 mennesker, der lever fra hånden til munden, nu er blevet aldeles brødløse.

Man kunne have fundet sig i, at dampskibet havde taget bådene på slæb og ført dem bort, thi om end al fiskeri var ophørt, så havde de fattige folk dog ikke lidt et tab af flere hundrede Rd., foruden de nu er berøvet deres erhverv i år og dag, og nu skal alle oven i købet stilles for en krigsret for at have

været overhørig, skønt så modsigende ordrer ikke var til at rette sig efter.

Dersom man kunne have set en eneste antagelig grund til slig foranstaltning, kunne se, at den var nødvendig for at forstyrre fjendens mulige planer, så ville jeg aldrig have talt derom. Troer man da, at fjenden, hvis han vil til Mors, bryder sig om et halvt hundrede både, der hver kan bære tre mand?

At i krigstid folket må underkaste sig mange byrder og mange ubehagelige foranstaltninger til fjendens skade og til landets krigeres nytte, det er der ingen dansk mand, der vil tale om eller krympe sig ved. Men foranstaltninger, der bringer nød og elendighed over beboerne uden at være til nytte for det hele, kunne man nok ønsket undgået.

Fur, den 30. juni 1864.

P. Henriksen«.

Fra militærets side blev der som svar på Henriksens angreb oplyst: »at foranstaltningen fra kommandoens side på tilbørlig måde var foretaget, idet ordre om bådenes fjernelse var givet i god tid, og derefter flere gange var gentaget, men på grund af sognefogedens ligegyldighed og genstridighed var det muligt, at fiskerne ikke havde fået besked«.

Nogle dage efter denne episode forlod de danske soldater Mors for at tilslutte sig den øvrige del af 4. division, der blev udskibet fra Frederikshavn i dagene mellem 2. og 10. juli og sejlet til Fyn. Her var hovedparten af den danske hær samlet, efter at tyskerne havde erobret Als den 29. juni.

Den 22. juni så man fra Mors en afdeling tyske dragoner ride langs fjorden. Morsø Avis skrev: »Om det er for at kunne rose sig af at have dyppet deres spyd i Sallingsund, ligesom kejser Otto forud satte sit spyd i »Ottesund, eller for at undersøge, hvorledes en overgang til Mors ville lade sig iværksætte, ved vi ikke«.

Man så ikke noget til fjenden før den 12. juli, hvor en styrke på ca. 100 mand kom til overfartsstedet ved Sallingsund – der var to civilklædte personer med – og satte flag efter færge-

båden. Men færgebestyrer Sejersen overså med vilje flaget. Efter nogle timers venten forsvandt de ubudne gæster igen.

En korrespondent ved det tyske blad »Hamburger Nachrichten«, der fulgte det østrigske korps, har beskrevet besættelsen af Mors og Thy:

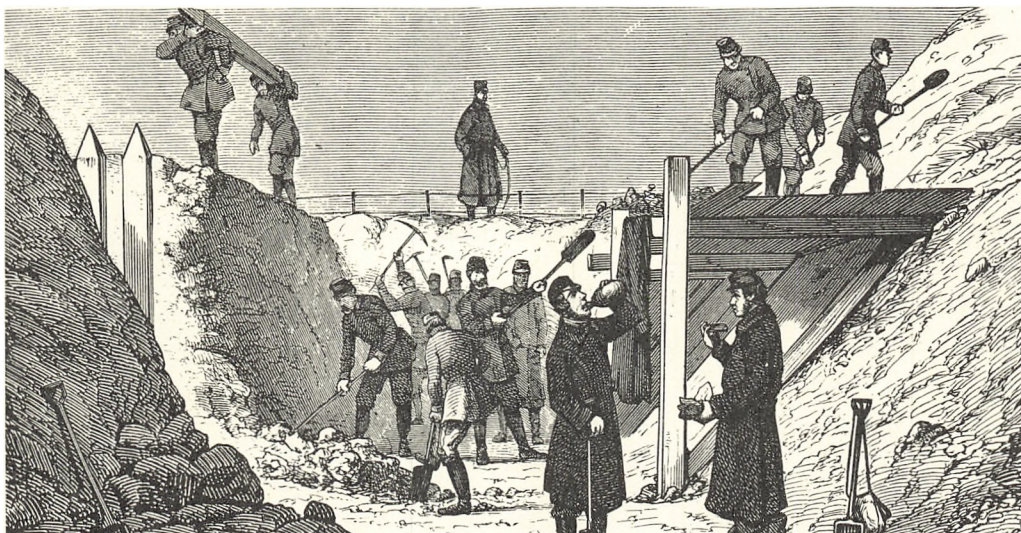
»Overgangen over Sallingsund var bestemt til natten mellem den 13. og 14. juli, og der gik følgende bevægelser forud. Medens størstedelen af brigaden Kalik den 12. marcherede fra Holstebro til omegnen af Skive, gik kommandøren for strejfe-korpset, major Eliatschek, med en stor patrulje til Oddesund, der er Limfjordens vestlige overgangssted. Fra nord strækker en lang og smal landtunge sig mod Ottesund, som tilsyneladende er befæstet. Majoren sendte en lille patrulje med medbragte både over det lille stræde for at undersøge, om der var danske styrker derovre, men der fandtes ingen.

Den forudgående rekognoscering ved Sallingsund havde ikke opdaget nogle danske styrker på Mors. Således var alt klar til overførslen af styrken til Mors. Major Eliatschek gik over Oddesund den 13. kl. 2 middag med to kompagnier af regimentet Ramming og en eskadron dragoner. Det gjaldt om at omringe øen Mors ved at nå øens nordlige overgangssted Vildsund og derved at afskære eventuelle danske styrker fra at forlade øen.

Overgangen til Mors skete som planlagt natten mellem den 13. og 14. under kommando af grev Bellegarde, chef for Vin-disch-dragonerne. Brigaden Kalik havde allerede dagen forud indtaget en stilling syd for Sallingsund, og henimod aften ankom 2 pioner-kompagnier under major Kegelens ledelse med deres brotræn samt 37 transportbåde. Samtidig førtes 4 kanoer frem lige over for Nykøbing, altså en mil nord for overgangsstedet, dels for at understøtte angrebet på den muligvis forsvarede by, og dels for at forhindre skibene i at løbe ud af havnen.

Kl. 9 aften førtes pontontrænet til stranden, og de 37 både var inden 20 minutter derefter i vandet.

Hver af pontonerne består af 2 jernforstykker og tre ditto firkantede mellemstykker. En sådan ponton er ca. 30 fod lang og 7 fod bred. Heraf havde man 14. Man førte dem sammen to

*Skansearbejde
ved Dybbøl!*

*I de 6 dage, hvor
soldaterne opholdt sig
i skanserne, var de
enten på vagt eller på
arbejde med at
forbedre stillingen.*

*Efterhånden som
tyskernes granatregn
blev tættere, blev
dette arbejde vanske-
ligere, og til sidst
opgav man det helt.*

og to, og der blev lagt bjælker og brædder ovenpå. Inden der var gået 50 minutter, var de 7 broled færdige. Arbejdet blev udført med en mønsterværdig hurtighed og orden, der fortjener at blive fremhævet, idet pionererne består af folk med forskellige tungemål, og kun de færreste forstår tysk.

På den modsatte strand var alt roligt. Da på en gang flammede kl. 11 lige overfor os samt en mil nord for Nykøbing mægtige alarmblus i form af bauner, der forkyndte over det hele Mors fjendens overgang og fremrykning. Det var ikke umuligt, at de danske styrker lå gemt på den modsatte side for at tage imod os. Det var også muligt, at et krigsskib kunne komme frem fra en eller anden krog i den lange fjord. Men oberst Bellegarde troede ikke på denne mulighed.

Brigaden Kalik gik ombord, og på slaget 12 lød en skærende piben. Det var tegnet til afgang, og efter 20 minutters forløb var det 2600 skridt brede sund overfaret. Da man var 50 skridt nær stranden på Mors-siden, bemærkede man to hestevogne med indfødte, som skreg højt. I det samme stødte bådene på højre fløj på bunden, folkene sprang af, men måtte i vandet til midt på livet, og da de efter en møjsommelig vaden nåede land, var vognene forsvundet.

Nu gik det til Nykøbing. De 400 mand, der først var sejlet over, gjorde holdt nogle kilometer uden for byen for at vente på de andre 400 samt de patruljer, der var afsendt til de høje på venstre flanke, hvor de omtalte bauner havde brændt. Ved tretiden var alt samlet, og vi rykkede ind i Nykøbing. Garderne var tomme, og kun sjældent viste et hoved sig bag vinduerne, skønt de gode borgere sikkert ikke først blev vækket ved vores trommehvirvler.

Den klare dag viste os en lille stad med mange nette huse. På torvet blev der gjort holdt, og der afsendtes øjeblikkelig patruljer til autoriteterne for at kalde dem til den kommanderende, efter at man først i deres bolig havde beslaglagt kasserne. I disse fandtes naturligvis intet. Kun hos postmesteren fandtes 3 Rd., som man lod ligge.

Inden et kvarter indfandt embedsmændene sig hos grev Bellegarde, der på en venlig måde meddelte dem de nødvendige befalinger. De nægtede, at man aftenen i forvejen havde kendt til troppernes ankomst. Det blev oplyst, at de danske dragoner og 19. infanteriregiment allerede for 8 dage siden havde forladt øen. Angående vognene ved Sallingsund nægtede de at have kendskab til dem. Byfogeden påstod, at der ikke fandtes statsejendom på øen.

Det næste, der skete, var besættelsen af byens havn. Her fandtes 16 skibe af middelstørrelse, som straks blev beslaglagt. Et skib forsøgte at sejle ud og var allerede kommet 800 skridt væk. En infanteripatrulje fulgte det langs stranden. De tilstedeværende danske matroser godtede sig og sagde, at dette skib fik vi ikke. Da tordnede et mægtigt kanonskud hen over vandet. Det kom fra vort på Sallingsiden stående batteri. Skibet fortsatte, måske troede kaptajnen, at det var et tilfældigt skud, men han blev klogere. Et skud til bragede, og granaten slog ned 10 skridt foran skibet. Så kom sejlene ned. En deling soldater roede ud til skibet, som kort efter igen lå i havnen.

Hen imod middag aflagde feltmarskalløjtnant Gablens den nyligt indtagne by et besøg og holdt taffel på gæstgivergården. Han vendte samme dag tilbage til Skive.

*På post i
Dybbøl skanser!*

Om eftermiddagen blev der oprettet forbindelse med major Eliatcheks korps, der var i Thisted.

Hele brigaden er nu kommet til Mors, og general Kalik har overtaget kommandoen over øen«.

Foruden korrespondenten fra »Hamburger Nachrichten«, der gav en nøgtern skildring af besættelsen, var der med det østrigske korps en korrespondent og tegner fra »Illustrierte Zeitung«. Hans beretninger og tegninger fra Mors er holdt i en meget overlegen tone. Her er slutningen af hans artikel: »I Ny-

købing sagde man, at de danske sidste batailloner på skibe havde begivet sig til den såkaldte Jammerbugt nord for Thisted. Det er en vittighed af fortvivlede sjæle. Men hvorfor ikke. General Baglæns (Hegermann-Lindencrone), de danskes sidste feltherre i Jylland og Jammerbugten, hans sidste tilflugtssted hinsides Limfjorden, meget karakteristiske navne for den danske krigsførelses krebsegang og jammerlige ende på det cimbriske fastland.

General Baglæns og Jammerbugten – ville man dog huske det for fremtiden, dersom fingrene igen skulle kløe efter at bide an med Tyskland. Vi ville da, som det sømmer sig naboer, blive gode venner«.

Den tyske korrespondent er faldet for fristelsen til at få noget vittigt ud af ordet Jammerbugten. Det må være hans egen ide, at de danske soldater er blevet sejlet fra Nykøbing til Jammerbugten. På det tidspunkt, hvor de sidste danske soldater forlod Mors, var Limfjorden spærret, idet tyskerne havde besat Ålborg, og Aggerkanalen var ikke sejlbare på grund af tilsanding.

Der findes to samtidige lokale danske beskrivelser af den tyske besættelse af Mors. Den ene er urmager Østergaards dagbog, der er bevaret på Morslands historiske Museum:

»14. juli:

Efter at vi i flere dage har nydt det just ikke videre behagelige syn af fjenden ovre på den anden side af fjorden, blev vi på en ikke mindre behagelig måde forstyrret i vor søvn ved østrigernes indmarch her i byen kl. 2^{1/2}. De havde i båd sat over Sallingsund, og general Goblenz med stab kom sejlene ind i havnen på en lille jagt, hvorfra det østrigske flag vajede. Tropperne tilhører den forhenværende brigade Dormus, men da general Dormus er syg, har brigaden fået navneforandring efter deres nye general Kalik. Regimentskommandøren er oberst Ramming. Det er næsten ene ungarere, og kun få af dem kan tale tysk. De marcherede ind i byen med fuld musik, og alle byens udgange blev øjeblikkelig spærrede. Derpå blev rådhusets dør indslagen med en økse, det var deres første helte-

Dæk!

*En tegning fra løbe-
gravene, hvor kun een
mand stod op for at
holde øje med fjendens
bevægelser. Når han
opdagede røgen fra en
fjendtlig kanon, råbte
han: »Dæk!» og alle
kastede sig til jorden
med ansigtet i halmen.
Granaten for hvislende
frem, sprang i tusinde
stykker med et
forfærdeligt knald.
Selv om ingen bliver
ramt, er det meget
nervepirrende at ligge
således fra kl. 9
morgen til kl. 8 aften.*

bedrift her i byen. Derefter blev byfogedkontoret, posthuset, toldboden og sparekassen besat og kasserne eftersete, men naturligvis uden resultat.

Hos drejer Knakkegaard brød de ind og tog med magt piber og andet lignende til en værdi af 34 Rd. Hos vinhandler Serrislev brød de også ind og tog en stor del vin. Hos tobaksfabrikant Damborg slog de en rude ind og tog alt det tobak, som de kunne nå. Omkring i husene blev ure og piber stjålne.

Et skib, som ville sejle til Løgstør, blev standset ved at man skød på det, dels fra batterier på Sallingsiden, dels fra havnen.

Kl. 8 formiddag fik vi fire menige i kvarter, og de har indtil nu været skikkelige. Straks det blev lyst, blev der opslået plakater, hvori det på en eftertrykkelig måde gøres os begribeligt, at Morsø nu står under Østrigs herredømme, og at vi uden mindste mukken skal lystre den østrigske overkommando.

De blev meget forundret, da de ingen danske soldater fandt her på øen. De mente, at der skulle være mindst 3000 mand.

15. juli:

Her i byen ligger i kvarter 1200 østrigere, og de har siden i går morges opført sig temmelig godt. På landet går det ikke så

fredeligt til. Der ligger omtrent lige så mange soldater, som her i byen, dels dragoner, husarer, tyrolerjægere, og de skal husere slemt. Ure, piber og fødevarer har de stjålet en masse af. Her har i dag været to dragoner, som ville have ure gjort i stand, hvilket jeg naturligvis nægtede. Disse ure er jeg temmelig sikker på, at de har stjålet her på øen. Heste har de røvet i stor mængde.

General Goblenz rejste i går efter et par timers ophold her. Man siger til Skive.

Fjenden har udskrevet for 3 dage følgende rekvisitioner – daglig:

9.300 pund brød – eller 6.000 pund brød og resten mel.

5.000 pund kød – eller 300 pund kød og 2.000 pund flæsk.

1.000 pund ris – eller 1400 pund gryn.

90 pund brændt kaffe. – 125 pund sukker. – 170 pund salt.

1.600 fine cigarer og 48.000 ordinære cigarer – eller 650 pund tobak. – 200 flasker vin.

458 potter brændevin. – 12.500 pund havre.

4.000 pund strå. – 7.000 pund hø.

En gang for alle:

300 stude. – 1.000 tdr. havre.

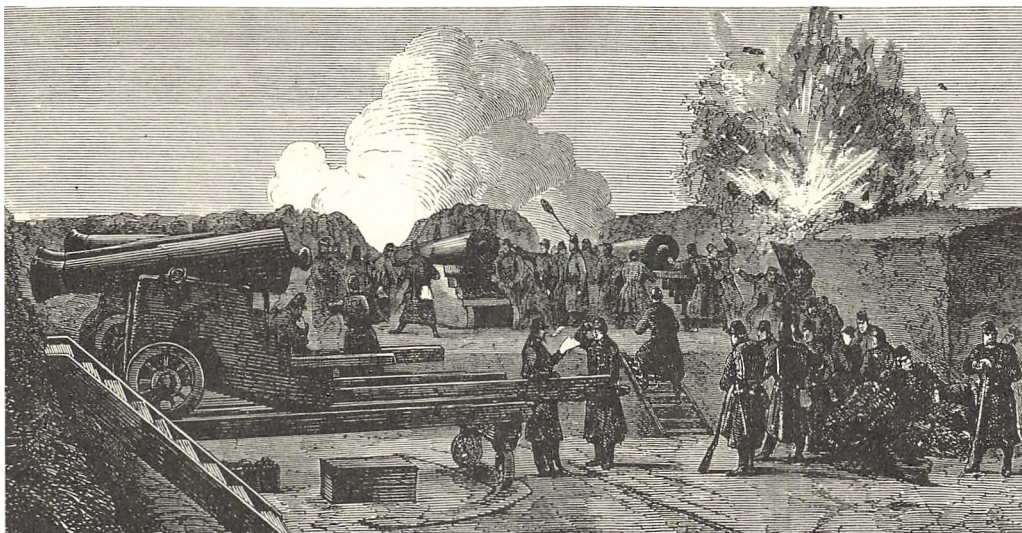
10.000 fine cigarer – eller 100 tdr. havre.

Tyskerne mente, at Mors var Jyllands smørhul og kornkammer, hvad deres rekvisitioner også viser. Alt blev leveret til tyskerne til tiden.

16. juli:

Fjendens musikkorps spiller hver aften en time på Rådhus-torvet uden for købmand Wøller, hvor general Kalik bor. Det er harmeligt at høre på denne musik, efter at de om dagen har udpint os så meget som muligt.

Desuagtet har en ikke ringe del af byens indvånere, og deriblandt ikke så få, som gør fordring på at henregnes til den bedre klasse, i modsætning til indvånerne i de andre jyske byer fundet det passende at overvære musikken.

*I en skanse
ved Dybbøl!*

*Alt bliver en vane —
selv granaterne — der
er ingen grund til at
krybe i skjul, for, som
soldaterne siger: »Hvis
mit navn står på
granaten, så er det
ligeegyldigt, hvad jeg
gør, den finder mig
alligevel«.*

I middags kl. 1 rejste vor indkvartering, hvorhen vides ikke. Det har i det hele taget opført sig godt. Da de skulle rejse, kom de tre ind, gav os hånd og sagde: »Viel tausend Dank«. Den fjerde derimod, en skummelt udseende person, som formodentlig ingen god samvittighed har haft, listede sig bag ud uden at sige farvel. Den ene af de tre, en korporal, havde været med i Italien og deltaget i slagene ved Magenta, Solferino og Mailand. Han var fra Prerburg og kunne lidt tysk, så jeg kunne tale lidt med ham. Han var 26 år gammel. De er meget kede af denne krig, og officererne er især meget forbitret på jyderne for »de forbandede adresser«, som er indgivet til kongen om at fortsætte krigen. Det taler de bestandig om og lover, at vi nok skal komme til at undgælde derfor.

18. juli:

Atter fire mand i kvarter. Denne gang soldater fra Prag. Alle her i byen værende både er i dag ført syd på, formodentlig for at bruges ved et eventuelt angreb på Fyn. Ligeledes er et stort antal heste samt en del af de rekvirerede stude ført syd på. Det antal østrigere, som i dag er her i byen beløber sig til 850 mand samt 60 officerer. Østrigerne udtaler sig meget aner-

kendende om den danske soldats tapperhed, men de siger, at derimod duer de danske officerer ikke. Den tyske general Goblenz skal have sagt, at han ønskede den danske arme, dog kun ved hjælp af tyske officerer.

Det lader sig heller ikke nægte, at de østrigske officerer er helt anderledes folk at se på end flertallet af de danske. De er høje, kraftige, ugifte og i deres bedste alder, og man ser ikke sådanne vanskabninger og drukkenbolte, som man desværre ofte træffer blandt danske officerer.

I dag er der sket omkvartering på grund af, at bøhmerne og ungarene ikke kunne tåle at komme i berøring med hinanden. Nu ligger de med rød krave (bøhmere) i den nordre del af byen og de blå i den sydlige del.

19. juli:

En af vore bøhmere gav mig i dag et fjerdingspund kaffe.

Alle våben skulle inden 24 timer udleveres under stor straf, hvilket blev bekendtgjort den første morgen. Vort gamle gevær med flintelås måtte som en følge deraf vandre i østrigernes hænder, efter at jeg havde beholdt ladestokken samt en del af låsen.

Ifølge de fjendtlige officerers udsagn begynder i morgen middag kl. 12 en våbenhvile.

20. juli:

I middags er våbenhvilen blevet proklameret på Rådhuset for kommunalbestyrelsen af de østrigske officerer.

Det er et besynderligt krammarked i dag, ikke en bonde at se på gaden, undtagen de, der er herude for at køre for fjenden. Jeg har solgt en urnøgle til 8 skilling. Det har været hele indtægten i dag. Hos købmand Knudsen er der i morges stjålet et guldur med tilhørende guldkæde, uret tilhørte jomfru Faursgaard og er blevet repareret her for nogle dage siden.

Gud ved, om vi nu skulle få en Københavnerpost i morgen, da der jo er våbenhvile. Vi har siden fjendens ankomst været aldeles udelukket fra den hele øvrige verden. Som en følge deraf har de utroligste rygter verseret. Fyen var indtaget, oprør i København, rigsrådet sprængt og kongen flygtet til Berlin.

Illustreret Tidende bragte i marts måned en reportage om de danske soldaters moral, fortalte om soldaternes forskellige påfund for at få tiden til at gå, når de ikke var på vagt: »På gården til venstre for vejen ved Dybbøl Mølle ligger en deling dragoner, der har en særlig måde at fornøje sig selv og andre på. Midt på taget har de placeret den østrigske general Wrangel i hvid skjorte og med »Vierländer-hat«. Ved hans side paraderer den preussiske prins Carl i en sort ridderdragt.

På tagryggen er der en del kendte personligheder, bl. a. kongen af Preussen, der som en vejrhane drejer sig rundt med en leddeløs arm. Hver gang der kommer en patrulje eller en højtstående officer forbi, kommer gårdens militære besætning, i fantasifulde dragter, frem og giver en koncert med de absolut særegne musikinstrumenter«.

I går aftes havde vi en lille skærmydsel med nogle østrigske soldater. Der var nemlig rejst 3 af vore soldater, og vi havde kun en tilbage. Denne har formodentlig været ked af at ligge ene, thi hen på eftermiddagen kom han slæbende med 3 soldater, der uden videre gik op på kammeret og lagde deres opakning og teede sig akkurat, som om de var indkvarteret her. Lidt efter kom den ene ned og forlangte i en bydende tone lys, da han ikke ville gå i seng i mørke. Jeg spurgte ham, hvad de bestilte her, vi havde dem jo ikke i indkvartering. Herpå svarede han, at de var kommet i stedet for de tre, der var rejst. Jeg forlangte at se hans indkvarteringsseddel. Hertil svarede han, at han ingen havde, og det behøvedes heller ikke, thi her ville de være, enten jeg sagde dit eller dat.

Imidlertid var moder gået over til bogtrykker Christensen, hvor der var indkvarteret en oberstleutnant Weber, der i de få dage, han har været her, har gjort sig bekendt ved beredvillighed og hurtighed, hvormed han kunne skaffe ret overfor soldaterne, når disse var urimelige. Næppe havde Christensen forklaret ham sammenhængen, før han kastede kappen over sig og ilede herhen. Og 5 minutter efter havde vi kun en mand i kvarter. At vi var meget stolte over denne sejr er en selvfølge.

Man fortæller, at general Hegermann-Lindencrones hovedstyrke skal være på Læsø, og at to linieskibe skal ligge parat til at føre den »tapre« general over til Gøteborg, ifald fjenden skulle gøre mine til at lægge bro over til Læsø, hvilket dog endnu ikke skulle være lykkedes!!!

21. juli:

General Falckenstein ventes hertil i morgen. I dag kom en post fra Thisted, der blev nægtet den at komme over Vildsund. I dag har vi været fri for indkvartering.

22. juli:

I middags er general Falckenstein ankommen hertil. Jeg så ham i eftermiddag kl. 7, da han, tilligemed en del østrigske og preussiske officerer, gik forbi og ud i skoven igennem gyden ved madam Seiersen.

Jens Bondes karl i Fredsø slog forleden et par østrigere for panden med en kølle, da de ville tage et par heste fra ham. Karlen har skjult sig, men i hans sted arresterede de hans husbond, som dog skal være kommet på fri fod igen.

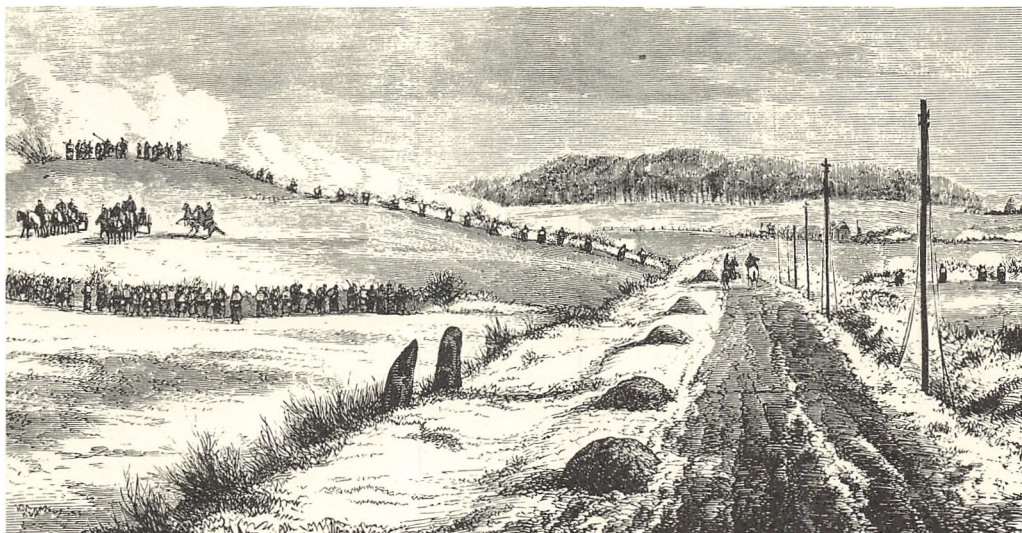
23. juli:

I morges rejste general Falckenstein, hvorhen vides ikke. Ved hans ankomst hertil i går, paraderede en del tropper på Kirketorvet, og det ungarske musikkorps spillede melodien: »God save the King«.

24. juli – søndag:

I formiddags kl. 8 katolsk gudstjeneste i kirken. Hos bogtrykker Christensen er der en officer. Det er hans oppasser, der for en månedstid siden tillige med en anden oppasser flygtede over til Fyn efter at have bestjålet deres herrer for flere hundrede daler. De blev som bekendt sendt tilbage af de danske og skudt.

Man siger, at alt skal herfra i morgen tidlig. Det er måske derfor, at 7 tamburer i aften har gået byen rundt slående tapstregen.

*Fægtingen ved
Sundeved 22. februar!*

*Denne fægting
kostede 24 danske
soldater livet, 93 blev
såret, 174 taget til
fange og 91 savnedes.
Det var sydslesvigere,
der, når de fik anled-
ning dertil, gik over til
de tyske styrker, ofte
medbringende værdi-
fulde oplysninger om
de danske stillinger.*

25. juli:

I morges tidlig, ca. kl. 5, vækkedes vi af vor søvn ved en stærk trommen gennem alle gader. Denne gang var det slet ikke ubehageligt som for 11 dage siden, da vi første gang hørte de fjendtlige trommer, da ungarene drog ind i byen, thi vi vidste, at det betød det modsatte. Der havde alt i går eftermiddag været stærk tale om, at fjenden skulle bort i dag. Dette viste sig også at være sandt, thi kl. 7 drog de med fuld musik ud af byen til Sallingsund og derfra til Skive.

Det var ellers et smukt syn at se dem, da de stod opstillede. De nåede lige fra Rådhuset op til kirken og fyldte gaden i hele dens bredde. Alle havde de grene og blomster i derer Schakoer, officererne ikke undtagne, og selv fanerne, som ikke var udfoldede, var prydede med egegrene. Et kvarter før de marcherede, kom et kompagni tyrolerjægere ind til byen. Det var en smuk uniform, disse folk havde. Grå bukser, grå kappe og en ualmindelig høj, sort hat med en vældig, sort fjerdusk. De havde ligget i kvarter i Tødsø, og bønderne roste dem meget.

Medens tropperne stod opstillede på Rådhuset, og general Kalik sad på sin hvide skimmel omgivet af en mængde officerer, nogle til hest andre til fods, blev Dannebrog stukket ud

af et tagvindue på Vøllers gård, hvor generalen havde logeret. Denne blev imidlertid snart gjort opmærksom derpå, og ved en adjudant befalede han dets nedtagelse, hvilket også skete, men et kvarter derefter, medens musikken spillede op, og tropperne begyndte at sætte sig i bevægelse, blev flaget atter stukket ud, men atter nedtaget på forlangende af en del borgere, da generalen havde truet med at tage kommunalbestyrelsen med til Rendsborg, hvis han så flere flag. Og da kommunalbestyrelsen ingen lyst havde til at komme til Rendsborg, havde den rettet en anmodning til byens borgere om ikke at flage i dag, og i betragtning af den velvise kommunalbestyrelses uundværlighed, var der ingen flag oppe.

I morges blev pastor Larsens cylinderur stjålet.

Kl. 8 aften ikke en tysk soldat på Mors.

26. juli:

I dag fik vi da Københavnerpost. Den skal være kommet i land ved Skagen – der var Dagbladet og Berlingske Tidende indtil 20. ds.

Postmesteren har været i Thisted i dag og fortæller, at fjenden er taget derfra i morges, men at han endnu stod ved Fjerritslev. Vi havde i går og i dag ventet, at der skulle være kommet et par kompagnier herigennem fra Thisted, men da disse er udeblevet, formodentlig fordi de er gået over Odde sund, glæder vi os ved det håb, at vi har set fjenden for sidste gang.

Og dermed slutter jeg min dagbog.

Måtte der kun aldrig mere gives lejlighed til at føre en lignende.

Nykøbing, 26. juli 1864. – Jens Østergaard.

29. juli:

Kun kort tid nød vi den lykke at være fri for fjendens ubehagelige nærværelse. I eftermiddag ankom her på reden 9 røvede skibe fra Løgstør, hvorpå var, foruden en del danske søfolk, der var tvunget til at føre skibene, 33 menige og en officer preussiske jægere. Så snart det første skib ankom, sejlede 6

*Ved Dybbøl kirke
17. marts!*

mand og officeren i land i en båd, hvorpå de straks begav sig til byfogeden, hvor de rekvirerede en lods og noget halm, hvilket de også fik.

Henimod aften kom nogle flere af de tapre preussere i land og begyndte straks at udøve deres bekendte heltegerninger, idet de flere steder gik ind til folk og tvang dem, ved hjælp af deres våben, til at give dem, hvad de ville have. Hos restauratør Godskesen stjal de en flaske rom, hos drejer Knakkegaard, for hvem de tyske tropper syntes at have en besynderlig forkærlighed, kom der en ind, som med magt ville tage en pibe. Men da han blev temmelig ublidt smidt på gaden, kom han en time efter tilbage med forstærkning. Og det lykkedes nu de tapre preussere at erobre nogle piber, hvorpå de trak sig planmæssigt tilbage.

30. juli:

Preusserne ligger endnu ude på reden formedelst modvind. De skal til Agger kanal, hvor de her i byen og i Thisted røvede både ligger.

Der er i dag forhør over de soldater, som udøvede heltegerningerne i går.

Østrigerne har under deres ophold på øen røvet 118 heste, for hvilke de kejserlige østrigske autoriteter har givet kvittering.

I dag er nogle af de stjålne piber blevet tilbageleveret, og officeren har betalt resten.

Der blev i aftes stjålet et får ude på øen, og man giver preusserne skylden.

1. august:

På grund af modvind ligger preusserne endnu på vor red med de røvede skibe.

I går og i forgårs har den ombordværende officer rekvireret følgende her fra byen: 2 flasker vin, 16 cigarer, 4 pund kaffe, 14 potter brændevin, 14¹/₂ pund tobak, 57 pund fersk kød, 35 pund saltet kød, 4 skp. kartofler, 203 pund brød, 6¹/₂ pund salt, 10 bundter halm og ¹/₂ favn brænde.

2. august:

I dag er en patrulje på ca. en snes mand gået i land og marcheret ad Tødsø til. Det er måske et lille røvertogt, der skal foretages.

6. august:

Endnu har vi preusserne her på grund af den udholdende modvind. De begik ingen tyverier på landturen forleden dag.

Nykøbing, 6. august 1864. Jens Østergaard«.

Som det fremgår af Østergaards dagbog, foregik besættelsen af Nykøbing forholdsvis fredeligt. Anderledes gik det på landet, hvor tyske husarer og dragoner røvede heste, ridesadler og fjerkræ samt udøvede pengeafpresning.

Den tyske korrespondent og tegner fra »Illustrierte Zeitung« oplyser i sit referat af besættelsen af Mors: »30 husarer og 30 dragoner, der efter ordre havde ladet deres heste blive i Salting, fik til opgave at gøre sig beredne på den for sin hesterigdom bekendte ø«.

*Alt ånder fred og idyl
på denne tegning,
»et sjældent godt
kvarter«. Der bliver
talt om kvæget — om
dagens begivenheder
— skrevet brev til dem
derhjemme — drukket
brændevin, og de lange
piber er tændte —
det er dejligt!*

Disse husarer og dragoner opfyldte af hjertens lyst deres opgave. De kom over hele øen, og når de så en hest, der passede dem, tog de den med magt. De havde ordre til at aflevere en kvittering for hesten, men det skete, at de glemte det. (Den danske stat skulle senere indløse kvitteringerne). Der var nogle af soldaterne, der tjente en del penge, idet de, når de havde taget en hest, sagde til bonden, at hvis han betalte 1-2 Rd. skulle han få lov til at beholde sin hest, ellers blev hesten fjernet uden kvittering. Der var mange, der betalte det forlangte beløb, men det hændte, at de blev snydt alligevel, idet den soldat, der havde modtaget pengene, sendte en af sine kammerater hen for at røve hesten.

Der blev også stjålet en del ridesadler og fjerkræ. Derfor fandtes der ingen kvitteringer.

Tegneren fra »Illustrierte Zeitung« sendte sit blad to tegninger, der viste tyskernes »heltegerninger«. De samme tegninger bragte det danske »Illustreret Tidende«. Det fik en anonym Nykøbing-borger til at sende »Dagbladet« i København en artikel om hestetyverierne:

»Illustreret Tidende« indholdt for nogen tid siden en illustration, som var taget efter dens tyske navne, om hestetyverierne på Mors.

Denne skændselsdåd, som tyskerne burde blues over i stedet for at rose sig deraf, betegnes i flere tyske blade som: »en rigtig artig spads for de lystige knægte«, og forsåvidt som man udelukkende tager hensyn til den kåde råhed, som derved lagdes for dagen, er betegnelsen ganske karakteristisk. I almindelighed foer de over veje og marker med de røvede heste, som om disse hvert øjeblik skulle styrte.

En præst fra Nordmors var således dristig nok til at tilråbe en med østrigere forbifarende vogn, at de dog skulle køre mere menneskeligt. Øjeblikkelig gjorde de holdt, og præsten, der mærkede uråd, ilede bag kirken, hvorved det lykkedes ham at komme sine forfølgere af syne og at skjule sig i et tæt derved beliggende fattighus. Vel blev dette tillige med nabohusene nøje undersøgt, men præsten blev ikke opdaget. Soldaterne truede med at bortføre hans kone, men hendes bemærkning om det vanærende i enten at røve eller forhåne værgeløse kvinder fik dem til at lade være. Da de ikke kunne få fat på præsten måtte degnen holde for. Han blev tvunget til at bestige vognen og skulle, hed det, føres til Kolding. Men efter at være kørt om-trent til Nykøbing, gav de ham befaling til at stige af, hvorpå de til afsked langede ham et par nævedrag over ryggen og i nakken med tilråbet: »Gå kun, forbandede hund!«

To husarer indfandt sig hos Jens Bonde i Fredsø og ville tage hans hest, der stod tøjret i nærheden af gården. Jens Bonde holdt igen i hesten, og medens de således fra hver sin side rykkede i dyret, kom naboens karl løbende, og med råbet: »Da ska a dølen dundremæ lære jer til a la æ mand behold hans hest«, farer han ind på husarerne og tildeler dem med sin kølle så drøje slag, at begge de tapre krigere tog flugten. Den ene måtte under lægebehandling.

At to kejserlige soldater således måtte vige for en bondekarl, var en tort, der krævede hævn. Der blev udsendt en patrulje for at gribe den frække karl, men han havde gemt sig. Da man ikke kunne finde karlen, blev Jens Bonde taget med til Nykøbing, men kunne eller ville ikke sige, hvor karlen havde skjult sig. Jens Bondes forseelse bestod i, at han havde »plukkede«

*1½ time før daggry
natten mellem 1. og 2.
påskedag angreb
fjenden Dybbøl-
stillingen med voldsom
kraft, kampen bølgede
frem og tilbage i
skansernes forterræn
hele dagen. Da aftenen
faldt på, var angrebet
slået tilbage, og de
danske forposter stod
på samme sted som
før angrebet.*

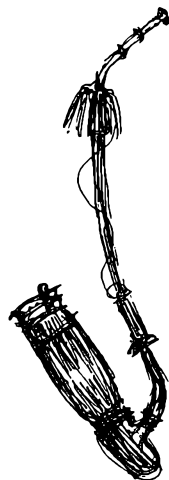
lidt med soldaterne om sine heste, og det mente general Kalik ikke kunne være strafbart, og efter 3 dages fængsling blev Jens Bonde løsladt.

Antallet af røvede heste, som det østrigske militær udstedte kvitteringer for, var 118. Derudover blev der fjernet et stort antal heste, som de fjendtlige soldater efterlod tilfældige steder på Mors, i Salling, ja, så langt som til Silkeborg kom der heste, der var røvet på Mors.

De fjendtlige soldater stjal aldrig i de landsbyer, hvor de var indkvarteret, men tog på røvertogter i andre landsbyer. De rekvirerede heste blev afleveret hos kommandanten i Nykøbing, som gjorde, hvad der kunne gøres, for at forhindre soldaterne i at tage andet end de heste, der blev givet kvittering for, men fristelsen for en ekstra indtægt og for at skaffe sig noget lækker mad var stor for soldaterne.

En gårdmand i Fredsø, der var ude for, at nogle dragoner stjal noget fjerkræ, var så modig, at han straks henvendte sig til general Kalik, der boede hos købmand Wøller på Rådhus-torvet. Generalen sørgede for, at det stjalne fjerkræ blev afle-
veret igen af de soldater, som havde taget det.

En gårdmand i Frøslev havde indkvartering af en husar, som brugte en temmelig bydende tone over for sin vært. En dag tog soldaten sin sabel med ind og lagde den ved siden af sig på middagsbordet. Gårdmanden gik uden at sige et ord ud af stuen, kom straks efter ind igen med en møggreb og lagde den ved siden af sig på bordet. »Hvad skal det betyde«, spurgte soldaten. »Å, ikke andet«, svarede bonden, »end at jeg synes, at der til en så stor kniv også skal være en stor gaffel«.

Den anden samtidige beskrivelse af den tyske besættelse af Mors blev i august måned bragt af den københavnske avis »Dagbladet« og senere gengivet i »Morsø Avis«. Artiklen var skrevet af en anonym Nykøbing-borger, der tilhørte den kreds, der blev betegnet som »de røde – de krigsvenlige – de venstre-sindede«. Denne kreds bestod på Mors tilsyneladende af mindre forretningsdrivende og gårdmænd. De mente, at man for Danmarks ære og rets skyld skulle fortsætte krigen med alle til rådighed stående midler, selv om det ville koste store ofre, både menneskeligt og økonomisk. Den anden kreds, der blev betegnet som »de vægtige – de fredsvenlige – de højrevendte«, bestod af de større købmænd, industridrivende og godsejerne, de ville hurtigst muligt have krigen afsluttet for at få handelen i gang igen.

Sønderborg teater! Om forestillingen skriver Illustreret Tidende: »Nu kommer rosinen i pølseenden — der spilles en drønende vals, et par arme kommer frem under tæppet og tager sufflørkassen bort, hvilken lovende foranstaltning bliver lønnet med klap fra galleriet. Tæppet bevæger sig svagt, og ved kighullet seer man et øje, man skubber til hverandre: »Der er hun«. Spændingen stiger — tæppet ruller op — og der står hun, yndig og yppig — liflig og varm — malerens pensel kan ikke male kraftigere øjenbryn eller lifligere kinder. Med smil og fingerkys hilser hun på publikum, og de svarer igen med klap og bravoråb. — Hun danser — interessen er umådelig, det er kun lutter øjne, som lynen — hænder som klapper — munde der råber — himmelen kunne falde ned, uden at man mærkede det. I sandhed: mademoiselle Godiau har aldrig i sit liv fået et sådant bifald. Det er bedre at være nr. 1 i Sønderborg end nr. 10 i Hamborg. Og hendes yndigheder vandt bifald — hvert spring lønnedes med umådelige bifald, galleriet brølede formelig med al den utrolige sorgløshed, som er soldaten egen. Han morer sig her i aften — i morgen falder han måske — eller ligger bleg og lidende på ambulancebåren. Bifaldslarmen stiger til torden, da hun hilser til afsked — tæppet falder — hun fremkaldes, som det sig hør og bør«.

Hvilken indstilling, by- og landarbejderne havde til krigen, var der ingen der spurgte om, undtagen når der skulle samles underskrifter til de adresser, som blev sendt til konge og rigsdag fra »de vægtige« eller »de røde«. Selv om »de vægtige« på Mors var få, havde deres adresser dog altid de fleste underskrifter. De blev skaffet hos by- og landarbejderne.

Den »røde« nykøbingenser skrev i begyndelsen af artiklen: »Den 13. juli bemærkedes fra Nykøbing store troppemasser ved Sallingsunds østre side, og kl. 11 om aftenen så man pludselig baunerne brænde på Sallingsunds bakker. Man havde nu vished for, at fjenden ville gæste os. Det var ikke som i gamle dage, når fjenden nærmede sig. »Budstikken løb fra grande til nærmeste grande« og mændene samlede sig for at værne den hjemlige arne mod den frække voldsmand. – Men nu går man i seng, trækker dynen over hovedet og sover sødeligt«.

Artiklen omtaler også de store rekvisitioner, som fjenden forlangte: »Som bekendt var disse i forhold til, hvad andre steder blev udskrevet, særdeles betydelige, men de blev opfyldt uden knurren og med en sådan nøjagtighed, at såvel pladskommandanten som den såkaldte proviantofficer offentligt udtalte, at de endnu ikke i nogen by i Jylland havde mødt en sådan punktlighed med hensyn til udredelsen af de forlangte rekvisitioner eller en sådan understøttelse hos selve borgerne som i Nykøbing«.

Efter en omtale af hestetýverierne skriver artiklens forfatter: »Ligesom de fjendtlige officerer gav det afgåede ministerium skyld for krigen og flere her gav dem ret, således blev de, der havde underskrevet en herfra udgået adresse til kongen, hvori man bad ham ikke af hensyn til det tryk, krigen pålagde jyderne, at slutte en vanærende fred, såfremt og så længe der var håb om at nå en hæderlig sejr og at bevare Slesvig for Danmark, udpeget for tyskerne og betegnet som »de røde«. En af byens nationale borgere kom en dag forbi en af vore reaktionære matadorer, der sagde til de omkringstående: »Der går en af de rigtigt røde ræve!« Hvorpå han på velklingende

*Illustreret Tidendes
tegner har her gengivet
Sønderborgs brand
under bombardementet
den 3. april om
aftenen. Byen blev
beskudt flere gange og
var, inden Dybbøl-
stillingen faldt,
en uddød by.*

tysk henvendte sig med samme smukke bemærkning om manden til den østrigske tambourmajor. En sådan opførsel af den ene statsborger mod den anden under en fjendtlig occupation er så betegnende, at den ikke behøver videre kommentarer«.

Hele artiklen viser den dybe kløft, der var mellem »de røde« og »de vægtige«. Den slutter med følgende: »For ca. 8 dage siden har »de vægtige«, følgende et eksempel fra Hjørring, fået lavet en adresse til Hans Majestæt, hvori allerhøjstamme og hans »tro rådgivere« bønfoldes om at virke hen til, at en snarlig fred opnås, og det siges, at kongen ikke skal tage hensyn til de enkelte røster, der lyder for fornyet prøvelse af krigslykken.

Adressen, der er affattet og trykt i al hemmelighed, er i Nykøbing af en borgerrepræsentant blevet bragt fra dør til dør, og efter at han har samlet et tilbørligt antal »vægtige underskrifter«, er han blevet afløst i dette hæderlige hverv af byens avisbud, der bringer den rundt til mindre vægtige. På landet er det pålidelige agenter, der samler underskrifter ind, og de benytter parolen fra Vendsyssel: »Vil I have fred, så skriv under«.

Den omtalte adresse, der fik 500 underskrifter, havde følgende ordlyd:

»Allernådigste konge!

I denne for vort elskede fædreland tunge og alvorsfulde tid føler vi trang til at henvende os til Deres majestæt med bøn om snarest muligt at måtte befries for det tryk, der nu tynger såvel på os som det øvrige Jylland. Gerne bar vi med tålmod krigens byrder, villige ofrede vi vor skærv, dersom vi dermed kunne redde vort fædreland, men da det har vist sig, at vi intet formår at udrette imod vor overmægtige fjende, og da vi indser, at en fortsættelse af krigen, således som forholdene nu stiller sig, må føre til landets ødelæggelse, så bønfaller vi allerunderdanigst Deres majestæt om, i forening med deres tro rådgivere, at virke hen til, at en snarlig fred opnås, selv om enkelte røster måtte hæve sig for en fornyet prøvelse af krigslykken.

Fra den første dag, da Deres majestæt besteg tronen, har De søgt at imødekomme folkets ønsker, derfor henvender vi os til Dem, allernådigste konge, med fuld tillid og fortrøstning, og vi frembærer allerunderdanigst vor tak til Deres majestæt, fordi De har omgivet Deres trone med rådgivere, hvis klogskab og besindighed er os borgen for en nogenlunde heldig løsning af vore forviklede forhold.

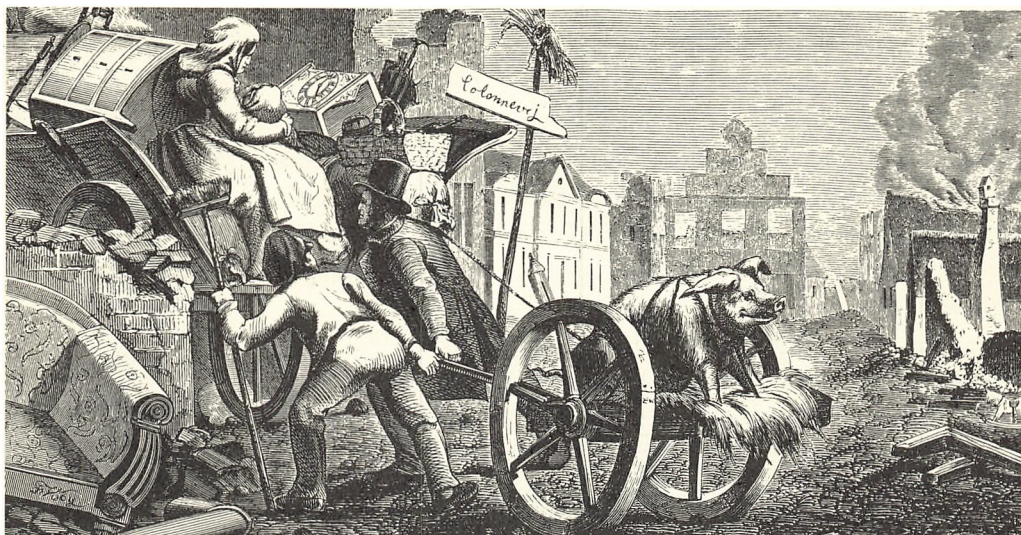
Gud beskærme Deres majestæt og vort elskede fædreland.

Mors 10. august 1864«.

Først i juli måned var ministeriet Monrad blevet tvunget til at træde tilbage for at give plads for C. A. Bluhme, der var indstillet på at opnå fred for enhver pris. Disse to ministerier blev ikke af samtiden behandlet ærbødigt. Monrads ministerium blev kaldt millionen, man sagde, at den bestod af en ener og seks nuller.

Den svenske gesandt skrev hjem, at ministeriet Bluhme mindede ham om et hospital, idet fire af de betydeligste ministre tilsammen var 300 år gamle. Og af de øvrige var tre døve, tre blinde og én gal.

Det hårde tryk, som adressen siger blev udøvet over Jylland, kom fra den tyske general Falckenstein (som de tyske

Sønderborg blev stærkt ødelagt af tyskernes gentagne bombardementer, og mange af byens indbyggere blev evakueret til Fyn. Illustreret Tidendes tegner fortæller: »Da jeg så denne flyttescene, var det som om kontrasten mellem den sammen-sunkne kvindeskikkelse og den skrigende gris var symbolet på menneskets tause hengivelse i sin skæbne og menneskets optimisme med hensyn til, at livet går videre«.

soldater kaldte general Satan). Efter at de tyske tropper var blevet herre over hele Jylland udsendtes følgende bekendtgørelse:

»På allerhøjeste befaling af hans Majestæt kejseren af Østrig og hans majestæt kongen af Preussen har jeg overtaget Jyllands administration og bestemmer herefter følgende.

1. Alle embedsmænd forbliver i deres stillinger og nyder deres sædvanlige gager. De har at vedblive i deres embeder, men kun at tage befalinger af undertegnede.
2. Skatter og andre afgifter vil være at betale i sin tid til militærgouvernementet i Randers.
3. Embedsmænd, som forlader deres poster eller viser genstridighed, vil blive stillet for en krigsret og deres formue konfiskeret.
4. Ved villig imødekommenhed fra embedsmændenes og indvånernes side skal den hidtidige administration bestå uhindret.

Randers, 6. juli 1864.
von Falckenstein«.

Aarhus Stiftstidende bragte efter krigens ophør en beskrivelse af general Falckenstein:

»De, som har hørt og læst om general Falckensteins fremgangsmåde og optræden, får let den opfattelse om hans person, at han er en rå, grov brombasse, der bevæbnet fra top til tå gik omkring, ledsaget af nogle lige så frygtelige drabanter. Men dette er aldeles et fejlagtigt billede. General Vogel v. Falckenstein er en temmelig høj, men tynd mand med et magert ansigt. Han er meget styg, den nederste halvdel af ansigtet er overgroet med et stærkt gråsprængt, kort afklippet skæg (men altså uden at nogen imponerende vældig knebelsbart giver det sædvanlige militære præg), en bred mund med smalle læber, indenfor ses nogle spidse, men angrebne tænder, en alt for ubetydelig næse og med små plirrende, rødkantede øjne, en temmelig bred pande, ligesom ansigtet, skønt magert, er temmelig bredt. Han er, så vidt vi kunne skønne, koparret, og når dertil kommer, at han efter sigende på grund af ansigtssmerter stadig gør små vrængninger med munden, så vil man let kunne skønne, at han ikke gør noget behageligt indtryk på den, som står lige overfor ham. Han holder sig noget bøjet, men hans gang er let og hurtig af en gammel mand.

Med undtagelse af de tilfælde, da han, navnlig overfor embedsmænd, ville imponere ved heftighed, og hvor han kan være yderst brutal, var han mod dem, der høfligt henvendte sig til ham, høflig fornem. Men hans tale kunne også bære præg af den rå kriger.

Han gik spadsereture uden ledsager og endog uden sabel, og som modsætning til, at man i København aldrig ser den kommanderende general på det af krigen uberørte Sjælland ride ud uden med to ordonnanser i fuld oppakning efter sig, var det meget ofte, at man så general Falckenstein med sin søn eller alene ride omkring i skovene og på veje milevidt fra hovedkvarteret.

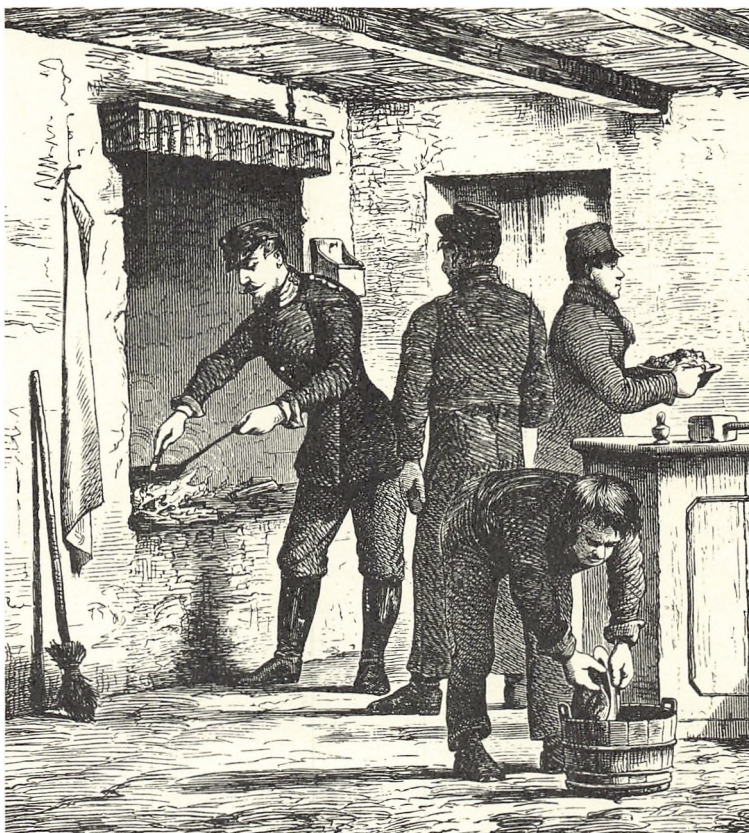
Efter hans egne officerers vidnesbyrd har han et ubøjeligt strengt sind, der kan gribe til hvilke som helst midler for at sætte sin vilje igennem. Hvad han ville, det ville han, selv om kongen af Preussen ville det anderledes.

En bøj på feltfod!

Soldaterne lærer at klare opgaver, de aldrig har været ude for. Tegningen viser en officer, der er ved at stege bøffer for første gang. Han har læst sig frem til fremgangsmåden i »Kogebog for soldater i felten«.

Det oplyses, at de to første bøffer blev, hvad kogebogen kaldte engelske bøffer, men at finde navn til de andre var vanskeligt.

Han var ikke afholdt af sine officerer, men han blev ubetinget adlydt. Den ham tilfornordnede civilguvernør, prinsen af Hohenlohe, blev han uenig med om et fortolkningsspørgsmål. Prinsen fik besked på inden to timer at være ude af Århus.

General Falckensteins regimente var fuldkommen vilkårligt, ikke begrænset af nogen som helst regel, lov eller løfte.

Uagtet våbenstilstandskonventionen af 9. maj bestemte, at der under dens varighed skulle ydes betaling for de tyske troppers ophold, så nægtede han, da krigen brød ud igen, at betale det ved våbenhvilen henstående tilgodehavende.

Medens således generalens fremgangsmåde i alle dele gjorde os bekendt med ægte tysk despoties og militærherredømmes hensynsløshed og vilkårlighed, må man sandheden tro ind-

rømme, at de enkelte officerer og mandskabets opførsel i det store og hele var human og som man kunne vente, for officerernes vedkommende af dannede mennesker, for de meniges af en godmodig – noget vigtig og stortalende – race. Ganske vist forekom der ikke så sjældent træk af lidet elskværdig beskaffenhed, men dette hørte dog til undtagelserne«.

En af general Falckensteins første embedshandlinger var at udstede forbud mod udførsel fra Jylland af rug, rugmel, havre, kvæg, kalve og heste. Alle varer kunne indføres, dog med undtagelse af våben.

Midt i september blev der udstedt en bekendtgørelse, hvoraf det fremgik, at de skatter og afgifter, som amterne i Jylland havde indbetalt til den tyske militærmagt, ikke svarede til, hvad man havde ventet. Falckenstein slutter sin bekendtgørelse med: »det må derfor tages i overvejelse at sikre Jylland alle de indtægter, som tilkommer samme«.

»De officielt samlede oplysninger angående samfærdselen mellem Jylland og de øvrige dele af det danske monarki har nu vist, at Jyllands forsyning med udenlandske toldpligtige varer sker i stort omfang over udenfor Jylland liggende danske handelspladser, og således at disse varer fortoldes i ovennævnte steder og derefter indføres i Jylland, uden derfor fremdeles at betale nogen told. Herved taber Jyllands kasser de dem tilkommende indtægter, og jeg ser mig derfor foranlediget til herved at bestemme, at fra 1. oktober d.å. samtlige varer, der efter toldtarifen er belagt med told, bliver fortoldet ved deres indførsel i Jylland, uden at der tages hensyn til, hvorfra de kommer«.

Samtidig blev det bekendtgjort, at samtlige udenfor Jylland udkommende blade blev for denne landsdel forbudt. Fra dette forbud blev dog undtaget Berlingske Tidende, Illustreret Tidende og Flyveposten.

15. oktober befalede general Falckenstein alle tyske kommandanter, at de skulle sørge for, at fra 1. november hverken de danske postembedsmænd eller nogen anden beskæftigede sig med at samle, befordre eller besørge breve og postmæssige gen-

*Morgenbesøg
hos lægen!*

*Hos regimentslægen
mødtes alle de, der
havde sår på hælen —
en bollen finger —
mavepine — hoved-
pine — tandpine eller
andre piner. Lægens
undersøgelse bestod
som oftest i at tage
soldatens puls og der-
efter kommandere
ham til at række
tungen frem. På dette
grundlag afgjorde
lægen, om soldaten
skulle fritages et par
dage, eller han godt
kunne drage med sit
kompagni i felten.*

stande, desuden skal også rejsende og de vognmænd, som holder regelmæssige personbefordringer, stilles under opsig.

Postbesørgelsen skulle overgå til den tyske feltpost, og de byer, hvor sådanne ikke fandtes, skulle selv hente og bringe posten til nærmeste feltpost.

Tilsyneladende havde general Falckenstein besvær med Jyllands skovvæsen, idet han den 16. oktober bestemte, at alle embedsmænd indenfor dette væsen skulle sættes på halv løn. Nogle dage efter blev forstinspektør, kammerherre Jessen afskediget fra sit embede.

Ingen af de bestemmelser, der blev udsendt i oktober måned, fik nogen betydning, idet fredstraktaten blev underskrevet i Wien 30. oktober. Den gik ud på, at kongen af Danmark gav afkald på alle rettigheder til de tre hertugdømmer til fordel for Preussen og Østrig.

Selve grænsen blev lagt således, at Danmark fik erstatning for de tabte enklaver i Slesvig. Derved kom otte sogne syd for Kolding Fjord, et stykke land nord for Ribe samt Ærø til Danmark.

Men freden betød lemlæstelse af det danske monarki. Ved afståelsen af de tre hertugdømmer mistede den danske konge to femtedele af sit land og en trediedel af sit folk.

I løbet af august og september måned blev store dele af den danske hær hjemsendt, ofte på en måde, der var meget ydmygende for de soldater, der havde kæmpet og lidt både kulde og sult.

Jens Peter Nielsen slutter sin dagbog med at fortælle om hjemsendelsen:

»På Fyn fik regimentet en del nye rekrutter til at fylde hullerne efter det store tab, vi havde lidt i skanserne på Dybbøl. Dagene gik med marchture og øvelser. Vi gamle krigsprøvede soldater var ikke begejstret for dette, og vi gjorde alt for at slippe derfor. De af vore officerer, der havde været gennem krigens strabadser med os, var meget forstående og lod os slippe, når det var muligt. Derimod kunne de nye officerer, vi havde fået som erstatning for dem, der var faldet, ikke forstå, at vi havde fået træning nok gennem de strabadser, vi havde været igennem.

Den 7. august blev vi flyttet til Holbæk på Sjælland, og den 16. om aftenen fik vi ordre til at møde næste morgen i civil, da vi skulle hjemsendes. Det var meget godt, det med at møde i civil, der var mange af os, der ikke ejede så meget som en civil skjorte. Jeg havde afleveret alt mit civile tøj på Sølvgadens kaserne i København (jeg fik det aldrig igen). »Skal vi gå nøgne hjem?« spurgte vi. Svaret var, at det måtte vi selv om. Vi var næsten lige så gale i hovedet som den dag, vi sloges på Dybbøl, men heller ikke denne gang hjalp vores raseri os.

Det var kun få, der havde penge til at købe tøj for. De fleste måtte tigge tøj hos borgerne. En fik en gammel slåbrok, en anden en gammel murerdragt, én en høj, grå hat, en anden fik en enkelt strømpe, som han lavede om til en tophue ved at skære foden af og binde den ene ende af skaftet sammen.

Det var et komisk syn at se os næste morgen stå opstillet til parade for at aflevere vores uniform og våben. En af mine kammerater sagde: »Ja, der kan man se, den danske hær afleverer sine soldater i en ligkiste, som krøblinge eller som stoddere. Det er den tak, vi får for vores lidelse og savn«.

*Det tyske blad
Illustrierte Zeitung
bragte denne tegning
fra »Den sejrrie
overgang til Mors«.
Bladet oplyser, at da
tropperne nærmede sig
kysten, bemærkedes
der to hestevogne med
indfødte, der skreg
højt, men da soldaterne
nåede i land,
var vognene væk.*

Det var meningen, at vi under nogle officerers ledelse skulle marchere til Kalundborg. Men nu vi var civile varede det ikke længe, før vi gav pokker i al kommando. Vi spredtes hurtigt i nogle småflokke, der hver især prøvede på at komme til Kalundborg på den nemmeste måde. Vi var en flok, der lejede en vogn til at køre os. Undervejs prøvede vi at tigge os noget mad. Det var ikke let, folk gloede på os og troede, vi var nogle farlige bisser, som det gjaldt om ikke at få ind i husene.

Ved ankomsten til Kalundborg kom vi med en af hjemsendte soldater overlæsset damper. Ved ankomsten til Århus måtte vi lide den tort at blive modtaget af nogle tyske skildvakter, der ville se vore papirer.

Det var som et billede på landets tilstand. Der stod tyskerne i flotte uniformer og dirrigerede alt – landets egne sønner stod som en flok laseroner og ventede pænt på at få lov til at rejse videre.

Jeg nåede Mors den 25. august, glad og Gud taknemlig for at være kommet hjem med hele lemmer.

Men til slut noget angående en samtale, jeg havde med en af veteranerne fra '48, som mente, at vi fra '64 var nogle kujoner og havde svigtet, fordi vi altid gik tilbage. Men der er

forskel på at gå imod en flok oprørere og nogle få prøjsere og så at gå imod soldater fra 2 kejserdømmer. Endvidere er der stor forskel på et vinterfelttog og et, der foregår om sommeren, hvor soldaterne kunne lægge sig til hvile, når der gaves lejlighed, i stedet for at skulle lægge sig i is og sne de lange, kolde vinternætter. Der var også en urimelig forskel på tyskernes våben den gang og nu.

Enhver af os, dem fra '48 og os fra '64, har hver især gjort vores pligt – så lad os ikke være hovmodige«.

Om den kulde, som de hjemvendte soldater mødte, skrev samfundsrevseren, lærer Poul Henriksen i Morsø Avis:

»Så kom tiden endelig, da den danske soldat skal hjemsendes, fordi der ikke er mere for ham at gøre, og nu rulles tæppet op for sidste akt.

Soldaten, der har lidt og kæmpet, klædes nu af til skjorten, hans klæder ligger på en eller anden kaserne, og krigsbestyrelsen kan på ingen måde tillade ham at rejse i uniformen. Der kunne jo let blive et stykke borte.

Der står han i en eller anden by, blottet for alt, uden penge, uden venner. Han må tigge nogle lapper hist og her. I en hullet bluse, forrevne bukser, kasket uden skygge, i alle mulige farver. Ja, nogle blot i nattrøjer og underbukser. Han tiltræder nu åndeligt forpint sin vandring gennem landet, som fugleskræmsel, til spot og spe for alle.

Men det er ikke nok.

Der er noget, der er endnu værre, fordi det kommer fra folket selv!!!

Da vore »Jenser« kom hjem fra sidste krig, jublede vi dem i møde, fordi de ved deres heldtemod havde frelst Danmarks ære og ret.

Har soldaterne i denne krig ikke lidt og kæmpet for det samme?

Bør vi beregne deres fortjeneste efter krigens ulykkelige udfald?

Har de nogensinde svigtet deres fane og løbet bort, hvor de skulle stå?

*De østrigske troppers
ankomst til
Nykøbing Mors!*

*Den tyske tegner har
gengivet situationen på
Kirketorvet, da den
østrigske oberst
Bellegarde modtager
byens »ærbødige
hilsen«. Det er typisk
for de tyske tegninger
fra krigsperioden, at
danskerne altid blev
fremstillet som nogle
forkuede og ængstelige
små mennesker.
Hvorimod de tyske
soldater er høje
og ranke.*

Mon ikke det er en åndelig og legemlig tortur for den kække bestandig at skulle trække sig tilbage i stedet for på slagmarken at stå bryst mod bryst med sin fjende?

Og dog har folket ikke vist soldaten, der gik med dybe sår i hjertet, den mindste deltagelse, intet venligt ord lød på hans vej til hjemmet. Intet hurra, ingen fane, ingen kvinde lod sit klæde vifte«.

En soldat, hjemmehørende i en af de sydvestlige landsbyer på Mors, blev ved Dybbøl såret så alvorligt i det ene ben, at det måtte amputeres – og forsynet med et træben blev han hjemsendt.

Ankommet til Nykøbing søgte han forgæves at finde en kørende mand fra sin egn. Der var ikke andet for soldaten at gøre end at gå til sit hjem, 10–15 km borte. Han var ikke kommet ret langt fra Nykøbing, før en gårdmand fra hans hjemegn når ham, og for en ret ublu betaling fik han lov til at køre med.

P. Henriksen fik kendskab til den invalide soldats besværligheder, og hans hvasse pen kom straks i gang med et digt, han kaldte »Menneskekærlighed:

En krøbling henad vejen gik
udi så dybe tanker.
Et ben af træ for et han fik,
som blev hos løjtnant Ancker.
End var ej lægt det dybe sår,
så tungt han hen ad vejen går.

Han kom til byen, var så træt,
men kan ej »ekstra« tage.
Hans sind var tungt, men pungen let,
og to mil var tilbage.
Kan blot en byesmand træffe jeg,
måske køre frit den hele vej.

Han traf sin byesmand, stakkels fyr,
hvor blev han let om hjertet,
nu blier mig turen ej for dyr,
nu linner gangens smerte.
En tåre randt fra kinden ned
og blanded sig med kindens sved.

Og staklen frem sin tale bar,
han bad at måtte age.
»Javel,« sae Per, »ifald du har
en smule mønt tilbage,
så vil af kristenkærlighed
jeg føre dig til fødested.

Jeg kører ingen nogentid,
med mindre de betaler,
men siden du er invalid
så slip med to rigsdaler.
Det billigt er, det tro du må,
hvis ikke – vær så god at gå«.

Den stakkel gav et hjertesuk,
han må i æblet bide,
gav sidste skilling uden muk
og sad så ved hans side.
»Å pyt!« sae Per, »vær ej kujon,
for nu skal du jo ha pension«.

Se, sådan kærlighed man kan
på øen Morsland finde.
Men denne ædle, gæve mand
skal leve i vort minde.
Per Gadgaard er hans fulde navn.
Hans gang herfra – et tvivlsomt savn.

Tyske dragoner røver heste på Mors! 30 tyske husarer og 30 dragoner havde efter ordre ladet deres heste blive i Salling og fik til opgave at gøre sig beredne ved at tage heste på Mors. Denne opgave blev udført med stor iver, og der blev »rekvireret« 118 heste, som den danske stat senere kom til at betale erstatning for.

Enkelte steder på Mors blev der afholdt fest for de hjemvendte soldater, og hvilken glæde det gav dem, viser to takkeannoncer, som blev indrykket i Morsø Avis:

»I søndags aftes afholdtes der et bal hos Jens Bjerregaard i Sindbjerg for de nu hjemvendte soldater. Omkostningerne ved ballet blev betalt af Redsted og Sindbjerg beboere.

Undertegnede kan i denne anledning ikke undlade offentligt at udtale vor hjerteligste tak, såvel til alle giverne som til værten.

Et så skønt bevis på kærlig modtagelse var langt mere, end vi turde vente, thi vi føler og ved så godt som nogen, at vi ikke er kommet hjem med sejre, og vi har desuden et andet sted i landet – da vi efter fredens slutning vendte hjem, dels fra fangenskab og dels fra selve felten – modtaget utvetydige beviser på, at man foragter os, som om vi var ménedere eller feje krystere.

Dette skar os så hårdt i hjertet, og vi skælvede næsten ved tanken om hjemmet. Men ikke alle danskere tænker ens om »Jens«. Og det er faldet i vor lod at kunne glæde os ret inderligt over, at vore medborgere herhjemme har kunnet skønne på, at vi har opfyldt en tung pligt, uagtet vi ikke bragte sejren hjem.

Samtlige hjemsendte soldater fra Redsted og Sindbjerg«.

Den anden annonce viser også den skyldfølelse, de hjemvendte soldater følte over den tabte krig.

»Proprietær Breinholdt, gårdejerne Just Bach, Mikkell Mark, Søren Mydum, Mikkell Olesen, Jens Chr. Søndergaard og Niels Esbensen takkes herved på det hjerteligste for den glæde, de beredte os ved søndag den 19. februar at afholde et bal for os.

Tillige takkes gårdejer Niels Houmøller, hos hvem ballet blev holdt, for den velvillige og gode beværtning, der blev os tildelt.

Vi kom hjem halvnøgne og nedslåede på sjæl og legeme, og derfor er det os dobbelt kært, at vore medborgere har vist os den ære, som vi tror, for at vise, at det ikke er deres mening, at det var den menige soldats skyld, at krigen fik så uheldigt udfald.

Gud give, at aldrig nogen dansk mand efter så mange udholdte strabadser skal komme hjem fra en krig med så sørgelige tanker som vi denne gang.

Samtlige hjemsendte soldater i Outtrup sogn«.

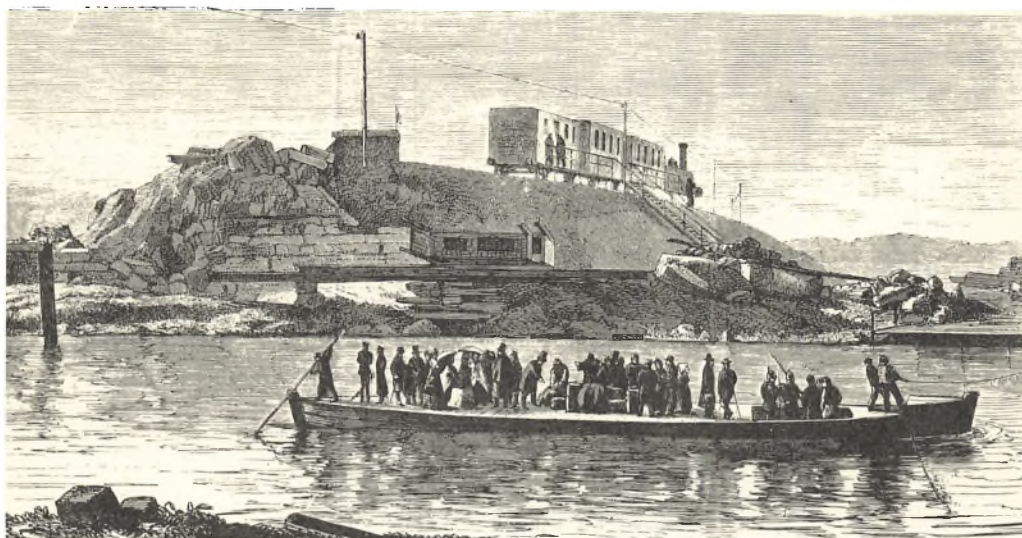
Østrigske husarer røver heste på Mors! — De to tegninger, der viser hesterøveriet på Mors, er udført af en tysk tegner for *Illustrierte Zeitung*, der i teksten skrev, at det var »en rigtig artig spas for de lystige knægte«. Det danske *Illustreret Tidende* bragte sidst i august de samme tegninger med denne bemærkning: »Tyskerne fryder sig over deres egen skam! De vil ikke blot udbrede deres kultur, men de gør tillige deres felttog så indbringende som muligt ved at stjele heste«.

Den økonomiske hjælp til de soldater, der kom hjem fra krigen som invalider, var fra statens side meget lille og vanskelig at opnå. Arbejdsmand P. Kr. Kristensen, Nykøbing, havde under krigen gjort tjeneste som sygepasser. Han var en af de mange soldater, der kun fik udleveret et par benklæder og en tynd trøje, fordi hæren manglede uniformer til de mange nyindkaldte soldater. Medens han gjorde tjeneste ved Dannevirkestillingen, havde han kvarter på et åbent loft med utæt tag i byen Slesvig. Han havde ingen tæpper eller kappe til at tage over sig, heller ikke noget halm at ligge i. Hele januar måned, hvor der var ned til 20 graders frost, tilbragte han hver nat i dette ubehagelige kvarter. Resultatet blev, at han fik en slem gang forkølelse, som gik over i lungebetændelse. Samtidig fik han maven ødelagt af den dårlige ernæring, som soldaterne fik, medens de var ved Dannevirke. Efter tilbagetoget til Dybbøl kom Kristensen på lazarettet i Sønderborg, hvor han lå i to måneder, derefter blev han erklæret for uegnet til al militærtjeneste og hjemsendt.

Hans svage helbred hindrede ham i at påtage sig anstrengende arbejde. Da han ikke var direkte krigsinvalid, kunne han ikke få hjælp fra statens invalidefond eller fra den private hjælpeorganisation Centralkomiteen. I 1889 søgte han igen om at få invalideunderstøttelse. Det blev nægtet, idet det ikke ansås for tilstrækkeligt bevist, at hans svage helbred hidrørte fra krigen. Det lykkedes dog at skaffe en erklæring fra den læge, som havde behandlet Kristensen på lazarettet i Sønderborg. Påny blev der indsendt en ansøgning. I oktober 1891 kom der tilsagn om, at han kunne få en årlig understøttelse på 145,08 kr. (et 8 punds rugbrød kostede den gang 85 øre).

Centralkomiteen var en landsdækkende hjælpeorganisation, der på frivillig basis havde indsamlet penge til hjælp for krigens ofre. Komiteen modtog meget store beløb fra personer i England, Sverige og Norge, der mente, at deres lande havde svigtet Danmark under krigen.

I tidsrummet fra 1. juli 1864 til 30. juni 1865 modtog følgende personer på Mors støtte fra Centralkomiteen:

Færgen over Langå!

Illustreret Tidende skrev som tekst til denne tegning: »Som bekendt lod »general Satan« (den tyske overgeneral Falkenstein) denne kostbare jernbanebro over Gudenåen ødelægge som en øvelse for sine soldater, medens han selv, som en klog general, i behørig afstand oppe fra bakkerne glædede sig ved synet af ødelæggelsen«.

Invalide

Anders Frederik Daabwerdt, Vester Hvidbjerg	16 Rd.
Niels Chr. Christensen, Redsted	19 »
Søren Villadsen, Flade	20 »
Jens Jacobsen, Tødsø	16 »
Christen Bertelsen, Ørding	30 »
Jens Chr. Sørensen, Karby	10 »
Jens Mikkelsen, Tødsø	10 »
Jens Christensen, Redsted	12 »
Christen Jensen Husted, Kaarup	20 »
Søren Chr. Christensen, Alsted	12 »
Hans Lillelund Aakmann, Erslev	19 »

Enker efter faldne soldater

Ellen Kristine Alzandersen, Assels	70 Rd.
Johanne Marie Sørensen, Kaarup	26 »
Mette Marie Dahlgaard, Elso	56 »
Ingeborg Marie Mortensen, Ørding	33 »
Maren Kristine Villadsen, Ørding	48 »
Kristine Sørensen, Flade	32 »
Maren Lavsdatter, Frøslev	25 »

Anne Marie Christensen, Nykøbing ..... 85 Rd.
 Bolette Marie Lauritsen, Nykøbing ..... 34 »
 De fleste af disse enker fik desuden pension fra Statens
 Invalidefond.

Forældre til faldne soldater

Søren Frandsen og hustru, Elso ..... 51 Rd.
 Niels Rasmussen og hustru, Elso ..... 36 »
 Peder Christensen Bjaalsgaard og hustru, Elso ..... 36 »
 Christen Nielsen Have og hustru, Sejerslev ..... 42 »
 Jens Laursen Dahl og hustru, Vils ..... 32 »
 Jens Christian Laursen og hustru, Kaarup ..... 36 »
 Thøger Aakmann, Erslev ..... 24 »
 Margrethe Fjeldsø, Dueholm Mark ..... 30 »
 Ane Marie Christensdatter Vestergaard, Frøslev ..... 24 »
 Karen Thomsen, født Andersdatter, Tødsø ..... 30 »

Oplysningerne om, hvor mange soldater fra Mors, der faldt
 eller blev invalide i krigen 1864, er få og meget mangelfulde.
 De eneste sikre om de faldne er:

Jepsen, Rakkeby, faldt i træfningen ved Mysunde 2. februar.

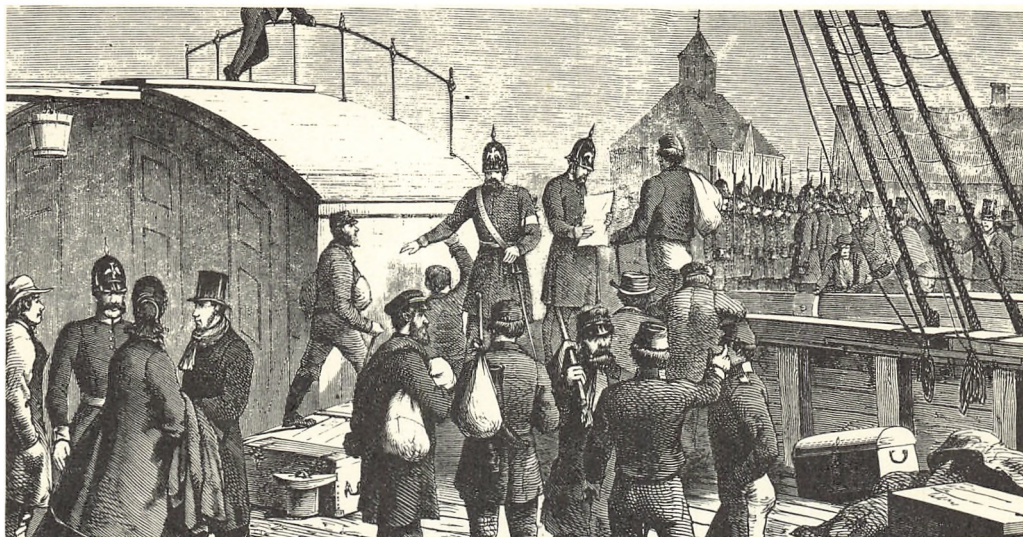
Mads Andreas Svenningsen, Faarup, der fik en kugle gennem
 hovedet i træfningen ved Mysunde 2. februar.

Frederik Meulengracht, Nykøbing, der blev såret af en kugle
 i halsen i træfningen ved Mysunde 2. februar. Blev taget til
 fange af østrigerne og bragt til lazarettet i Rendsborg, hvor
 han døde 4. februar.

Laurits Lauritsen, Nykøbing, der blev såret i træfningen ved
 Oversø 6. februar. Blev taget til fange og bragt til lazarettet i
 Gottorp, hvor han døde.

Niels Christian Nielsen, Sindbjerg, blev såret ved træfningen
 ved Vejle 8. marts af en kugle i venstre hofte. Blev taget til
 fange og bragt på lazarettet, hvor han døde 31. marts.

Niels Mathias Nielsen, Vejerslev, faldt ved Dybbøl 9. april.

*Korsør-dampskibets
ankomst til Århus
under våbenhvilen!*

*Under våbenhvilen
12. til 25. juni blev en
stor del af den danske
hær, der befandt sig på
Sjælland, hjemsendt.
Det var en prøvelse for
de hjemsendte at skulle
stå ret og vise deres
papirer for de tyske
vagter ved skibets an-
komst til Århus. Det
fortælles, at en dansk
hjemsendt soldat ikke
ville gå denne ydmy-
gende gang ad
landgangsbroen
mellem de tyske
soldater. Han sagde:
»Nøj! Dølen glow mæ
om a gjør!« I stedet
for firede han sig ned
i vandet på skibets
yderrude og svømmede
i land et andet sted
i havnen.*

Niels Christian Vestergaard, Frøslev, faldt ved Dybbøl den 28. marts.

Anders Kristian Græsborg, Tæbring, faldt ved Dybbøl den 14. april.

Peder Møller Mortensen, Ljørslev, blev såret under stormen på Dybbøl den 18. april. Blev taget til fange og bragt til lazaretten i Ulkebøl, hvor han døde den 24. april.

For at dække de store udgifter, Jyllands beboere havde haft ved den tyske besættelse, vedtog folkettingen 17. november 1865 en lov om at udbetale 6 mill. Rd. som erstatning for de leverancer af korn og kvæg, som tyskerne havde rekvireret, for den kørsel, som tyskerne tvang mange jyske bønder til, for indkvartering og forplejning af tyske soldater, for røvede heste og kreaturer. Nykøbing by og dens indbyggere modtog 31.809 Rd. og det øvrige Mors 23.917 Rd.

Året 1864 kom til at stå for den generation, der oplevede krigen, som det år, hvor Danmark blev lemlæstet, året, hvor Danmark blev svigtet, særlig af de nordiske brødrefolk. Det var et år, der lærte det danske folk, at det kun havde sig selv

at stole på. Særligt tungt føltes, at trods kampen var henved 200.000 dansksindede og dansktalende sydslesvigere kommet under fremmed herredømme.

Den elendighed, som havde fulgt efter nederlaget i 1814 til englænderne, gentog sig ikke. Tværtimod. Efter nederlaget i 1864 fulgte en timelig og åndelig fremgang som kun få gange før i Danmarks 1000-årige historie. En menneskealders økonomiske fremgang og det unge demokrati havde givet et solidt rygstød, som ikke var til stede i 1814.

1864 og MORSINGBOERNE

Bogen er trykt i offset i Morsø Bogtrykkeri / Jakob Nyborg, Nykøbing Mors, 1976. Skriften er Garamond. Papir er tonet offsetpapir fra De Forenede Papirfabrikker. Bogbind er udført af Rounborgs Grafiske Hus, Holstebro.

I samme serie er udkommet:

- »Det gamle Nykøbing Mors« 1971.
- »Rofærge og Dampdrift« 1974.
- »Nykøbing borgerne og deres kirke« 1975.

